

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İRAK SAVAŞI'NIN DİYARBAKIR İLİNE
SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ**

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN

Hazırlayan:

Vural AKYILDIRIM

**ŞANLIURFA
2005**

ÖNSÖZ

Tarihsel bir geçmişe sahip olan Türkiye ve Irak ilişkisi 1990 yılından itibaren büyük derecede olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel bağlara sahip olan ilişki, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini izleyen yılların bazı dönemlerinde durma noktasına kadar gelmiştir.

ABD'nin üstlenmiş olduğu 'dünya polisi' rolü gereğince Irak'a müdahale etmesi başta Türkiye gibi yakın komşuları olmak üzere tüm dünyayı olumsuz etkilemiştir. Savaşın maddi kayıplarının yanında manevi kayıpları da olmuştur.

Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında hazırlanmış olan bu yüksek lisans tezinde Irak ve Diyarbakır sosyo ekonomik açıdan araştırılmıştır. Irak topraklarında yaşanan savaşların nedenleri, sonuçları ve Diyarbakır'a etkileri incelenmiştir.

Çalışmam süresince desteklerini ve katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN başta olmak üzere Sayın Yrd. Doç. Dr. Sadettin PAKSOY ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Mustafa PİRİLİ ile diğer hocalarıma ve ayrıca eşim Ayşe ile kızım Süreyya AKYILDIRIM'a manevi desteğinden dolayı şükranlarımı sunarım.

ŞANLIURFA 2005

Vural AKYILDIRIM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	Sayfa No i
KISALTMALAR.....	iv
TABLOLAR.....	vi
ŞEKİLLER.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
---------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİYARBAKIR'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI.....	3
2.1. Diyarbakır'ın Tarihi.....	3
2.2. Diyarbakır'ın Coğrafi Konumu.....	4
2.3. Diyarbakır'ın Nüfus Yapısı.....	4
2.4. Aktif İş Gücü ve İstihdam.....	7
2.5. Diyarbakır'da Tarım ve Hayvancılık.....	8
2.6. Diyarbakır'da Madencilik.....	11
2.7. Enerji Potansiyeli.....	12
2.8. Diyarbakır'ın Ekonomik Yapısı.....	13
2.8.1. Sanayi.....	13
2.8.2. Ticaret.....	19
2.8.3. Dış Ticaret.....	20
2.8.4. GAP ve Diyarbakır.....	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI.....	26
3.1. Irak'ın Coğrafi Konumu.....	26
3.2. Irak'ın Nüfus Yapısı.....	26
3.3. Irak'ın Ekonomik Yapısı.....	27
3.3.1. Tarım.....	27
3.3.2. Hayvancılık.....	29
3.3.3. Sanayi.....	29
3.3.4. Ticaret.....	30
3.4. Ambargo Döneminde Irak Ekonomisi ve Dış Ticareti.....	31
3.5. Irak'ın Yaşadığı Ekonomik Sorunlar.....	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÖRFEZ SAVAŞININ ETKİLERİ VE IRAK SAVAŞINI (2003) HAZIRLAYAN ETKENLER.....	37
4.1. Birinci Körfez Savaşı Öncesi Siyasi ve Askeri Gelişmeler.....	37
4.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgali'nin Nedenleri.....	38
4.2.1. Ekonomik nedenler.....	38
4.2.2. Toprak talepleri.....	39
4.2.3. Arap liderliği meselesi.....	39

4.3. Körfez Savaşının Sonuçları.....	40
4.4. Irak Savaşı'nı (2003) Hazırlayan Etkenler.....	40
4.4.1. Birleşmiş Milletlerin yaptırımları ve Irak'ın savaş öncesi politikaları.....	40
4.4.2. ABD'nin bölgeye yaklaşımı ve Irak'a savaş kararı almasının nedenleri	42
4.4.2.1. Küreselleşmenin Irak savaşına etkisi.....	42
4.4.2.2. ABD'nin Irak politikasının esasları.....	44
4.4.2.3. Orta Doğunun stratejik önemi.....	44
4.4.2.4. ABD'nin 11 eylül öncesi Ortadoğu politikası.....	45
4.4.2.5. ABD'nin 11 eylül sonrası Ortadoğu politikası.....	47
4.4.3. Birleşmiş Milletler'in Irak savaşına yaklaşımı.....	48
4.4.4. Avrupa Birliği'nin Irak savaşına yaklaşımı.....	54
4.4.5. Türkiye'nin Irak savaşı öncesi savaşa yaklaşımı.....	57
4.4.6. Savaş sonrası Irak'ın ekonomik ve sosyo kültürel yapısı.....	61
4.4.6.1. Savaş sonrası Irak'ın yapılandırılmasında ABD'nin rolü.....	64
4.4.6.2. ABD Savunma İstihbarat Kurumu (DIA)'nın Irak'ın ekonomik durumuna yönelik değerlendirmesi.....	69
4.4.7. Savaş sonrası Türkiye.....	74

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. IRAK İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	78
5.1. Yakın Dönem Türkiye Irak İlişkileri.....	78
5.1.1. Körfez savaşı sonrası Türkiye Irak ilişkileri.....	78
5.1.1.1. Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun Türkiye'nin güvenliği için yarattığı sorunlar.....	78
5.1.1.2. Körfez savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo nedeni ile Türkiye'nin uğradığı ekonomik kayıplar.....	80
5.1.2. İkinci Irak savaşı (2003) ve savaş sonrası Türkiye Ortadoğu ilişkileri.....	81
5.1.2.1. Birinci Körfez Savaşının Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	83
5.1.2.2. İkinci Körfez Savaşı'nın Türkiye ekonomisine etkileri.....	85
5.2. Irak ve Diyarbakır Arasındaki Ekonomik İlişkiler.....	86
5.2.1. Irak ve Diyarbakır'ın tarihsel gelişimi.....	86
5.2.2. Birinci Körfez savaşının Irak Diyarbakır ilişkisine verdiği zararlar.....	87
5.2.3. İkinci Körfez savaşının Diyarbakır ekonomisine yansımaları.....	91
5.2.4. Irak Diyarbakır ilişkisinde yaşanan sorunların giderilmesine yönelik öneriler.....	94
5.2.5. Diyarbakır ve Irak arasındaki ikili ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik stratejiler.....	95
5.2.6. Irak Savaşı'nın Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisi üzerine bir araştırma.....	103
5.2.6.1. Araştırmanın amacı.....	103
5.2.6.2. Araştırmanın kapsamı ve sınırları.....	103
5.2.6.3. Araştırmanın yöntemi.....	103

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ.....	112
EKLER.....	122
Ek-1 Irak Savaşı'nın (2003) Diyarbakır İline Sosyo Ekonomik Etkisi Üzerine Anket Formu.....	122
KAYNAKLAR.....	128
ÖZET.....	131
SUMMARY.....	132

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CIA	Gizli Haber Alma Örgütü
DIA	ABD Savunma İstihbarat Kurumu
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DSİ	Devlet Su İşleri
EXIMBANK	Türkiye İhracat Kredi Bankası
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSBH	Gayri Safi Bölgesel Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜNSİAD	Güneydoğu Sanayici ve İş Adamları Derneği
Gw/h	Cigabayt Saat
Ha	Hektar
Hm ³	Hacim Metre Küp
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
KBMG	Kişi Başına Milli Gelir
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KEK	Karma Ekonomik Konsey
Kg	Kilogram
Km	Kilometre
Km ²	Kilometre Kare
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
Kw/h	Kilovat Saat
KYB	Kürdistan Yurt Severler Birliği Partisi
M	Metre
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
MOU	Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda İlaç Programı
MTA	Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü
NATO	Kuzey Atlantik İşbirliği İttifakı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
QIZ-NSB	Nitelikli Sanayi Bölgesi
SARS	Akut Solunum Yetmezliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UNMOVIC	Birleşmiş Milletler Silah Denetim Komisyonu
UNSCOM	Birleşmiş Milletler Özel Silah Komisyonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo:2.1.Diyarbakır İlçelerinin Nüfus Yapısı (2000).....	5
Tablo:2.2.Diyarbakır İli Nüfus Yaş Grubu ve Türkiye İle Karşılaştırması (%).....	6
Tablo:2.3.Diyarbakır'ın Nüfus Artış Hızındaki Gelişim (%).....	6
Tablo:2.4.Diyarbakır'da İstihdamın Üretken Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (%).....	7
Tablo:2.5.Bazı Tarımsal Ürünlerde Verimlilik (1999).....	9
Tablo:2.6.Yıllara Göre Diyarbakır İli Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Verim Durumu.....	10
Tablo:2.7.Diyarbakır İlinin Maden Kaynakları.....	12
Tablo:2.8.İşletmede Olan Kamu Yatırımları.....	14
Tablo:2.9.İşletmede Olan Özel Sektör Yatırımları.....	14-18
Tablo:2.10.Faşıllara Göre Dış Ticaret, 1998.....	20-23
Tablo:3.1.Türkiye İle Irak Arasındaki Ticaretin Yasal Altyapısı.....	32
Tablo:3.2.1995-2004 yılları arasında Türkiye-İrak Ticaret Hacmi Rakamları.....	33
Tablo 5.1. Yöneticinin Eğitim Durumu.....	104
Tablo 5.2. Yöneticinin Eğitim Durumu İle Personeli İşe Alımında Hangi Kaynaktan İstifade Ettiği.....	104
Tablo 5.3. Personelin İşe Alımında ki, Kaynak Dağılımı.....	105
Tablo 5.4. İşletmenin Bölgelere Göre Satış Dağılımı.....	105
Tablo 5.5. İhracattan Elde Edilen Gelirin İşletme Geliri İçindeki Payı.....	106
Tablo 5.6. Savaş Nedeniyle Bölgede Yapılması Düşünülen Yatırımlarda Değişme Durumu.....	106
Tablo 5.7. Diyarbakır'da Bölge Satışlarının Etkilenme Oranları.....	107
Tablo 5.8. Sınır Ticaretindeki Değişimin Diyarbakır Ekonomisine Etkisi.....	107
Tablo 5.9. Irak Savaşının Mazot Ticaretine Etkisi.....	107
Tablo 5.10. Sınır Ticareti İle Mazot Ticaretinin Savaştan Etkilenme Durumu.....	108
Tablo 5.11. Yabancı Ülke Askerlerinin Diyarbakır Ekonomisine Etki Durumu.....	108
Tablo 5.12. Halkın Gözü İle ABD'nin Irak'a Savaş Açma Nedeni.....	108
Tablo 5.13. Savaş Nedeniyle Diyarbakır'dan Dışarıya Göç Durumu.....	109
Tablo 5.14. Savaş Nedeniyle Dışardan Diyarbakır'a Göç Durumu.....	109
Tablo 5.15. Irak Savaşı Nedeniyle Güvenlik Açısından Endişe Durumu.....	109
Tablo 5.16. Gelirinizi Kullanma Biçiminin Toplam Gelirdeki Payı.....	109
Tablo 5.17. Türkiye'nin Savaşa Girmesinin Ülke Ekonomisine Etkisi.....	110
Tablo 5.18. Savaş Sonrası Irak'ın Yeniden Yapılandırılmasında Diyarbakır'ın Etkisi.....	110
Tablo 5.19. Irak'ı Yeniden Yapılandırmanın Diyarbakır'daki Sektörlere Etkisi.....	110
Tablo 5.20. ABD'nin, Irak ve Bölgede Barışı ve İstikrarı Sağlama Konusundaki Halkın Görüşü.....	110
Tablo 5.21. Halkın Diyarbakır'da Yaşam Memnuniyeti.....	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil:2.1. Diyarbakır Toprak Yapısı.....	8
Şekil:2.2. Diyarbakır İli Sanayi Projeksiyonu.....	18
Şekil:3.1. Irak'taki Önemli Tarım Ürünleri.....	28
Şekil:3.2. Irak'ın Çeşitli Sanayi Kollarının Yoğunlaştığı Bölgeleri.....	30
Şekil:4.1. Irak'ın Yıllık Reel GSMH Büyümesi.....	70
Şekil:4.2. Irak Reel Savunma Harcamaları.....	73
Şekil:4.3. Irak Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı.....	73

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

Kıt kaynakların paylaşımı ve dağıtımının ortaya çıkardığı sorunlar toplumlar ve ülkeler arasında sürekli bir çekişmeye neden olmuştur. Ortadoğu topraklarında varolan petrol bu bölgeyi devamlı bir hedef haline getirmiştir. Birçok çatışmaya ev sahipliği yapan Ortadoğu ülkeleri üzerinde Batılı Devletlerin egemen olma istekleri her zaman varolmuştur. Bununla birlikte bölge ülkeleri de daha fazla zenginlik için komşu ülke topraklarını kendilerine hedef almıştır.

Irak'ın önce İran topraklarına saldırması, başarısız olmasının ardından da Kuveyt'i işgal etmesi tamamen petrole sahip olma isteğinden kaynaklanmıştır. Irak'ın barışı bozan bu hareketlerine Batılı Devletler, BM ve komşu ülkelerin tepkisi savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Savaşın nedeni barışı tekrar sağlamak gibi görünse de özünde kıt kaynakların ortaya çıkardığı sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada Irak savaşının Diyarbakır ilini sosyal ve ekonomik etkisi incelenecektir. Bu inceleme içersinde Diyarbakır ve Irak'ın mevcut durumları incelenecek, savaşın ekonomik yapıya etkisi üzerinde durularak, Diyarbakır ilinin savaştan ne oranda etkilendiği belirlenmeye çalışılacaktır. Irak'ın yeniden kalkınmasında ve yapılandırılmasında Diyarbakır ilinin Irak'a yakınlığından hareket edilerek, ne tür stratejiler geliştirilmesi gerektiği incelenecek ve ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada birincil veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Konu ile ilgili diğer çalışma ve yayınlar ise araştırmanın ikincil verilerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın amaç ve yöntemi ile ilgili bilgiler 5. bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Çalışmanın planı; altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü giriş bölümüdür.

İkinci bölümde, Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik yapısı açıklanmıştır. Bu bölümde Diyarbakır'ın tarihi, coğrafi yapısı, nüfus yapısı ve ekonomik kaynakları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Irak'ın sosyo-ekonomik yapısı incelenmiştir. İlk kısımda Irak'ın üretim güçleri olan nüfus ve toprak yapısı araştırılmıştır. İkinci kısımda Irak'ın ambargo dönemi öncesindeki ekonomik durumu ele alınmıştır. Üçüncü kısımda ise BM'nin uyguladığı ambargonun Irak ekonomisine etkisi ve dış ticaret durumu değerlendirilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise Irak'ın yaşadığı ekonomik sorunlara değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Körfez Savaşı'nın etkileri ve Irak Savaşı'nı (2003) hazırlayan etkenler incelenmiştir.

Beşinci bölümde, Irak ve Türkiye'nin ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca Irak Savaşı'nın (2003) Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisini ölçmek amacıyla yapılan anket çalışması bu bölümde değerlendirilmiştir.

Altıncı bölüm olan sonuç kısmında ise yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılarak çeşitli önerilere yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİYARBAKIR'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI

2.1. Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin merkezinde kurulmuş idari, kültürel, ticaret, üretim ve Sanat bakımından zengin tarihsel bir yerleşim birimidir. Diyarbakır M.Ö. 14 Yüzyıldan günümüze kadar Amidi, Amid, Amida, Augusta, Karaamid, Kara Kale, Karaca Kale, Hamid, Kara Hamid, Diyarbekir, Diyarbakır isimleri ile anılmıştır. Bölgede ilk olarak M.Ö. 25.000 – 10.000 tarihleri arasında ilkel kavimlerin yaşadığı bilinmektedir. M.Ö. 3000 yıllarından itibaren Mitaniler, Hurriler, Hititler, Asurlular, İskitler, Urartular, Medler, Persler, Partlar, Romalılar (Bizanslılar), Araplar (Emeviler, Abbasiler), Oğuzlar, Selçuklular ve en son Osmanlılara kadar nice milletler ve uygarlıklar gelip geçmiş, hepsi ayrı renk, ışık ve kültür boyutu eklemiştirler.¹

Diyarbakır'ın M.Ö. 3000 yıllarında Hurri ve Mitaniler tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Diyarbakır; Subartu'dan, Kerkük'e Güneybatıdan, Filistin'e kadar egemen olan Hurri ve Mitaniler'in Fırat ve Dicle arasındaki Subartu bölgesinde yer almıştır. M.Ö 2000 yıllarına kadar süren Hurri ve Mitani birliği bu tarihlerde bozulurken, Hurriler Urfa yöresini, Mitaniler ise Vaşukani'yi başkent olarak seçmişlerdir. Asur kaynaklarında bu iki halk ta Hanigalbant olarak anılmışlardır. M.Ö. 1370 yılında çıkan iç karışıklıklar sonucunda, Hurri bölgesi Hitit yönetimine geçmiştir. Mitani bölgesi ise M.Ö.1300 yıllarında Asurluların hakimiyetine girmiştir. Bölgede M.Ö. 1200'lü yıllarda Urartu egemenliği kurulurken, bu dönemden itibaren, Urartu ve Asur egemenlik yarışı başlamıştır. M.Ö. 680'li yıllarda kuzeyden İskitler, Urartu egemenliğini sarmaya başlarken, M.Ö. 640 yıllarında Medler, Asur ve İskitlerin yerine bölgenin tek egemeni haline gelmişlerdir. M.Ö. 550-331 yılları arasında Pars egemenliğinde kalan bölge, M.Ö. 331 yılında Makedonyalıların yönetimine geçmiştir. M.Ö. 140-84 yıllarında Part egemenliği dönemi başlamıştır. M.Ö. 59-M.S.639 yılları arasında Roma İmparatorluğu yönetiminde kalmıştır. M.S.

¹ Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.1

639-978 yılları arasında Arap, Emevi ve Abbasiler dönemi yaşanmıştır. 1515 yılından sonra da Osmanlı yönetimine geçmiştir.²

Uygarlığın beşiği olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi her savaşta büyük kayıplara uğrayarak bugünkü duruma gelmiştir. Ancak pek çok sivil, askeri ve dini mimarlık yapıları, antik yerleşimler ve Sanat eserlerinden oluşan kültürleri günümüze miras olarak kalmıştır.³

2.2. Diyarbakır'ın Coğrafi Konumu

Güneydoğunun en önemli yerleşmelerinden biri olarak öne çıkan Diyarbakır, doğal özellikleri ve morfolojik avantajları ile bölgenin, Ortadoğu'nun ve Kafkasların en önemli geçiş merkezi olma niteliğine sahip bulunmaktadır.⁴

Diyarbakır, kuzeyden anti-torosların dış sıraları ile çevrili olup, bu sıradağ, hem Yukarı Mezopotamya'nın, hem de ilin kuzey sınırını teşkil etmekte ve Doğu Anadolu yüksek platosunu, Güneydoğu'ya açılan ovalardan ayırmaktadır. Böyle olunca, anti-torosların güneye bakan dış sınırı, aynı zamanda kendine özgü iklim ve bitki örtüsü niteliklerini sergilemektedir. Mutlak nemin kısmen yüksek bulunduğu bu kuşak, "Verimli Hilal" olarak tanımlanmaktadır.⁵

Diyarbakır doğudan Muş, Siirt ve Batman illeri, güneyden Mardin, batıdan Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya ile Kuzeyden Elazığ ve Bingöl illeri tarafından çevrilmiştir. Diyarbakır dağlarla çevrili, ortası hafif çukurlaşmış bir görünümündedir. 15.354 kilometrekarelik yüzölçümüne sahip ve Türkiye toplam alanının % 1.9'unu kaplamaktadır.⁶ 37 derece 30 dakika ve 38 derece 43 dakika kuzey enlemiyle, 40 derece 37 dakika ve 41 derece 20 dakika doğu boylamları ile Türkiye'nin Güneydoğusuna düşmektedir. Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan'dan oluşan toplam 13 ilçesi bulunan Diyarbakır'ın, köy sayısı ise 743 dır.⁷

² Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.3

³ Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.1

⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004,s.1

⁵ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004,s.1

⁶ Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Diyarbakır, 2000 Kültür Kılavuzu, Diyarbakır, 2000, s.9.

⁷ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. Yılında İl İl Türkiye Cilt 1, s.186.

2.3. Diyarbakır'ın Nüfus Yapısı

1990 Genel Nüfus sayımından 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına kadar olan dönemde, bölgede yaşanan toplumsal olaylara karşı alınan önlemler doğrultusunda, nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bölge içinde yaşanan göçler sonucunda kentin almış bulunduğu nüfusun önemli boyutlara ulaştığı, ayrıca köy ve kent nüfus yapılarında önemli değişikliklerin yaşandığı ve bunlara bağlı olarak, nüfusun iktisadi niteliğinin de, ister istemez değiştiği ortadadır.⁸

İlin nüfusu hala kırsal ağırlığını korumaktadır. İlde yaratılan hasılanın % 42'si sanayi, % 58'i ise ekonomide egemenliğini sürdüren tarım kesiminden meydana gelmektedir.⁹

2000 Genel Nüfus Sayımına göre, nüfusu açısından, Diyarbakır'ın önemli bir yerleşim yeri olma özelliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

İllerin genel nüfus büyüklüğüne göre sıralanışında, Diyarbakır 1990 yılındaki 12. sıradan 2000 yılında 8. sıraya yükselmişken, yine aynı sayım sonuçlarına göre İl Merkezlerinin Nüfus büyüklüğüne göre sıralanışında ise 9. sırada yer almıştır.¹⁰

2000 Genel Nüfus Sayımına göre; Diyarbakır İl Nüfusu toplamı (1 364 708) olup, 1960 sayımına göre (401 884) göre 2.39 kat artmıştır. Aynı zaman aralığında, Türkiye nüfusundaki artış miktarına göre 1.44 kat daha fazla artmıştır. Buna göre, Diyarbakır'ın nüfus artış hızının daha yüksek düzeyde gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır.¹¹

Tablo2.1.Diyarbakır İlçelerin Nüfus Yapısı (2000)

İlçe Adı	Toplam Nüfusu	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Yüz Ölçümü (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	721 463	545 983	175 480	2 267	318
Bismil	126 885	61 182	65 703	1 737	73
Çermik	46 050	15 843	30 207	944	49
Çınar	58 583	13 282	45 301	1 990	29
Çüngüş	15 521	4 708	10 813	465	33
Dicle	39 861	9 861	30 000	705	57

⁸ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.17.

⁹ Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Diyarbakır 2000 Kültür Kılavuzu, Diyarbakır, 2000, s.70

¹⁰ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.17.

¹¹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.18.

Eğil	21 631	4 827	16 804	499	43
Ergani	87 467	47 333	40 134	1 429	61
Hani	31 794	10 918	20 876	413	77
Hazro	18 755	6 189	12 566	425	44
Kocaköy	13 069	5 678	7 391	151	87
Kulp	40 454	15 825	24 629	1 610	25
Lice	24 877	11 927	12 950	1 026	24
Silvan	116 298	64 136	52 162	1 397	83
TOPLAM	1 362 708	817 692	545 016	15 058	90

Kaynak:Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablo 2.1’de görüldüğü üzere; Diyarbakır ilinin 2000 Genel Nüfus Sayımına göre, ilçe merkez yerleşimleri en yüksek nüfusa sahip ilk üç ilçesi, Bismil, Silvan ve Ergani’dir. En az nüfus barındıran ilçe merkezi olarak ilk sırayı Kocaköy’ün aldığı, bunu Çüngüş ve Eğil’in izlediği görülmektedir.

Bölgenin genel durumuna uygun olarak nüfus artış hızı ülke ortalamasının üstündedir. Ekonomik gelişme aynı hızda olmadığı için kırsal kesimden il merkezine, çevre illere ve ilçelere hızlı bir göç söz konusudur.¹²

Diyarbakır’ın Türkiye’ye göre nüfus yoğunluğu da yüksektir. Türkiye’de 88 olarak belirlenen nüfus yoğunluğu, Diyarbakır’da 90’a yükselmektedir. İl merkezinde ise bu oran 318 kişi seviyesine çıkmaktadır. İlin hane halkı büyüklüğü ve hanede yaşayan nüfus miktarı da yüksektir. Diyarbakır’ın toplam hane sayısı 205 208’dir. Ortalama hane halkı büyüklüğü 6.6 kişi olarak görülmektedir. Genel sosyo-ekonomik yapının çalıştırdığı büyük aile dinamiği etken olmakta ve buna bağlı olarak doğurganlık oranı da yüksek seyretmektedir.¹³ 2000 Genel Nüfus Sayımında 1 362 708 düzeyinde belirlenen nüfusun % 50.79’unu erkek ve % 49.21’ini kadın nüfus oluşturmakta ve bu oran, Türkiye ortalaması ile aynıdır.¹⁴

Tablo:2.2.Diyarbakır İli Nüfus Yaş Grubu ve Türkiye İle Karşılaştırması (%)

	0-14 Yaş Grubu	15-24 Yaş Grubu	25-54 yaş Grubu	55 + Yaş Grubu
Diyarbakır	48	21	25	6
Türkiye	35	20	33	12

¹² Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Diyarbakır 2000 Kültür Kılavuzu, Diyarbakır, 2000, s.7

¹³ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, ss.18-19.

¹⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, ss.19.

Fark	+ 13	+ 1	- 8	- 6
------	------	-----	-----	-----

Kaynak: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası

Tablo 2.2’den de görüldüğü gibi, Diyarbakır’ın genç nüfus yaş grubu, Türkiye ortalamasının % 14’ünün üzerinde bir değere ulaşmaktadır.

Tablo:2.3. Diyarbakır’ın Nüfus Artış Hızındaki Gelişim (%)

Yıllar	Dönemlere Göre Nüfus Artış Hızı (%)					
	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Diyarbakır	32.2	31.1	39.9	35.6	31.7	21.8
Türkiye	21.7	28.5	25.1	20.6	21.7	18.5
Fark (+ -)	+ 10.5	+ 2.6	+ 14.8	+ 15.0	+ 10.0	+ 3.3

Kaynak: GAP İdaresi Projeksiyonu

Ancak; Tablo 2.3’de yer alan Diyarbakır’ın Türkiye geneline göre nüfus artış hızına bakıldığında, 1970 yılından günümüze kadar düşüş eğilimine girdiği görülmektedir. Nüfus 1970 yılında, bir önceki döneme göre % 39.9 oranında bir artış gösterirken, bu oran 1980 yılında % 35,6, 1990 yılında % 31.7 ve 2000 yılında ise % 21.8 düzeyine kadar inmiştir. Başka bir deyişle, 1980’den 2000 yılına girilirken, nüfus artışındaki hız % 13.8 oranında düşüş kaydetmiştir. Bununla birlikte, yine aynı tabloya göre 2000 yılı itibariyle Diyarbakır’ın nüfus artış hızı Türkiye nüfusunun artış hızından % 3.3 daha fazladır.¹⁵

GAP İdaresince gerçekleştirilen nüfus projeksiyonlarına göre Diyarbakır’ın 2005 yılında ulaşacağı nüfus düzeyi, 2.3 milyon olarak kestirilmekte ve toplam nüfus içerisinde kırsal nüfus oranınının % 32,5 düzeyine düşeceği tahmin edilmektedir.

2.4. Aktif İş Gücü ve İstihdam

Diyarbakır’da içinde bulunulan toplumsal ortamın, izlenen geleneksel ekonomi politiğin ve gelişme için çalıştırılmayan dinamiklerin etken olmaktan çıkması sonucunda, ortaya çıkan işsizlik en temel sorundur. Nüfus-kaynak ilişkisine bakıldığında, 1990 Genel Nüfus Sayımı veri ortamında geliştirilen nüfusun ekonomik ve sosyal niteliklerine göre, İl nüfusunun % 69’u kırsal kesimdedir. Bununla birlikte, bu veri tabanı yaşanan zorunlu göçten sonra alt üst olacak kadar değişmiştir.¹⁶

¹⁵ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, ss.19.

¹⁶ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.21.

Tablo.2.4. Diyarbakır’da İstihdamın Üretken Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (%)

	Yıl	Üretken Sektörler		
		Tarım	Madencilik	Sanayi
Diyarbakır	1980	72	0.4	3
	1985	71	0.2	3
	1990	69	0.1	3
	2000	64	0.1	4
Türkiye	1980	60	0.7	11
	1985	59	0.7	11
	1990	54	0.6	12
	2000	48	0.4	13

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablo 2.4’te Türkiye ve Diyarbakır’ın toplam üretken sektör arasında tarım, madencilik ve sanayi dağılımını görmekteyiz. 1990 yılı verilerine göre Diyarbakır’ın aktif nüfusu 665 000 kadardır. Bu değer, 2000 yılında 880 000’e ulaşmış ve 1990-2000 zaman aralığında aktif nüfus artış hızı % 33’e varmıştır. Aynı dönemde nüfus artış hızının % 21.8 olduğu hatırlandığında, genç nüfusta meydana gelen gelişim doğrultusunda, aktif nüfustaki artışın, çok önemli boyutlarda olduğu söylenebilir.¹⁷

Yine; 2000 yılı verilerine göre, 879 000 olarak belirlenen aktif nüfusun, 464 000’inin iktisaden faal olduğu ve bunun 398 000’inin ise halen çalışır durumda bulunduğu belirtilmektedir. Bu belirleme içerisinde, çalışır varsayılan 398 000 kişilik kesimin 251 000’inin tarımda istihdam edildiği, işsiz ya da gizli-işsizlerin (eksik istihdam) varlığının bile bilinmediği veya dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 2000 yılı istatistiklerine göre, toplam işsiz sayısının 66 000 kişi civarında bulunduğu ve işsizliğin % 14 düzeyinde gerçekleştiği açıklanmaktadır.¹⁸

2.5. Diyarbakır’da Tarım ve Hayvancılık

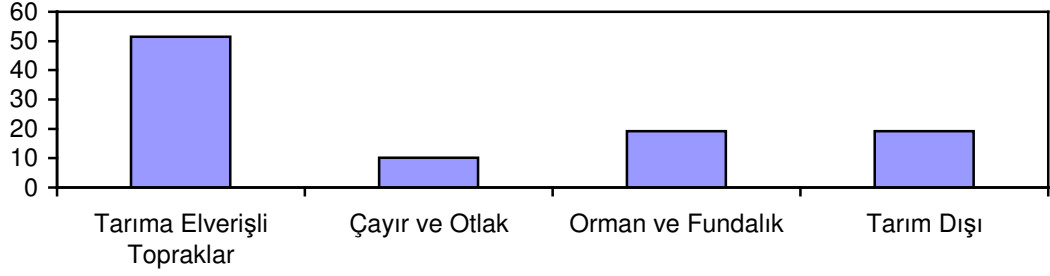
Diyarbakır, ova ve tarım için kullanabilir arazi açısından şanslıdır. 15.355 kilometrekare olan yüzölçümünün 791,5 bin hektarını (Ha) tarım alanları oluşturmaktadır. Buna göre Diyarbakır topraklarının % 10.1’i çayır ve otlak, %

¹⁷ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.22.

¹⁸ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.22.

19.2'si orman ve yine % 19.2'si fundalık tarım dışı arazi olmasına rağmen¹⁹, toprakların % 51.5'inde tarım yapılabilir durumdadır.²⁰ Bunda ovaların önemli bir payı söz konusu olmaktadır Diyarbakır'ın başlıca 6 ovasından söz edilebilmektedir.

Kaynak : GÜNSİAD

Şekil.2.1 Diyarbakır Toprak Yapısı (Hektar)

Diyarbakır Ovası; Keykan ovası ile Karahan ovaları arasındaki düzlükten oluşmaktadır. 40.000 Ha. Keykan Ovası; Çınar ilçesi ve çevresindeki ova olup, 25.000 Ha'lık bir alanı kapsar. Behremki Ovası; daha çok Bismil ilçe sınırları içerisindedir. Ovanın genişliği 18.000 Ha'dır. 13.000 Ha'lık bir alanı kapsayan Gevran Ovası ise Ergani ilçe sınırları içinde yer almaktadır. Bir başka ova demiryolunun güneyindeki Karahan ovasıdır. Dicle Şerit Ovaları; 6.000 Ha. büyüklüğünde olup, Dicle ve kollarını çevreleyen düzlüklerden oluşmakta ve Pamuklu, Ambarçayı, Sinan ve Silvan ovalarını kapsamaktadır.²¹

791 500 Ha'lık tarım alanının yaklaşık 30 000 Ha devlet ve yaklaşık 17 000 Ha sulaması olmak üzere yaklaşık 50 000 Ha'lık bölümünde sulu tarım yapılmaktadır. Geriye kalan alanda ise kuru tarım yapılmaktadır. Ancak GAP'ın sulama ayaklarının devreye girmesiyle bu manzara tamamen değişecektir. GAP çerçevesindeki uygulamalar Diyarbakır'da tarım verimliliğinde hızlı bir artış gerçekleştirmektedir.²² DİE verilerine göre, tarım 1980 yılından günümüze kadar İl Katma Değeri

¹⁹ Celal BALIK Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart-2004, s.3.

²⁰ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye Cilt 1, s.187.

²¹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.1

²² Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye Cilt 1, ss.187.188

içerisindeki önemini korumuştur. Tarımın 1979 yılında il GSMH'sı içerisindeki payı % 44 iken, 1995 yılında bu oran % 30'a gerilemiştir. 1995 yılından sonra ise tarım yerini GSMH'dan % 10 pay alan sanayiye bırakmıştır. Bununla birlikte tarım halen il ekonomisi içinde büyük bir sektör konumundadır.²³

Tablo:2.5. Bazı Tarımsal Ürünlerde Verimlilik (1999)

Ürün Cinsi	Verimlilik (Kg.)	
	Diyarbakır	Türkiye Ort.
Buğday	179	214
Arpa	203	215
Pirinç	345	300
Pamuk	330	282
Ayçiçeği	78	136

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır 2004

Tablo 2.5 belli başlı bazı tarım ürünlerinin Diyarbakır ve Türkiye ortalaması açısından verimlilik durumunu göstermektedir. Buna göre; Diyarbakır ilinin başta pirinç (345 kg), pamuk (330 kg) ve arpa (203 kg) olmak üzere belli başlı bazı tarım ürünlerindeki verimlilik oranı Türkiye ortalamasından yüksektir.

Potansiyel bir kırsal-tarımsal faaliyet olarak ipek böcekçiliğinin önemli olduğu bilinmektedir. 1975-1990 yılları arasında, özellikle Kulp, Silvan ve Hazro ilçelerinde 7.147 ailenin, bu sektörle ilgili çalıştığı bilinmesine ve o dönemlerde yılda 10 ton civarında kuru koza üretilebilmesine rağmen, toplumsal olaylar nedeniyle üretimin gerilediği düşünülmektedir.²⁴

Bunun yanı sıra; bağcılık sebze ve meyvecilik, yem bitkileri ekimi, kavakçılık ile birçok alanda farklı ürünlerin üretimi de yapılmaktadır.²⁵

²³ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.46.

²⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.47.

²⁵ Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.2

Tablo.2.6.Yıllara Göre Diyarbakır İli Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Verim Durumu

Yıl	Alan (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg)
1980	6 970	11 734	168
1985	20 315	35 152	173
1990	33 633	90 667	270
1991	32 611	98 821	303
1992	33 836	63 590	188
1993	33 376	91 946	275
1994	33 376	95 578	286
1995	43 652	113 944	261
1996	43 652	115 678	265
1997	65 000	162 500	250
1998	62 995	178 340	283
1999	67 785	217 250	320
2000	64 040	198 092	310
2004	66 035	210 350	317

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarıyla Diyarbakır 2004

Diyarbakır ili bölgede tarımsal alan potansiyeli ve pamuk ekimi bakımından ilk sırada bulunan Şanlıurfa ilinden sonra ikinci sırada yer almaktadır. İlin pamuk ekim alanları, üretimi ve verim durumunun 1980-2004 yılları arasında gösterdiği değişim Tablo 2.6.da verilmiştir.²⁶

Tablo 2.6 incelendiğinde pamuk üretim miktarı ve verimlilik düzeyinin yıllar itibariyle genellikle artış gösterdiği görülmektedir. Buna karşın üretim alanı ve hektar bazında bazı yıllar sıçrama yapmış olmakla birlikte yine söz konusu tabloya göre genellikle değişmemiştir.

Öte yandan; Diyarbakır, doğa koşullarının hayvancılığa uygun olmasına ve hayvan varlığı bakımından Türkiye'nin önde gelen illerinden biri olmasına karşılık hayvancılık özellikle son 10 yılda giderek önemini kaybetmiştir. Hayvancılıkta ağırlıklı olarak geleneksel yöntemler kullanılmaktadır.²⁷ İlde büyükbaş açık besicilik,

²⁶ Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.2

²⁷ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye Cilt 1, s.188

küçük baş besicilik tavukçuluk ve balıkçılık ile birçok alanda yetiştiricilik yapılmaktadır.²⁸

2.6. Diyarbakır'da Madencilik

Diyarbakır'da yeraltı kaynakları potansiyelini tanımlamak henüz olanaklı görülmemektedir. Çünkü, maden rezerv araştırmaları tamamlanmamıştır. Buna göre, başta petrol olmak üzere, doğalgaz gibi enerji kaynaklarının toplam rezervi hakkındaki bilgiler pek güvenli görülmemektedir. Diğer yandan mermer ve çakmaktaşı gibi maden yataklarında ise henüz etütler yapılabilmiş değildir.²⁹

Diyarbakır'dan elde edilen petrol miktarı, günde 4 458 metrik-ton düzeyiyle, Türkiye toplam üretiminin % 60'ını oluşturmaktadır.³⁰

Buna karşın; Diyarbakır ilinin petrol rezerv miktarına ilişkin bilgi vermek henüz olanaklı değilse de, MTA tarafından Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tamamında 54 milyon-ton rezerv olduğu belirtilmektedir.³¹

Maden yatakları açısından en zengin ilçeler; Kulp, Ergani, Dicle, Hazro ve Lice olarak sıralanmaktadır. Kulp ilçesinde demir, Ergani'de asbest ve mangan, Dicle ilçesinde barit ve Hazro ilçesinde ise taşkömürü bulunmaktadır.³²

Tablo: 2.7. Diyarbakır İlinin Maden Kaynakları

Maden	Toplam Rezerv (Ton)	İşletilme Durumu
Ham Petrol	Bilinmiyor	İşletiliyor
Kömür	57 300 000	İşletiliyor
Kurşun-Çinko	50 000	İşletilmiyor
Mermer	Bilinmiyor	Kısmen İşletiliyor
Tuğla-Kiremit	16 000 000	İşletiliyor
Kireç	Bilinmiyor	İşletilmiyor
Taş Kömürü	1 800 000	İşletilmiyor
Barit	2 850	İşletilmiyor

²⁸ Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, Diyarbakır, 2004, s.2

²⁹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.5.

³⁰ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye, Cilt 1, s.188

³¹ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye, Cilt 1, s.188

³² Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.6.

Fosfat	29 800 000	İşletilmiyor
Manganez	19 000	İşletilmiyor
Çakmaktaşı	Bilinmiyor	Kısmen İşletiliyor
Asbest	Bilinmiyor	İşletilmiyor

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır 2004

Tablo 2.7’de görüldüğü gibi ham petrol, mermer, kireç, çakmak taşı ve asbest maddesinin ne kadar üretildiği bilinmemektedir. Tablo incelendiğinde en fazla kömür madeni, ikinci sırada fosfat madeni üretilmektedir.

2.7. Enerji Potansiyeli

Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde inşa edilen barajlar ve hidroelektrik santralleri sayesinde Diyarbakır, Türkiye’nin önde gelen enerji üretim üslerinden birisi haline gelmiştir.³³ Diyarbakır’da Karakaya, Kralkızı ve Dicle hidro elektrik Santralleri bulunmaktadır.

Karakaya Barajı Diyarbakır ili Çüngüş ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Baraj 1987 yılında işletmeye açılmış olup, yılda 7354 Gwh elektrik enerjisi üretilmektedir.³⁴

Diyarbakır’a 81 km. uzaklıkta olan Kral Kızı Barajı, Diyarbakır il sınırları içinde Dicle Nehri’nin ana kollarından olan Maden Çayı üzerinde Dicle ilçesinin 6 km. güneybatısında 707 m. talveg kotunda inşa edilmektedir. Sulama ve enerji üretme amaçlı barajdan yılda 146 milyon Kw/h elektrik enerjisi elde edilecektir.³⁵

Dicle baraj ise; Diyarbakır ili sınırları içinde, Eğil ilçesinin 7 km. güneydoğusunda Dicle Nehri’nin ana kollarından olan Maden ve Dibni Çayları’nın birleştiği Dicle Nehri’nin meydana getirdiği mevkiinden 800 m. ve Kralkızı Barajı aksının 22 km. mensabında 640 m. talveg kotunda inşa edilmektedir. Sulama ve enerji amaçlı baraj, Kralkızı ve Devegeçidi Barajları ile ortak olarak çalışmaktadır. Dicle Barajı’ndan elde edilecek su ile Dicle Nehri’nin sağ kıyısında bulunan sırasıyla

³³ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye Cilt 1, s.188

³⁴ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm>. 12 Mayıs 2004

³⁵ Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Diyarbakır 2000 Kültür Kılavuzu, Diyarbakır, 2000, s.15-6

Ergani, Diyarbakır Merkez, Çınar ve Mardin Savur ovalarının sulanması ve yılda 289 milyon Kw/h elektrik enerjisi elde edilmesi planlanmaktadır.³⁶

2.8. Diyarbakır'ın Ekonomik Yapısı

2.8.1 Sanayi

Diyarbakır, önemli boyutlarda potansiyel içermesine rağmen, sanayileşmede henüz kalkışa geçememiştir. Ekonomisi ve istihdamı büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı olan Diyarbakır'da sanayi işletmeleri fazla teknoloji gerektirmeyen ve az sayıda kişinin çalıştığı işletmelerden oluşmaktadır.³⁷

İmalat sanayinin GSMH içindeki payı il bazında 1995 yılı itibariyle % 4.1 olarak gerçekleşmiş ve yine aynı yıl % 5.2 düzeyinde oluşan madencilik sektörü payının da gerisinde kalmıştır. 1988-1995 arası dönemde imalat sanayi gelişme hızı % 19 olarak gerçekleşmiştir.³⁸

Diyarbakır'da imalat Sanayinin GSMH içindeki payı 1993 yılında % 4.1 gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. DİE verilerine göre, 1993 yılında Türkiye GSMH içerisinde imalat Sanayii payı % 22.8 düzeyine yükselirken, tarımın payı % 14.7 oranına düşmüştür. 1995 yılında, tarımın payı % 12'lere kadar düşerken, imalat sanayii payı % 25'lere yükselmektedir. Buna göre, Diyarbakır sanayii Türkiye ortalamasına göre çok gerisinde kalmış ve % 16 düzeyinde bir sanayi üretim değerine ulaşmış bulunmaktadır.³⁹

Tablo: 2.8. İşletmede Olan Kamu Yatırımları

S.No	Firma Adı	Üretim Konusu
1	Tekel İçki Fabrikası	Yeni Rakı
2	Tekel Tütün İşleme Fabrikası	Tütün İşleme
3	Tem San A.Ş.	Su Türbini-Jeneratör
4	Et ve Balık Ürünleri A.Ş.	Et ve Et Ürünleri
5	Ergani Gıda San. A.Ş.	Un-Kepek

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır 2004

³⁶ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm>. 12 Mayıs 2004

³⁷ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye, cilt 1, s.187

³⁸ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.48

³⁹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.48

Tablo 2.8. Diyarbakır’da faaliyet gösteren başlıca kamu işletmeler ile söz konusu işletmelerin ürettiği mallar görülmektedir. Buna göre Diyarbakır’da beş kamu sanayi işletmesi üretim faaliyetinde bulunurken bu işletmeler yeni rakı, tütün işleme, jeneratör, et ürünleri ve un-kepek mallarını üretmektedirler.

Tablo: 2.9. İşletmede Olan Özel Sektör Yatırımları (Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, 2004)

S.No	Firma Adı	Üretim Konusu
1	Güpaş Gübre Paz. Tic. Ltd. Şti	Kütlü Pamuk İşleme
2	Uykur Çırçır-Prese Tic. A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
3	Güney Has Çırçır-Prese Tic. Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
4	Dicle Un ve İrmik San. Tic. Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
5	Pervane Otomotiv Tekstil San. Tic. Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
6	Akkaya Tarım Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
7	Sarı Çırçır-Prese San. Tic. Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
8	Özturbal tarım Petrol Ürünleri Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
9	Güney Gap Çırçır-Prese Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
10	Özkılıçlar Tekstil Tarım Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
11	Öz-Ka Yem ve Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
12	Bal-Teks Pamuk Tekstil A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
13	Yıldırım Çırçır-Prese Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
14	Akyıl Tarım Ürünleri A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
15	Kaptan Tekstil Tic. A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
16	Uyan Tekstil A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
17	Ak Çırçır-Prese Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
18	İpeksel tekstil A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
19	Balkar Çırçır Tekstil Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
20	Şen-Pa Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme
21	Tunç Tekstil A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme
22	Pol-Sa Tarım Ürünleri Ltd. Şti.	Pamuk İşleme ve Yağı
23	Lmez Çeltik Çırçır-Prese Ltd. Şti.	Çeltik İşleme
24	Hamidiye Çeltik	Çeltik İşleme
25	Fettahlı Çeltik	Çeltik İşleme
26	Akyıl Tarım Ürünleri A.Ş.	Nötralize Pamuk Yağı
27	Akyıl İplik San. A.Ş.	Düz Dokuma
28	Akyıl Tarım Ürünleri A.Ş.	Open-End İplik Üretimi
29	Akyıl Tekstil San. A.Ş.	Boyalı Kumaş Üretimi
30	Akyıl Tekstil San. A.Ş.	Örgü Kumaş Üretimi
31	Akyıl İplik San. A.Ş.	Pamuk İpliği
32	Akyıl İplik San. A.Ş.	Konfeksiyon Mamulleri
33	Gelça Ltd. Şti.	Nevresim Tak. Oturma Grubu

Tablo 2.9'un devamı

34	Serdar Halıcılık	El Dokuması Halı
35	Doğan Tekstil Ltd. Şti.	El Dokuması Halı Üretimi
36	Suaş Tekstil A.Ş.	İpek Halı Dokuma
37	Harrani Tekstil A.Ş.	Gömlek Üretimi
38	Betiteks Tekstil Ltd. Şti.	Pantolon, Gömlek, Kaban
39	Best Tekstil Tic. A.Ş.	İç Çamaşırı Üretimi
40	Bah Tekstil Tic. A.Ş.	Penye, T-Shirt Üretimi
41	Aksel Tekstil Ltd. Şti.	Ev Tekstili Üretimi
42	Tigris Tekstil Ltd. Şti.	Penye, T-Shirt Üretimi
43	Bilge Tekstil Ltd. Şti.	İç Çamaşırı Üretimi
44	Mercan Tekstil Giyim San. Ltd. Şti.	Penye, T- Shirt Üretimi
45	Bisteks Tekstil Ltd. Şti.	Penye, T- Shirt Üretimi
46	Zeki Tekstil Ltd. Şti.	Yatak Örtüsü Üretimi
47	Güncel Giyim Tekstil Ltd. Şti.	Konfeksiyon, Kumaş Üretimi
48	Hatipoğlu Tekstil Ltd. Şti.	Çorap Üretimi
49	Uğur Tekstil Ltd. Şti.	Bayan Takım Üretimi
50	Diyarbakır Yem ve Un San. Ltd. Şti.	Karma yem Üretimi
51	Umaş Umut Hayvansal ve Tarımsal Ürn. A.Ş.	Piliç, Yem Üretimi
52	Öz-Ka Yem ve Çırçır San. Ltd. Şti.	Karma Yem Üretimi
53	Kaplan Yem San. Ltd. Şti.	Karma Yem Üretimi
54	Aykap Yem San. Ltd. Şti.	Karma Yem Üretimi
55	Gün Tavuk Koll. Şti.	Yumurta Üretimi
56	Başak Değirmencilik Ltd. Şti.	Un Üretimi
57	Hamidiye Un Koll. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
58	Halis Gıda Tarım Ltd. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
59	Gürüz Koll. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
60	Birler Gıda-Un San. Ltd. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
61	Mehmetoğlu Koll. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
62	Silvan Gıda San. Ltd. Şti.	Un ve Kepek Üretimi
63	İpeksel tekstil A.Ş.	Mercimek İşleme
64	Kaptan Tekstil A.Ş.	Mercimek İşleme
65	Pervane Otomotiv Tekstil Ltd. Şti.	Nötralize Ham Yağ Üretimi
66	Güneydoğu Süt Birlik Ltd. Şti.	Tereyağı Üretimi
67	Doğan Çelebi Süt Ürünleri A.Ş.	Süt ve Süt Mamulleri İşleme
68	Bilcan Ltd. Şti.	Yoğurt Üretimi
69	Karacadağ Süt Mamulleri Ltd. Şti.	Yoğurt, Tereyağı Üretimi
70	Er-Ka Gıda Ltd. Şti.	Yoğurt, Ayrın Üretimi
71	Saruhan-Sa Meşrubat Ltd. Şti.	Kolalı, Meyveli, Sade Meşrubat
72	Turan Gazoz İmalat	Meşrubat Üretimi
73	Kaya Gıda San. Ltd. Şti.	Küp Şeker Üretimi
74	Merve İnşaat Gıda Ltd. Şti.	Küp Şeker Üretimi
75	Sor İnşaat San. Ltd. Şti.	Küp Şeker Üretimi

76	Barişlar Gıda Tarım Ltd. şti.	Küp şeker Üretimi
77	Can Küp şeker	Küp şeker Üretimi
78	Bereket Küp şeker	Küp şeker Üretimi

Tablo 2.9'un devamı

79	Pınar Küp şeker (Serin Tic. Ltd. şti.)	Küp şeker Üretimi
80	Amid Küp şeker	Küp şeker Üretimi
81	Gümüş Küp şeker	Küp şeker Üretimi
82	Melik Gıda San. Ltd. şti.	Küp şeker Üretimi
83	Öcal Elek. İmalat San. Ltd. şti.	Küp şeker Üretimi
84	Dicle Gıda Ltd. şti.	Küp şeker Üretimi
85	Gül şekerleme	Çocuk şekeri Üretimi
86	Alanbay şekerleme	Çocuk şekeri Üretimi
87	Alkan Helva-Tayın	Helva-Tayın Üretimi
88	Aygünler Gıda San. Ltd. şti.	Pirinç,Buğday, Mısır Nişastası
89	TeknikSan Çelik ve Orman Ürünleri Ltd. şti.	Çelik Kapı ve Sera Malzemesi
90	Mahmut Arslan	Çelik Kapı Üretimi
91	Atik San. Tic. A.ř.	Bahçe Çevreleme Telleri Üretimi
92	Bayer Tarım Aletleri Ltd. şti.	Tarım Aletleri Üretimi
93	Eroğlu Tarım Makineleri İmalat Ltd. şti.	Tarım Aletleri Üretimi
94	Tekin Demir Nakliyat Ltd. şti.	Sac Sulama Borusu Üretimi
95	Uzmanlar Makine Motor Yenileme	Muhtelif Dişli Üretimi
96	Üstün Çelik San. A.ř.	Elektrik Panosu, Çelik Dolap
97	Güneydoğu Emaye Ltd. şti.	Soba, Soba Borusu Üretimi
98	Özserin Torna Kaynak-Press Atölyesi	Römork, Su Tankı, Damper Üretimi
99	DiSan Endüstri Ürünleri A.ř.	Kal. Kazanı, Yakıt Tankı Üretimi
100	Di-Mar Çelik Konst. İmal. Ltd. şti.	Yakıt Tankı, Karavan, Elarabası Ürt.
101	MuratSan Koll. şti.	Kazan-Hidrofor Üretimi
102	Has Hidrolik Ltd. şti.	Hidrolik Hortum Rekoru Üretimi
103	Çelik Kardeşler Oto Lastik Kaplama	Sıcak Lastik Kaplama
104	Gökhan Otomotiv Tekstil San. Ltd. şti.	Soğuk Lastik Kaplama
105	ÖzkilSan Blok Tuğla Ltd. şti.	Blok Tuğla Üretimi
106	Akyıl Tuğla ve Kiremit San. Ltd. şti.	Blok Tuğla Üretimi
107	Saran Tuğla Kiremit San. A.ř.	Blok Tuğla Üretimi
108	Öz BlokSan Toprak San. Ltd. şti.	Blok Tuğla Üretimi
109	Öz ToprakSan Ltd. şti.	Blok Tuğla Üretimi
110	Çağdaş İnşaat Tuğla Kiremit San. A. ř.	Blok Tuğla Üretimi
111	Öz Dicle Toprak San. Ltd. şti.	Blok Tuğla Üretimi

112	İnci Toprak San. Ltd. Şti.	Blok Tuğla Üretimi
113	Gap Tuğla Kiremit San. A.Ş.	Blok Tuğla Üretimi
114	Diyarbakır Tuğla Kiremit San. Tic. A.O.	Blok Tuğla Üretimi
115	Betamer Madencilik San. Ltd. Şti.	Bazalt-Mermer Plaka, Bahçe Bordürü

Tablo 2.9'un devamı

116	Baran Karo Mermer San. Ltd. Şti.	Blok Mermer, Plaka Mermer Üretimi
117	DimerSan Mermer San. Ltd. Şti.	Mermer Levha Üretimi
118	Toprak Mermer San. A.Ş.	Mermer Levha-Fayans Üretimi
119	Bakır-Mer Mermercilik San. A.Ş.	Mermer Levha Üretimi
120	Beden Mermer San. Tic. A.Ş.	Mermer-Bazalt Plaka Üretimi
121	Güneri İş Makineleri A.Ş.	Blok Mermer-Bazalt İşleme
122	Atakar A.Ş.	Mermer Karo Üretimi
123	Emin Karo San. Ltd. Şti.	Karo Üretimi
124	BimSan Karo San. Ltd. Şti.	Karo Üretimi
125	Karaaslan Turizm Ltd. Şti.	Bazalt Kaldırım Taşı Üretimi
126	Çetinkaya İnşaat Ltd. Şti.	Karo, Briket, Büz Üretimi
127	Begtaş Oto İnşaat Ltd. Şti.	Büz Üretimi
128	İntim İnşaat Ltd. Şti.	Hazır Beton Üretimi
129	Re-Ha Hazır Beton San. Ltd. Şti.	Hazır Beton Üretimi
130	Mardin Çimento San. A.Ş.	Hazır Beton Üretimi
131	Yükselen İnşaat San. Tic. A.Ş.	Muflu Beton, Betonarme Boru Ürt.
132	Maden Çimento San. Tic. A.Ş.	Çimento Üretimi
133	Sisbeton Yapı Elemanları Ltd. Şti.	Beton Parke, Boru, Bordür Üretimi
134	Kab İnşaat Koll. Şti.	Prefabrik Yapı Elemanları Üretimi
135	Mü-Ge Isıcam San. Ltd. Şti.	Isıcam Üretimi
136	Yasul Cam San. Ltd. Şti.	Isıcam Üretimi
137	Diser İnşaat Yapı Malzemeleri Ltd. Şti.	Küvet, Duş Kabini,
138	Dicle Boya San. Ltd. Şti.	Her Nevi Boya Üretimi
139	Gap Boya İmalatı	Boya, Hazır Sıva Üretimi
140	Elbey Boya Kimya San. Ltd. Şti.	Plastik ve Mineral Boya Üretimi
141	Erdem Plastik San. Tic. A.Ş.	PVC Boru Üretimi
142	Beta Boru Plastik Tic. A.Ş.	PPRC, Polietilen Boru Üretimi
143	Şimşek Plastik	Sıva Altı Elektrik
144	Pakça Kimya Ltd. Şti.	Sıva Altı Elektrik Borusu

		Üretimi
145	Ekinci Plastik Eşya San. Tic. Ltd. Şti.	Plastik Bidon ve Kürek Üretimi
146	Koç Dayanıklı Tüketim Tic. Ltd. Şti.	Çocuk Bisikleti Üretimi
147	Selam Ambalaj Gıda San. Tic. A.Ş.	Sentetik Çuval Üretimi
148	Öcal Elektrik İmalat San. Tic. Ltd. Şti.	Poşet Üretimi
149	Akgüneş Plastik Ltd. Şti.	Poşet Üretimi
150	İskandinavya Plastik Ltd. Şti.	Poşet Üretimi

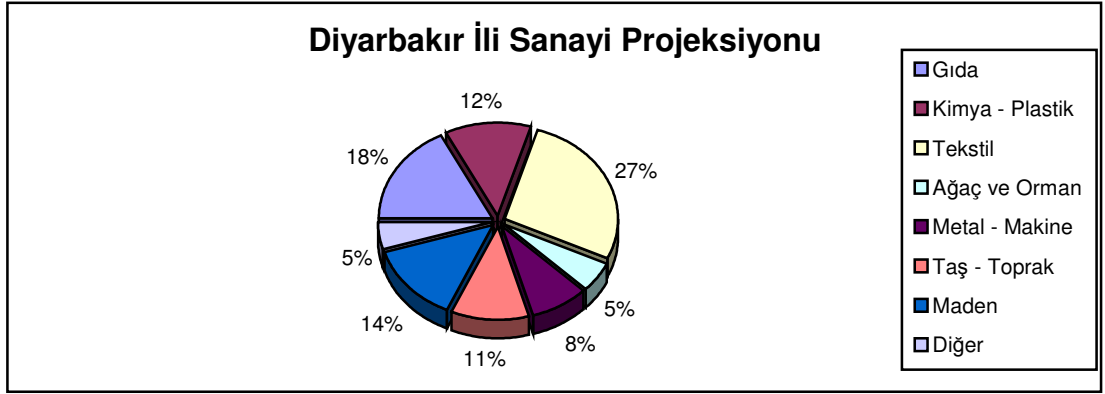
Tablo 2.9'un devamı

151	Karacadağ Plastik Ltd. Şti.	Plast. Kova, Sürahi, Bardak Üretimi
152	Ay Plastik Ltd. Şti.	Plast. Kova, Sürahi, Bardak Üretimi
153	Sınai ve Tıbbi Gazlar A.Ş.	Asetilen ve Oksijen Gazı Dolumu
154	Kavak Kereste Mobilya Ltd. Şti.	Yatak Odası Takımı
155	Özbalkış Kereste Ltd. Şti.	Yatak Odası Takımı Üretimi
156	Nur Mobilya Ltd. Şti.	Yatak Odası Takımı Üretimi
157	Saray Avize Ltd. Şti.	Kristal Avize Taşı Üretimi
158	Safari Kağıtçılık Ltd. Şti.	Kağıt Peçete Üretimi
159	Zuler Kağıtçılık Ltd. Şti.	Kağıt Peçete Üretimi
160	Özgüv Turizm Ltd. Şti.	Ortopedik Malzeme Üretimi
161	Sunset Mum İmalatı	Mum Üretimi

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır 2004

Tablo 2.9'da ise yine Diyarbakır'daki özel sektör işletmeleri ile ürettikleri mal grupları yer almaktadır. Adı geçen tabloya göre ilde özel 161 sanayi işletmesi yer alırken en fazla kütlü pamuk işletme, un ve kepek üretimi ile küp şeker üretimi gerçekleştirilmektedir.

Özetle; Diyarbakır'da sınırlı sayıda kamu işletmesinin varlığına karşın, çok sayıda özel sektör sanayi işletmesi, çok geniş bir ürün yelpaze grubunda üretim yapılmaktadır.

Kaynak: GÜNSİAD, 2004

Şekil 2.2. Diyarbakır İli Sanayi Projeksiyonu

Şekil 2.2’de görülen Diyarbakır Sanayi projeksiyonu incelendiğinde, % 27’lik bir kısmının tekstil ve çırçır, % 18 gıda, % 14 maden, % 12 kimya ve plastik, % 11 taş ve toprak, % 8 metal ve makine, % 5 ağaç ve orman ürünleri ve % 5 diğer sektörler olarak dağılım gösterdiği görülmektedir.

Diyarbakır’da sanayi, dayanıksız tüketim malları üretimi ile başlatılmış, dayanıklı tüketim malları, ara malı ve yatırım malı üretimine henüz geçilememiştir.

Kaynak-üretim malı dengeleri itibariyle, tekstil sektörü öncelikli avantajlı bir sektör ve yatırım alanı olarak görülmekte ve GAP süreciyle birlikte bu sektörün gelişme potansiyeli içerdiği düşünülmektedir.⁴⁰

2003 yılında 415 bin ton/yıl buğday üretimine karşın, ancak 167 bin ton/yıl un üretilmiş, 1990’lı yıllara kadar 1,5 milyon küçükbaş ve 0,5 milyon büyükbaş olarak yetiştirilen hayvan varlığını, endüstriyel üretime dönüştürememiştir.⁴¹

2003 yılında 167 bin tonluk un fabrikaları da çok düşük kapasite ile çalışmakta, işletme sermayesi darboğazı, bu geleneksel üretimi de sınırlandırmaktadır. Düşük kapasite ile çalışma, il Sanayiinin bir diğer önemli sorunu olarak görülmektedir. Yatırımı tamamlandığı halde üretime geçemeyen ya da yarım kalmış tesisler sorunu da Diyarbakır Sanayiinin bir diğer gündemidir.⁴²

⁴⁰ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.53

⁴¹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.53

⁴² Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.53

2.8.2. Ticaret

Diyarbakır, geleneksel olarak ticaret yaşamı canlı ve önde olan bir kenttir. Ancak zamanla gelişen yeni olanaklar ölçüsünde ticaret yaşamının gelişmiş olduğu söylenemez.

İl genelinde ticaret sektörünün 1995 sabit fiyatları ile GSMH'dan aldığı pay % 17.9 olup bunun % 3.8'ini toptan ve perakende ticaret karşılamaktadır. Sektördeki otel ve lokanta hizmetleri payının % 6 olduğu düşünüldüğünde, toptan ve perakende ticaretin görece üstünlüğü görülebilir. Daha öncede söylendiği üzere; ticaret sektörünün 1995 sabit fiyatları ile GSMH içerisindeki payı % 17.9 iken, yine aynı yıl itibariyle inşaatın GSMH'den aldığı pay % 42, ulaştırma sektörünün % 8.2 düzeyindedir.⁴³

Öte yandan; Diyarbakır Ticaret Borsasının 2002 verilerine göre; hububat, bakliyatlar, yağlı tohumlar, nebati yağlar, hayvani yağlar, kuru ve yaş meyveler, orman mahsulleri, tekstil hammaddeleri, ham deri, çeşitli gıda maddeleri, canlı hayvanlar, hayvani gıda maddelerinden oluşan toplam 12 kalemden 2002 yılında 435 trilyon 740 milyarlık liralık işlem yapılmış, 2003 yılında ise bu rakam 613 trilyon 652 milyar liralık bir seviyeye ulaşmıştır.⁴⁴

2.8.3. Dış ticaret

Diyarbakır'ın gelişmiş bir dış ticareti bulunmamakta, genellikle Irak ve Suriye gibi ülkelerle hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, süt, süt ürünleri, yumurta, bal, çay, baharat, kakao ve kakao müstahzarları, hububat, un, nişasta, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, inorganik kimyasal maddeler, uçucu yağlar ve rezinoitler, kauçuk ve kauçuktan eşya, kağıt ve karton, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar, elektrikli makine ve cihazlar, optik alet ve cihazlar ve çeşitli mamul mallar ihraç edilmektedir. Diğer yandan, çeşitli kazanlar, makineler, mekanik cihazlardan oluşan ithalat ise 1998 yılında 213 000 dolar olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo:2.10 Fasıllara Göre Dış Ticaret,

⁴³ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.57

⁴⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.53

Fasıllar (Bin ABD \$)	TÜRKİYE		DİYARBAKIR	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Toplam	26 973 952	45 921 392	4 301	213
1.Canlı hayvanlar	47 859	26 091	-	-
2.Etler	20 096	273	-	-
3.Balıklar	39 986	40 558	-	-
4.Süt ürünleri; yumurtalar, bal	58 267	36 157	11	-
5.Diğer hayvansal menşeli ürünler	44 922	18 274	-	-
6.Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler	18 976	27 103	-	-
7.Sebzeler	393 447	89 837	-	-
8.Meyveler	1 294 275	63 316	-	-
9.Kahve, çay, baharat	83 334	39 241	23	-
10.Hububat	287 194	465 671	-	-
11.Değirmencilik ürünleri	140 787	5 368	1	-
12.Yağlı tohum ve meyveler	62 396	353 170	-	-
13.Bitkisel özsu ve hülasalar	655	16 104	-	-
14.Örölmeye elverişli bitkisel maddeler	12 803	2 506	-	-
15.Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	350 044	517 092	1 208	-

Tablo 2.10'un devamı

16.Et, balık ve yumuşakçaların müstahzarları	58 469	2 925	-	-
17.Şeker ve mamulleri	220 415	13 192	3	-
18.Kakao ve kakao müstahzarları	74 463	69 550	139	-
19.Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları	194 900	32 750	174	-
20.Sebzeler ve meyvelerin müstahzarları	621 134	24 818	28	-
21.Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	105 313	86 686	598	-
22.Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	55 040	15 415	226	-
23.Gıda Sanayiinin kalıntı vs kaba yemler	3933	157 764	-	-
24.Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	589 861	307 380	-	-
25.Tuz, kükürt, toprak, alçı, kireç ve çimento	413 754	172 086	-	-
26.Metal cevherleri; cüruf ve kül	125 280	181 149	-	-
27.Mineral yakıtlar ve yağlar	259 106	4 509 461	-	-
28.İnorganik kimyasal maddeler	186 305	475 165	6	-
29.Organik kimyasal ürünler	105 866	1 626 640	-	-
30.Eczacılık ürünleri	89 179	720 403	10	-
31.Gübreler	14 116	365 490	-	-
32.Debagatte ve boyacılıkta	100 785	669 482	-	-

kullanılan h�lasalar				
33.Uçucu yağlar ve rezinoitler	67 332	270 037	492	-
34.Sabunlar	289 950	185 400	766	-
35.Albüminoid maddeler	12 017	96 085	-	-
36.Barut ve patlayıcı maddeler	5 116	10 131	-	-
37.Fotoğraf ve sinemacılıkta kullanılan eşya	3 831	144 731	-	-
38.Muhtelif kimyasal maddeler	52 006	549 970	-	-
39.Plastikler ve mamulleri	437 869	1 943 004	-	-
40.Kauçuk ve kauçuktan eşya	335 438	483 369	9	-
41.Ham postlar,deriler ve köseleler	67 575	513 612	-	-
42.Deri eşya	329 720	52 700	-	-
43.Postlar ve kürkler	79 166	58 973	-	-
44.Ağaç ve ahşap eşya	71 359	283 733	-	-
45.Mantar ve mantardan eşya	297	2 565	-	-
46.Örölmeye elverişli maddelerden eşyalar	434	4 589	-	-
47.Selülozik maddelerin hamur ve kağıt döküntü	601	153 245	-	-
48.Kağıt ve karton	160 225	719 259	296	-
49.Basılı kitaplar, gazeteler vb	17 612	83 023	-	-
50.İpek	1 153	13 143	-	-
51.Yapağı ve yün	97 753	283 079	-	-
52.Pamuk, Pamuk İpliğı	783 846	994 752	-	-

Tablo 2.10'un devamı

53.Kağıt ipliğı ve dokunmuş mensucat	1 928	66 980	-	-
54.Sentetik ve suni flamentler	376 566	781 818	-	-
55.Sentetik ve suni devamsız lifler	671 006	640 684	-	-
56.Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat	44 326	91 132	-	-
57.Halı ve diğer yer kaplamaları	343 649	53 510	-	-
58.Özel dokunmuş mensucat	177 129	131 786	-	-
59.Emdirilmiş, sıvanmış vb mensucat	122 548	142 564	-	-
60.Örme eşya	191 621	105 648	-	-
61.Örme giyim eşyası ve aksesuarları	4 233 920	88 201	-	-
62.Örölmemiş giyim eşyası	2 476 314	117 880	-	-
63.Dokumaya elverişli madde diğer hazır eşya	933 738	24 813	-	-
64.Ayakkabılar vb eşya	186 276	128 396	-	-
65.Başlıklar ve aksanı	4 546	4 635	-	-
66.Şemsiyeler, bastonlar vb.	521	6 293	-	-

67.İnce ve kalın kuş tüyleri ve yapma çiçekler	268	8 108	-	-
68.Taş, alçı ve vb. eşyalar	140 622	124 532	-	-
69.Seramik mamulleri	270 336	108 652	-	-
70.Cam ve cam eşya	349 779	195 965	-	-
71.İnciler, kıymetli taşlar, metal paralar	218 265	83 846	-	-
72.Demir ve çelik	1 589 502	2 769 416	-	-
73.Demir veya çelikten eşya	662 102	649 006	-	-
74.Bakır ve bakırdan eşya	173 992	350 777	-	-
75.Nikel ve nikelden eşya	1 428	22 860	-	-
76.Alüminyum, alüminyumdan eşya	281 070	503 359	-	-
77.Kurşun ve kurşundan eşya	750	30 988	-	-
78.Çinko ve çinkodan eşya	18 753	66 681	-	-
79.Kalay ve kalaydan eşya	188	9 285	-	-
80.Diğer adi metaller; bunlardan eşya	3 863	19 308	-	-
81.Adi metallere aletler	67 458	155 607	-	-
82.Adi metallere çeşitli eşya	67 927	177 200	-	-
83.Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar	1 163 948	8 927 832	65	213
84.Elektrikli makine ve cihazlar	1 847 475	4 401 424	36	-
85.Demiryolu ve benzeri hatlara ait taşıtlar	58 713	41 454	-	-
86.Kara taşıtları	797 369	3 727 576	-	-
87.Hava taşıtları	150 065	797 532	-	-
88.Gemiler ve suda yüzen taşıtlar	152 385	319 426	-	-
89.Optik alet ve cihazlar	67 115	1 144 685	38	-
90.Saatler	3 539	110 300	-	-
91.Müzik aletleri	1 813	13 928	-	-

Tablo 2.10'un devamı

92.Silah ve mühimmat	17 588	266 339	-	-
93.Mobilyalar	163 479	275 686	-	-
94.Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri	14 587	107 029	-	-
95.Çeşitli mamul eşya	35 186	148 343	172	-
96.Sanat ve koleksiyon eşyası	4 037	3 389	-	-

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003

DİE verilerine göre Diyarbakır ili toplam ihracatı 1998 yılında 4 301 milyar dolar olarak gerçekleştiği halde, 2002 yılı itibariyle 7 473 milyar Dolara ulaşmıştır. Tablo 2.10'da ise DİE'nin 2003 yılı ihracat ithalat verileri görülmektedir.

2.8.4 GAP ve Diyarbakır

Güneydoğu Anadolu Projesi; entegre bir yapıya sahip olan, Türkiye'nin uygulamaya koyduğu, dünyada önde gelen projelerden biridir. Yıllardır akan Dicle ve Fırat nehirlerine büyük barajlar bağlanırken; bu barajlarla enerji üretiminde ve sulama işlerinde hızlı bir artış olacaktır. Bununla yetinilmeyecek ve bölgenin makus tarihi adeta ters dönecektir. Verimli Yukarı Mezopotamya bölgesi, bolluğun ve zenginliğin bir simgesi olacaktır. Çok akıllıca ve sabırla gerçekleştirilmeye çalışılan proje üzerinde yaklaşık 50 yıldır çalışılmaktadır.⁴⁵

Türkiye yüzölçümünün yaklaşık onda biri büyüklüğünde (75 000 km²) bir alanı içine alan GAP, 21. yüzyılda tamamlandığında, bölgedeki 3.1 milyon hektarlık işlenebilir tarım arazisinin 1.7 milyon hektarlık kısmı % 55'i sulanabilecektir. GAP kapsamında 1998 yılı sonuna kadar 7 baraj, 3 hidroelektrik santral ve 13 sulama projesi tamamlanmıştır. Ayrıca, Şanlıurfa tünellerinin ilki olan T1 Tüneli'nden, Harran Ovasına 9 Kasım 1994 tarihinden itibaren su verilmeye başlanmıştır. GAP'ın tamamlanmasıyla birlikte ürün deseninde de büyük değişiklikler olması beklenmektedir. Özellikle pamuk, yonca, çeltik, yağlı tohumlar, yaş meyve ve sebze gibi ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi planlanmaktadır. Tarım ürünlerinin artışı ve buna bağlı olarak bölgede gelişecek tarıma dayalı Sanayide uygulanacak yeni teknolojiler, bölge ekonomisinin rekabet gücünü hem iç piyasada, hem de dış piyasada artıracaktır.⁴⁶

Güneydoğu Anadolu Projesi; bir bölgesel kalkınma planı olup Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama tesislerinin yanı sıra, kentsel ve kırsal altyapı, tarım, ulaştırma, konut, sanayi, eğitim, sağlık, turizm ve diğer sektörleri de kapsayan entegre bir projedir. GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde meydana getireceği değişimlerle birlikte tüm Türkiye'yi etkileyecek çok yönlü bir bölgesel kalkınma projesi niteliğini taşımaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi dünyada bugüne kadar uygulanmış bölgesel kalkınma projeleri arasında en kapsamlılarından biridir. Bu Proje, dünyanın 8. büyük projesi ve 2. harika projesi olarak görülmektedir.⁴⁷

⁴⁵ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm> 12 Mayıs 2004

⁴⁶ <http://www.gnkur.tsk/tbb/tarim.html> 12 Mayıs 2004

⁴⁷ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm> 12 Mayıs 2004

GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 9 ili; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ı kapsamaktadır. Güneyde Suriye, güneydoğuda Irak'la sınırı bulunan bu bölgenin yüzölçümü 75 358 km² olup, Türkiye'nin % 9.7'sini oluşturmaktadır. "Verimli Hilal (Fertile Crescent)" adıyla anılan bu bölge, aynı zamanda "Yukarı Mezopotamya" olarak da bilinmektedir.⁴⁸

Proje tamamlandığında Türkiye toplam su potansiyelinin % 28'i kontrol altına alınacak, 1.7 milyon hektarın üzerinde arazinin sulaması ve yılda 27 milyar kilovat saatlik elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilecektir. Böylece, planlanan toplam sulama alanı, Türkiye'nin toplam sulanabilir arazisinin % 19'una ve planlanan yıllık elektrik üretimi Türkiye'nin hidroelektrik enerji potansiyelinin % 22'sine tekabül edecektir. GAP'ın getireceği yüksek tarım ve Sanayi potansiyeli ile bölgede gelir düzeyinin 5 kat artması, bölge nüfusunun yaklaşık 3.5 milyonuna yeni iş imkanları sunması beklenmektedir.⁴⁹

Diyarbakır GAP'ın vaad ettiği ekonomik potansiyeli hayata geçirmekten oldukça uzak olmasına karşın, bulunduğu yer potansiyelinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Her şeye rağmen Diyarbakır, Gaziantep'ten sonra Güneydoğunun ikinci büyük sanayi merkezi durumundadır. DİE 2001 yılı verilerine göre 1.8 milyar dolar ile Türkiye'nin toplam gayri safi yurt içi hasılasının % 2'sinden fazlasını gerçekleştiren Diyarbakır, 81 il içinde 18. sırada yer almaktadır. Diyarbakır, 2000 yılı verilerine göre 489.5 trilyon liralık tarımsal ürün üretimiyle de Türkiye toplamının % 1.8'ini gerçekleştirmiş ve yine 18. sırada yer almıştır.⁵⁰

Diyarbakır, GAP'ın en önemli uygulama alanlarından biri ve Şanlıurfa'dan sonra, en önemli ikinci merkez durumundadır. Bilindiği üzere GAP, öncelikle iki temel doğal kaynağın geliştirilmesine; su ve enerjinin ekonomiye kazandırılmasına dayanmaktadır. Proje, tarım sektörünün hareketlenmesinin ardından tarım dışı

⁴⁸ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm> 12 Mayıs 2004

⁴⁹ <http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm> 12 Mayıs 2004

⁵⁰ Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye Cilt 1, s.187.

sektörlerin gelişmesini amaçlamakta ve GAP, bölgesel gelişmenin koşullarını hazırlamayı öngörmüştür.⁵¹

DSİ'nin gerçekleştirdiği, "GAP Tarımsal Durumu" konulu bir etütte, halen 1.4 milyon ton/yıl civarında gerçekleşen GAP bölgesi bitkisel üretiminin proje tamamlandığında 12 milyon ton/yıla yükseleceği saptanmıştır.⁵²

En uygun ürün deseniyle, hedeflenecek bitkisel üretimin, günümüzdekinin 15 katına ulaşacağı düşünülmektedir. Bu öngörü, olağanüstü bir gelişmenin de habercisi olmaktadır. Diyarbakır-GAP projeleri ile 8.7 milyar Kw/h enerji üretilmesi planlanmaktadır. Böylece, toplam GAP enerjinin % 32'si karşılanabilecektir. Diyarbakır'da sulanacak tarım alanı 429 535 Ha. olarak saptanmış olup toplam GAP sulama alanının % 25,2'sini oluşturmaktadır.⁵³

GAP ile Diyarbakır'da halen işlenmekte olan 676 467 Ha'lık tarım arazisinin 429 535 Ha'lık dilimi sulu tarıma ayrılacak, ürünlerin arazi temelindeki formu, % 60 oranında değişecek ve çeşitlenecektir.⁵⁴

⁵¹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.43.

⁵² Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.43.

⁵³ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI

Irak'ın sosyo ekonomik yapısı aşağıdaki alt başlıklar altında irdelenmiştir.

3.1. Irak'ın Coğrafi Konumu

Körfez ülkeleri arasında yer alan Irak; Suudi Arabistan ve İran'dan sonra 438.446 km² ile en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Arap olmayan dünya ile komşu tek Arap Körfez devleti olan ülke kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi, güneyde Suudi Arabistan, batıda Suriye ve Ürdün ile çevrilidir. 45 km'lik deniz hududu dahil, sınırlarının toplamı 3919 km'dir. Ülkenin komşu devletler ile olan hudut uzunlukları ise, Türkiye 305 km, İran 1515 km, Kuveyt 254 km, Suudi Arabistan 89 km, Ürdün 147 km ve Suriye 603 km'dir.⁵⁵

Kuzey ve kuzeydoğuda yüksekliği 4000 metreye ulaşan dağ silsileleri, batıda Suriye ile Nufad Çölü arasında kalan Irak arazisi, Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan kuzeybatı-güneydoğu istikametinde genişçe bir koridor manzarasıdır. Arazi genel olarak kuzeyden güneye, doğudan batıya alçalan, kuzey ve kuzeydoğu kısımları dağlık, batı ve güneybatı bölgeleri çöl, orta ve güney bölgeleri ise içinden geçen Fırat ve Dicle nehirlerinin meydana getirdiği geniş bir çöküntü görünümündedir.⁵⁶

3.2. Irak'ın Nüfus Yapısı

Irak'ın Ocak 2003 Gayri resmi verilerine göre nüfusu 27 milyondur. Toplam nüfusun % 75-80'i Arap, % 15'i Kürt, % 10'u Türkmen ve geri kalanlar ise Asuri ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Halkın % 97'si Müslüman ve % 3'ü ise diğer dinlere mensuptur. Irak'ın Müslüman nüfusunda % 65'i Şiiilerden, % 35'i ise Sünnilerden oluşmaktadır. Oldukça genç bir nüfusa sahip olup Irak'ta toplam nüfusun % 55'i 15-64 yaş grubu, % 42'si 0-14 yaş grubu, % 3'ü 65 yaş ve üzeri

⁵⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.44.

⁵⁵ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009.3.htm> Nisan 2001 [12 Mart 2005]

⁵⁶ <http://www.gnkur.tsk> 31 Ocak 2005

grubundan meydana gelmektedir. Ülkede ortalama yaşam süresi 66.5 yıl olmakla birlikte, bebek ölüm oranlarının yüksekliği (% 6,2) önemli bir sorundur.⁵⁷

Öte yandan; Arap ülkelerine göre Irak, Ortadoğu'da Şiiilerin çoğunlukta olduğu tek Arap ülkesi durumundadır. Şiiilerin çoğunluğu Arap kökenlidir ve özellikle ülkenin güney ve güneydoğusunda yaşamaktadırlar. Arapların ve bazı azınlık gruplarının kabul ettiği İslam dini, ülkede birleştirici etkilerin en önemlisidir. Sünniler sayıca az olmalarına rağmen, ülke yönetimin iyi eğitim görmüş, zengin ve nüfuzlu olmaları nedeniyle ülke yönetiminde etkin rol oynamaktadırlar. Fakat Iraklı Sünniler, her zaman Şiiileri, Müslüman toplumun bölünmez bir parçası olarak görmüşlerdir.⁵⁸

Irak'ta halkın büyük bir bölümü kentsel bölgelerde yaşamaktadır. Ancak, ülke nüfusunun yaklaşık yarısı tarımla uğraşmaktadır. Nüfus, başkent Bağdat ile güneyde Irak'ın yegane liman kenti olan Basra ve diğer büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır.⁵⁹

3.3. Irak'ın Ekonomik Yapısı

Dünyadaki toplam petrol rezervinin yaklaşık % 11'ine sahip olan Irak ekonomisinin geliri petrole dayanmaktadır. Daha 1930'lu yıllarda, Kerkük petrolünü Suriye üzerinden Akdeniz kıyılarına ulaştıran boru hattının açılması ile elde edilen petrol geliri artmıştır. 1970'li yıllarda Kerkük petrolünü bir taraftan Basra Körfezine, diğer taraftan Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşıyan yeni petrol boru hatlarının hizmete sokulması ve bunlara 1980'li yılların ortasında Irak (Al-Hadithan), Suudi Arabistan (Yanbu) petrol boru hattının inşası ile ülkenin petrol gelirinde ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Irak, 1970'li yıllarda 1.23 milyar dolarlık petrol geliri elde ederken, 1980'li yıllarda bu rakam 25 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁰

3.3.1. Tarım

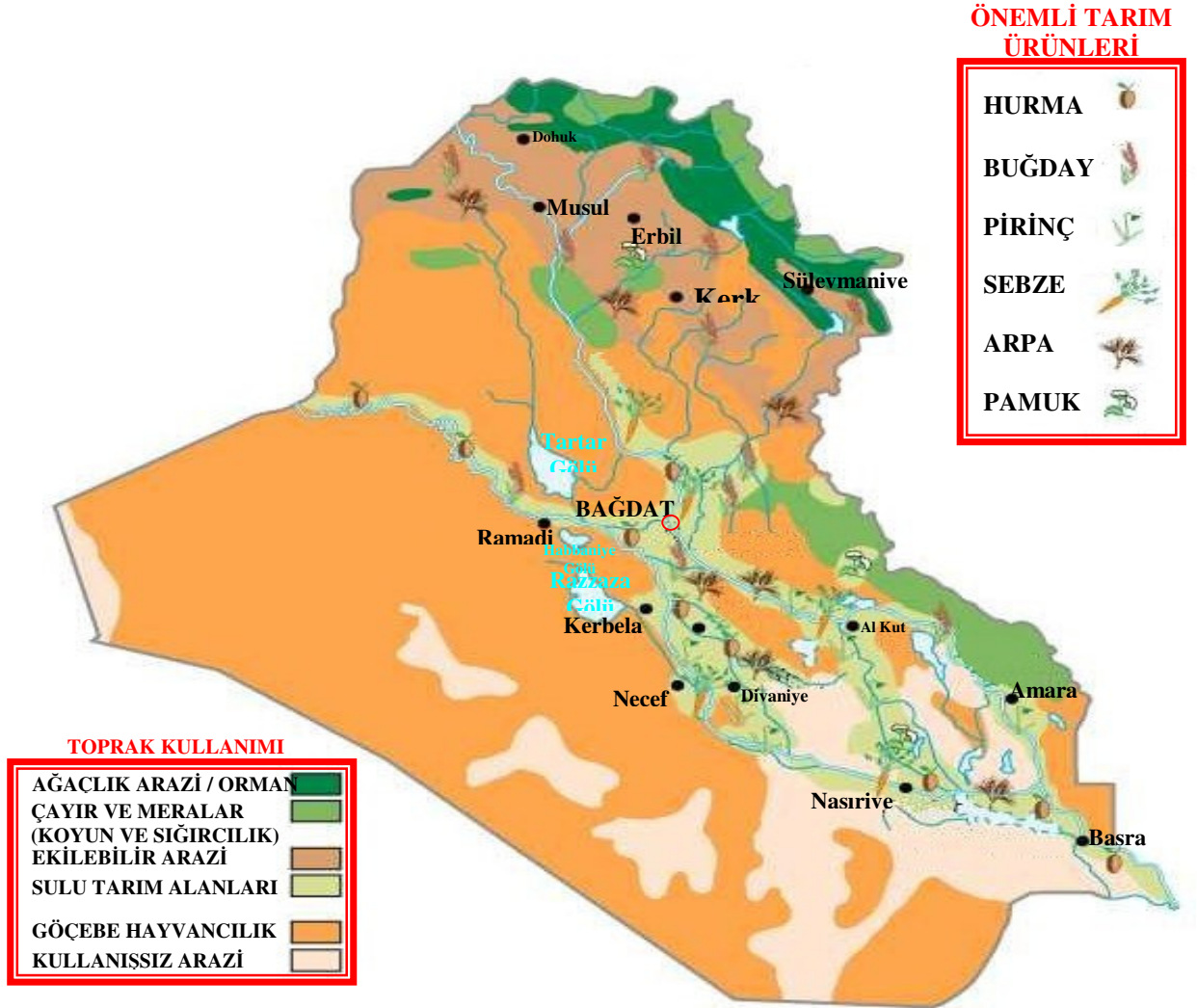
Irak; petrolün keşfine kadar, tamamen bir tarım ülkesi görünümü taşımıştır. Tarım eskisi gibi olmamakla beraber bugün dek önemini korumuştur. Petrolden elde

⁵⁷ http://www.2.kkk.tsk/5000/istatistik_kismi/turkmen.doc. 05 Şubat 2005

⁵⁸ <http://www.gnkur.tsk> 31 Ocak 2005

⁵⁹ <http://www.gnkur.tsk> 31 Ocak 2005

edilen gelirin büyük bir bölümü tarımın modernizasyonunda kullanılmaktadır. Tarım arazileri genelde Mezopotamya bölgesi ve büyük nehirler boyunca toplanmıştır. Bununla birlikte buradaki vasıflı topraklardan gerektiği kadar faydalanılmamaktadır. Ülkenin 438.446 km² lik alanının % 43'ü tarıma elverişli olmasına rağmen, ancak % 8'inden düzenli olarak faydalanılmaktadır.⁶¹

Kaynak: <http://www.gnkur.tsk>, 30 Kasım 2004
Şekil-3.1 2004 Irak'taki Önemli Tarım Ürünleri

Şekil 3.1'de görüldüğü üzere nehir boylarındaki vadiler ve kuzeydeki yaylalar daha çok tahıl, tütün ve meyve üretimine elverişlidir. Daha güneydeki bölgelerde ise buğday, arpa, mısır, pirinç, susam, fındık, sebze, meyve, tütün ve afyon

⁶⁰ <http://www.gnkur.tsk> 31 Ocak 2005

⁶¹ Türkiye Gazetesi Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, s.145

yetişmektedir. Hurma hemen hemen bütün bölgelerde yetişen milli bir üründür. Irak tek başına dünya hurma ticaretinin % 75'ini karşıladığından hurma ekonomiye en büyük katkısı olan tarım ürünüdür. Ancak diğer tarım ürünleri ülkenin ihtiyaçlarını ancak karşıladığından ve tarım ürünü yetersiz kaldığı için gıda maddelerinin ithaline büyük kaynak ayrılmaktadır.⁶²

3.3.2. Hayvancılık

Kuzey bölgelerinde sığır ve koyun, Asur arazisi, çöller ve Mezopotamya'nın bir bölümünde deve, Mezopotamya'nın batısında ise koyun yetiştirilir. Ülkede büyük baş hayvancılık oldukça yaygındır. Balıkçılık ise daha çok kuzey bölgelerinin merkezi kısımlarındaki nehirlerde gelişmiştir. Nehir ve göllerde sazan ve tatlı su balıkları bulunur. Körfez Savaşı öncesinde balıkçılık körfez kıyısındaki bölgelerde önemli bir geçim kaynağı iken, savaş sırasında körfezin kirlenmesi nedeni ile buradaki balık nesli tükenmiştir.⁶³

3.3.3.Sanayi

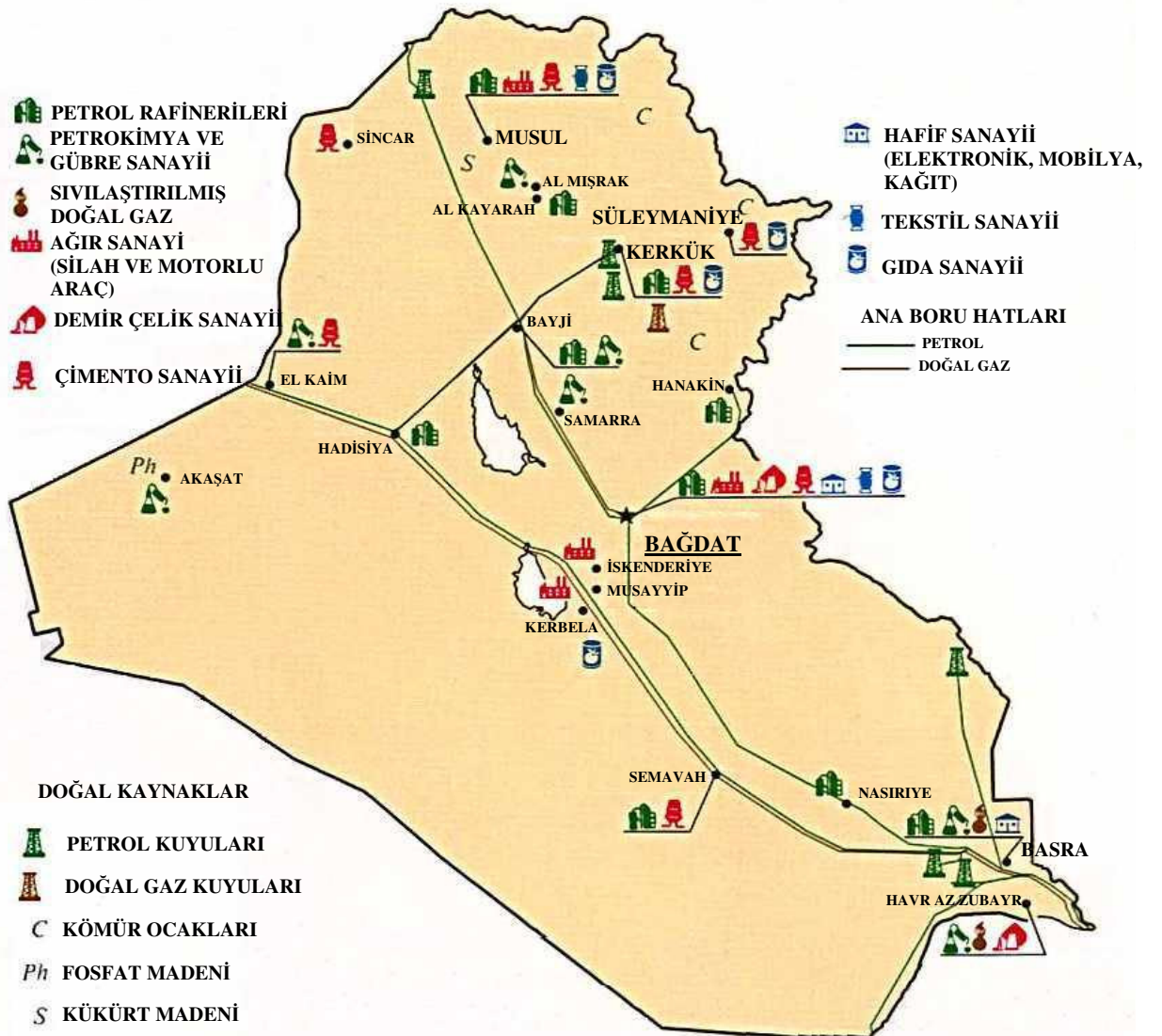
Irak'ta çıkarılan petrolün önemli bir kısmının ham olarak ihraç edilmesine rağmen, Sanayinin önemli kolu petrol rafineri ve petrol kimya oluşturmaktadır. Petrol rafinerisi Bağdat, Basra, Musul ve Kerkük'te, petro-kimya tesisleri ise Bağdat'ta bulunmaktadır. Bu sanayi kollarında daha çok Rus teknolojisi kullanılmaktadır. Petrolü pamuklu, yönlü ve ipekli dokuma sanayileri takip eder. Tekstil sanayi Bağdat, Musul ve Hilla'da toplanmıştır. Savaş öncesinde gelişme gösteren diğer sanayi kolları çimento ve suni gübre üretimidir. Konserve, şeker, sigara, nebatî yağ ve ağaç ürünleri üretimi tarıma bağlı olarak gelişmektedir. Tarım araçları ve otomotiv sanayiinde de diğer sanayi dallarında olduğu gibi, Rus teknolojisi kullanılmaktadır.⁶⁴

⁶² Türkiye Gazetesi Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, s.145

⁶³ Türkiye Gazetesi Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, s.145

⁶⁴ Türkiye Gazetesi Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, s.146

Irak'ın çeşitli sanayi kollarının yoğunlaştığı bölgelere ait harita şekil 3.2'de görülmektedir. Şekle göre; yoğunluğun büyük kentlerde toplandığı görülmektedir. Musul, Kerkük, Bağdat, Basra bölgelerinde petrol rafinerileri, gıda sanayi, ağır sanayi, çimento sanayi, petrokimya ve gübre sanayi bulunmaktadır. Tekstil ve gıda sanayi ise diğer kentlerde yer alan sanayi kollarıdır.

Kaynak: <http://www.gnkur.tsk>, 30 Kasım 2004

Şekil: 3.2. Irak'ın çeşitli Sanayi kollarının yoğunlaştığı bölgeleri

3.3.4. Ticaret

Irak'ta ülke içi ticaret eski yöntemler ile yapılmakta, nakliye ve tabiat şartları nedeni ile her bölge kendisini beslemek zorunda kalmaktadır. Dış ticaret ise yeni gelişmeye başlamaktadır. İhracat kalemleri sırası ile ham petrol, hurma ve çimento şeklinde sıralanabilir. İthalat, ambargo öncesinde teknoloji transfer ve ağır sanayi kollarında yoğunlaşır ve Birleşmiş Milletler kararı ile gıda karşılığı petrol programına duyarlı hale gelmiştir.⁶⁵

3.4. Ambargo Döneminde Irak Ekonomisi ve Dış Ticareti

Irak'ın ekonomik gelir kaynakları içerisinde en önemli yere sahip olan petrolün dış ticaret içerisindeki payı 1950'li yıllardan itibaren artmıştır. Bunun sonucunda petrol dış ticaret kaynakları içerisinde temel madde olurken, diğer ihraç kalemleri geri plana itilmiştir. Ancak petrol ihracatındaki ve dünya fiyatlarındaki dalgalanmalar Irak'ın ödemeler dengesini etkilemeye başlamıştır.⁶⁶

Irak, ekonomisini, özellikle ihracatını tamamen petrole duyarlı hale getirmeye başlamıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru Irak'ın toplam ihracat gelirlerinin % 95'ini petrol oluşturmuştur. Irak'ın ithalat yapısı ise çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Irak yerli üretim kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü ithalat yoluyla karşılamaktadır.⁶⁷

Öte yandan; 1990 yılında uygulamaya konan ambargo, Irak'ın sadece ham petrol ihracatına izin vermektedir. Irak'ın ihracat gelirinin neredeyse tamamını petrolün oluşturması, ihracat yapısını çok fazla değiştirmemiştir. Fakat ithalatın BM

⁶⁵ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁶⁶ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁶⁷ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

Yaptırımlar Komitesi tarafından onaylanma zorunluluğunun olması, ithalat yapısını miktar ve çeşitlilik yönünden büyük ölçüde sınırlandırmıştır.⁶⁸

Ambargonun 1997 yılında hafiflemesinden sonra Irak'ın dış ticaret hacmi hızla artmaya başlamıştır. Dış ticaret hacmi, 1999 yılında 19.5 milyar dolar iken, 2000 yılında 31.7 milyar dolar ve 2001 yılında 27.5 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi sürekli olarak Irak lehine fazla vermiştir. Buna göre 1999 yılında 5.9 milyar dolar, 2000 yılında 9.5 milyar dolar ve 2001 yılında 5.5 milyar dolar dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir.⁶⁹

Irak'ın petrol ihracatından elde ettiği gelirin % 33'ü Birleşmiş Milletler Tazminatlar Fonu ve idari giderleri için kesilmektedir. Irak'ın ihracat yaptığı ülkelerin başında ABD, İtalya, Fransa ve İspanya gelmektedir. Bu ülkelere ait firmalar Irak'tan petrol alıp, petrol ithal eden ülkelere satmaktadır.⁷⁰

Irak'ın ithalat giderlerinin önemli bir bölümünü ise “Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı” çerçevesinde yaptığı alımlar oluşturmaktadır. Ayrıca, BM kararı dışında Ürdün, Suriye, İran ve Dubai'den petrol karşılığı, peşin döviz ve prefinansman gibi şekillerde ithalat yapmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1284 sayılı kararı ile petrol ihracatındaki sınırlandırmaların kaldırılması ve petrol fiyatlarının yükselmesi ithalatın da artmasına neden olmuştur. Irak'ın ithal ettiği ürünler; temel gıda maddeleri, dayanıklı tüketim maddeleri, ilaç, tıbbi malzeme ve cihazları, ulaşım araçları ve yedek parçaları, demiryolu malzemeleri, makineler, elektrik malzemeleri, alt yapı malzemeleri, tarımsal alet ve makineleri, iş makineleri, eğitim malzemeleri, telekomünikasyon malzemeleri, petrol üretiminde kullanılan malzemelerdir. İthalatta ilk sırada olan ülkeler, Fransa, Avustralya, Çin ve Rusya'dır.⁷¹

Diğer yandan; Irak son zamanlarda Suudi Arabistan, Suriye, Dubai ve Avusturya ile ticari ilişkiler geliştirmiştir. Bunun yanında Uzak Doğu kökenli bazı

⁶⁸ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁶⁹ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁰ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

büyük firmalar Bağdat'ta mağazalar açmıştır. Türkiye'den de bavul ticareti yoluyla getirilen tekstil ürünleri Irak'taki mağazalarda satılmaktadır.⁷²

Tablo 3.1. Türkiye İle Irak Arasındaki Ticaretin Yasal Altyapısı

	İmza Tarihi	İmza Yeri	Resmi Gazete Tarih ve No'su	Yürürlüğe Giriş Tarihi
Ticaret Anlaşması	03.08.1965	Bağdat	12.11.1965-Yok	1966
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	07.02.1976	Bağdat	14.05.1976-15587	1976
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	16.08.1980	Ankara	05.01.1981-17211	1981
12.Dönem KEK Toplantısı	29.02.2000	Bağdat	Yayımlanmayacak	Bakanlar Kurulu Kararı'na Bağlı
13.Dönem KEK Toplantısı	23.07.2001	Ankara	Yayımlanmayacak	-

Kaynak : <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [12 Mart 2005]

Irak'ın Türkiye dış ticaretinin yasal altyapısı tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Körfez savaşı sonrasındaki ambargo döneminde ilk resmi temas 1996 yılında yapılmıştır. Aynı yıldan itibaren Türkiye-Irak Karma Ekonomik Komisyonu dönem toplantıları yapılmıştır. Gerek bu toplantılarda alınan kararların etkin bir şekilde uygulanması ve gerekse 1996 yılının sonlarında BM'lerin yaptırımlarını yumuşatması sonucu 1997 yılında ikili ticaret % 300 oranında artmıştır. 1998 yılında ikili ticaretteki kalemlerin diğer ülkelere de yayılması, petrol fiyatlarının düşmesi ve Irak'lı kuruluşların Türk firmalarına borçları nedeniyle Irak'la ikili ticaret % 38 oranında gerilemiştir. İzleyen yılda ham petrol ithalatının artması nedeniyle % 8 oranında artış meydana gelmiştir.⁷³

Türkiye'nin Irak'a ihracatını ağırlıklı olarak gıda ve tarım ürünleri oluşturmaktadır. Sırasıyla; değirmencilik ürünleri, sebze, hayvansal ve bitkisel yağlar en önemli ihraç kalemleridir.

⁷¹ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷² <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

Tablo 3.2. 1995-2004 Yılları Arasında Türkiye-İrak Ticaret Hacmi Rakamları

YILLAR	TİCARET HACMİ
1995	123 Milyon Dolar
1996	200 Milyon Dolar
1997	1 Milyar Dolar
1998	620 Milyon Dolar
1999	661 Milyon Dolar
2000	1.26 Milyar Dolar
2001	2 Milyar Dolar
2002	3 Milyar Dolar
2003	3.5 Milyar Dolar
2004	3.8 Milyar Dolar

Kaynak : <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [12 Mart 2005]

Tablo 3.2’de 1995-2004 yılları arasında Türkiye ve Irak arasında gerçekleşen ticaret hacmi yer almaktadır. Görüldüğü üzere Irak ile Türkiye arasındaki ticaret ambargo dönemi olan 1998 ve 1999 yılları dışında genel olarak artmış ve 1995 yılında 123 milyon dolar olan ticaret hacmi 2004 yılında 3.8 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye-İrak ticaret hacmi 2005 yılı için Körfez Savaşı öncesi seviye olan 4.5 milyar dolar hedeflenmektedir. Ayrıca geleceğe dönük 4-5 milyar dolarlık müteahhitlik hizmetleri geliri de gerçekleştirilecektir.⁷⁴

Türkiye-İrak arasında halen mevcut olan 900 km Kerkük-Ceyhan petrol boru hattından Irak’ın petrol ihracatının % 44’ü gerçekleştirilmektedir.⁷⁵

Savaş öncesinde Türkiye, “Yukarı Akım” projesi kapsamında Kerkük’ten Türkiye’ye 1 300 km uzunluğunda 2.5 milyar dolara mal olacak bir doğal gaz boru hattı inşasını gerçekleştirmek için Irak ile anlaşmaya varmıştır. Türkiye’nin; Irak’tan yılda 10 milyar metreküp doğal gaz alacak ve bu yapmış olduğu en ucuz doğal gaz alışverişi olacaktır.⁷⁶

⁷³ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁴ <http://www.gnkur.tsk> 12 Mayıs 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁵ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁶ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

Ayrıca; Türkiye ile Irak arasındaki tek geçiş noktası olan Habur Gümrük Kapısının artan ticaret hacmini ve yük trafiğini karşılamakta yetersiz kalması üzerine “İkinci Kapı ve Yeni Yol Projesi”nin çalışmaları devam etmektedir.

Bunun yanı sıra; Irak, Rusya ve diğer devletlerin yanı sıra Mısır, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran gibi komşularıyla karşılıklı ekonomik ve ticari anlaşmalar ve işbirliği yapmaktadır. Söz konusu ticari ilişkilerin sonucunda Irak’a uygulanan yaptırımların etkisi azalmaktadır.

Irak petrollerinin % 60’ını Rusya, Çin ve Fransa ithal etmektedir ve “Petrol Karşılığı Gıda” programının üçüncü ve dördüncü zaman periyodunda Irak, ithalatının % 40’ını bu ülkelerden yapmıştır. Irak’ın ticari politikasının bazı ülkelere tanıdığı ekonomik imtiyazlar çerçevesinde geliştiği görülmektedir.⁷⁷

3.5 Irak’ın Yaşadığı Ekonomik Sorunlar

Irak’ın ekonomik sorunlarından bir tanesi GSMH ve KBMG’nin düşük olmasıdır. Irak; 1998 yılında 203 Dolar KBMG seviyesi ile dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almıştır. Ayrıca; Irak’ın mevcut 139 milyar Dolarlık dış borcu, petrol ambargosu konmadan önceki döneme ait yedi yıllık petrol gelirine eşittir. KBMG’in düşük olması ve dış borçların fazlalığı Irak’taki temel altyapı yatırımlarının aksamasına neden olmaktadır.⁷⁸

Ambargo nedeni ile çöküntüye uğrayan ekonomi, tüm sektörlerde ciddi problemler yaratmıştır. Özellikle; kaynak ve hammadde sıkıntısı çeken sektörler, rejimin de etkisiyle kendi kendine yeten ve ikameci anlayışla üretime yönelmiştir. Ekonomik istikrarsızlık sosyal problemler ve siyasal belirsizliği de beraberinde getirmiştir.⁷⁹

⁷⁷ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁸ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁷⁹ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

Diğer yandan ülkedeki yatırım yetersizliği bir başka önemli sorundur. Ülke yönetiminin potansiyel petrol zenginliğine karşın yatırım yapamaması, mevcut ekonominin işlerliğini sürdürememesi yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede; 1999 yılında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Öncelikle Iraklılara ve Irak'taki yerleşiklere döviz bulundurma hakkı verilmiş ve serbest döviz tedavülüne izin verilmiştir. Bu liberalizasyon uygulamasının istikrarsız bir seyir izleyen Irak dinarını desteklemesi amaçlanmış ve Irak dinarı serbest piyasada güç kazanmıştır. Liberalizasyon hareketleri Irak dinarının güç kazanmasını sağladıysa da özel sektör yatırımları için gerekli ortamı oluşturmamıştır.⁸⁰

Irak ekonomisinin karşılaştığı bir diğer önemli sorun ise enflasyondur. Temel ürünlerdeki arz eksikliği ve yönetimin bütçe açıklarını para basma yöntemiyle kapatmaya çalışması enflasyonun artmasının nedenleridir.⁸¹

Ayrıca Irak'ta savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı da çok yüksektir; Sürekli savaş durumu ve rejimi koruma endişesi nedeniyle, Irak ekonomisinde savunma harcamaları önemli bir yer tutmaktadır. Resmi kaynaklar tarafından açıklanmamasına rağmen, NATO uzmanlarına göre Irak'ın savunma harcaması GSYİH'nin % 7'si civarındadır.⁸²

Genel yapısı ile Irak ekonomisi, arka arkaya yaşadığı İran-Irak Savaşı ve Körfez Savaşlarına ek olarak, BM ambargosu ile karşı karşıya kalınca 1980 öncesi durumun çok gerisine gitmiştir.⁸³

Sonuç olarak; Irak zengin petrol kaynaklarına ve pek çok ülkeyle yaptığı dış ticarete karşın birçok ekonomik sorunla karşı karşıyadır. Bunlar önceki satırlarda da detaylı olarak açıklanmıştır.

⁸⁰ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁸¹ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁸² <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

⁸³ <http://www.gnkur.tsk>, 30 Ekim 2004 [02 Mart 2005]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÖRFEZ SAVAŞININ ETKİLERİ VE IRAK SAVAŞINI (2003) HAZIRLAYAN ETKENLER

4.1. Birinci Körfez Savaşı Öncesi Siyasi ve Askeri Gelişmeler

Ağustos 1988’de sona eren İran-İrak Savaşı’nda beklentilerini elde edemeyen Irak, yeni arayışlar içine girmek için askeri gücünü terhis etmemiş, iki yıl süre ile milli gelirinin yarısına yakınına silahlanmaya ayırarak, Ağustos 1990’a gelindiğinde nicelik bakımından bölgenin en büyük ve dünyanın dördüncü büyük ordusunu meydana getirmiştir.⁸⁴

İran-İrak savaşında kendisini destekleyen Kuveyt’e ses çıkarmayan Irak, savaş sonunda sınır meselelerini gündeme getirerek, askeri baskı yolu ile Kuveyt’ten taviz koparmak istemiştir. Irak lideri Saddam Hüseyin, Mayıs 1990’da toplanan Arap Birliği Zirve Toplantısı’nın kapanış konuşmasında; Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerini kendilerine karşı “ekonomik savaş uygulamakla” suçlamıştır. Irak liderinin Irak Devrimi’nin 22. yıldönümü törenlerinde de tekrarladığı iddialara göre Kuveyt,⁸⁵

- Irak aleyhtarı bir politika izlemekte,
- Sınır anlaşmazlıklarını sürüncemede bırakmakta,
- Irak’a ait Rumelia bölgesinde petrol çıkararak satmakta,
- OPEC kotasını aşan üretimde bulunarak petrol fiyatlarının düşmesine sebep olmaktadır.

Saddam HÜSEYİN ayrıca, Körfez ülkelerinin savaş sırasında Irak’a verdikleri 108 milyar dolar borcun silinmesini istemiştir. 22 Temmuz 1990’da Mısır Devlet Başkanı Hüsnü MÜBAREK’in arabuluculuk girişiminin sonuçsuz kalması üzerine Irak, 23 Temmuz 1990’dan itibaren Kuveyt sınırına kuvvet kaydırmaya başlamıştır.

⁸⁴ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, “Körfez Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, Ekim 2002, s.1

Irak ve Kuveyt arasındaki gerginliğin devam ettiği bu dönemde, Cenevre’de toplanan OPEC üyeleri, petrolün varilini 18 dolardan 21 dolara çıkararak, Irak’ı bir ölçüde tatmin etmeye çalışmış olsalar da, Irak sonuçtan memnun olmamıştır. Irak ve Kuveyt yetkilileri 31 Temmuz 1990’da Cide’de son olarak bir araya gelmişler ve bu toplantıda Irak, Kuveyt’ten aşağıdaki taleplerin karşılanmasını istemiştir.⁸⁶

- Şat-ül Arap ağzındaki Bubilyon ve Warba Adalarının 99 yıl süre ile Irak’a kiralanması,

- Rumelia’dan çıkarılan petrole karşılık Irak’a derhal 2.4 milyar dolar tazminat ödenmesi,

Bu taleplerin Kuveyt tarafından kabul edilmemesi üzerine, Irak 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt’i işgal etmiş ve 8 Ağustos günü de Kuveyt’in Irak’ın 19. vilayeti olduğunu ilan ederek bu ülkeyi ilhak etmiştir.⁸⁷

4.2. Irak’ın Kuveyt’i İşgalinin Nedenleri

Savaşların nedenleri gerçek ve görünürdeki nedenler olarak daima değişiklik gösterir. Irak’ın Kuveyt’i işgalinin görünürdeki nedeni Kuveyt’in Irak’ın taleplerini karşılamamasından doğan nedenlerdir. Ancak; Irak’ın Kuveyt’i işgalinin taleplerin yerine getirilmemesine karşı bir tepkiden çok, kendi milli hedefleri doğrultusunda oluşturulan uzun vadeli planın bir parçası olduğu anlaşılmıştır. İşgalin nedenlerini ekonomik nedenler, toprak talepleri ve Arap liderliği gibi üç ayrı başlık altında incelemek mümkündür.

4.2.1 Ekonomik nedenler

⁸⁵ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, “Körfez Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, Ekim 2002 s.3

⁸⁶ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, “Körfez Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, Ekim 2002, s.4

⁸⁷ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, “Körfez Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, Ekim 2002, s.5

İran ile yapılan savaş sonrası ekonomisi çökme noktasına gelmiş olan Irak yönetimi zengin petrol yataklarına sahip Kuveyt'in işgalini kendisi için yegane çıkış yolu olarak görmüştür. Eğer Irak Kuveyt'te kalabilseydi, dünya petrol rezervlerinin % 20'sine, petrol üretiminin % 9'una sahip olacak ve bölgenin en güçlü ülkesi haline gelecekti. Kuveyt'in Batı bankalarında bulunan parası Irak ekonomisini canlandırabilirdi. Petrolün kendi kontrolünde toplanması Irak'a OPEC üyeleri ile arasında fiyat belirlemede durum üstünlüğü sağlayacaktı. Ayrıca; Krizin savaşa dönüşmesinde Batı dünyasının özellikle ABD'nin bölgedeki ekonomik çıkarları da rol oynamıştır.⁸⁸

4.2.2. Toprak talepleri

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nin toprakları bölüşülürken; İngiltere ve Fransa'ya ait sömürge sınırları cetvelle çizilmiş ve böylece Arap ülkelerinin birbirleri ile sürekli çekişme içinde olması sağlanmıştır. Kuveyt'e, Körfez'de 310 millik bir kıyı tahsis edilmesine karşılık, Irak'a 30 millik kıyı şeridi verilmiştir. Irak'a verilen kıyıları bataklıklar ile çevrili olduğundan kullanılmamakta ve Kuveyt'e bırakılan Bubilyon ve Warba Adaları, Irak'ın Körfez'e çıkışını engellemektedir. Bu yüzden Irak, petrolünü, Türkiye ve Suriye üzerinden Akdeniz'e ve Suudi Arabistan üzerinden Kızıldeniz'e akıtmak zorunda kalmaktadır. Konuya bu yönden bakılınca, Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkış imkanı elde etme amacına yönelik stratejik nedenler, krizin ana nedenlerinden biri olarak görülmektedir.⁸⁹

4.2.3. Arap liderliği meselesi

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin bir diğer nedeni de, bölgede süratle güçlenen Irak'ın Arap Liderliğini ele geçirmek istemesi ve uzun vadede Arap milliyetçiliğine dayanan büyük bir Arap Birliği kurma hayallerinin olmasıdır. Bu sayede İran savaşı sırasında Arap aleminde kaybettiği prestiji tekrar kazanabileceğini düşünen Saddam'ın kişisel özellikleri ve yönetim yapısı da krizde rol oynamıştır.⁹⁰

⁸⁸ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, "Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, 16 Ekim 2002, s.5

⁸⁹ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, "Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, 16 Ekim 2002, s.6

⁹⁰ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, "Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, 16 Ekim 2002, s.8

Körfez Krizi, BMGK'nin aldığı tüm kararlara ve diplomatik girişimlere rağmen, barışçı yollar ile bir çözüme kavuşturulamamıştır. BMGK'da Irak'a yaptırım uygulaması kararı alınmış ve Irak'la petrol alımı ve ticaret durdurulmuştur. Türkiye de bu karara uygun olarak, petrol boru hattını kapatarak, Irak ile olan ticaretini dondurmıştır.⁹¹

Dört ay süren ambargodan bir sonuç alınamayınca, BMGK Irak'a son bir imkan tanıdığını bildirmiş ve 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmesini istemiştir. ABD ve Ortaklarının (Koalisyon Kuvvetleri) Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı bu yetki kararını 17 Ocak 1991'de kullanmaya başlaması ile birlikte Körfez Savaşı başlamıştır.⁹²

4.3. Körfez Savaşı'nın Sonuçları

Savaşın sonunda Irak'ın bölgedeki birliklerinin yarısından fazlası muharebe dışı bırakılmış ve Irak, ekonomik hedeflerine ulaşamadığı gibi mevcut potansiyelini de kaybetmiştir. Bu savaş dolayısıyla, Irak'ın on yıl süren savaş sonundaki kazançları İran'a iade edilmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğü bozularak 36.1 paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyinde merkezi otorite yok olmuştur. Ayrıca; gelişmiş ülkelerin hammadde kaynaklarının riske atılması demek olan hiçbir girişime izin vermeyecekleri ortaya çıkmıştır. İslam ülkelerinden özellikle İran'ın Körfez'de etkisi artmaya başlamıştır.

4.4. Irak Savaşı'nı (2003) Hazırlayan Etkenler

4.4.1. Birleşmiş Milletlerin yaptırımları ve Irak'ın savaş öncesi politikaları

1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ile başlayan ve 1991 yılında Irak'ın üçe bölünmesi ile sona eren Körfez Savaşı bölgedeki gelişmelerde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Ağustos 1990'da Birleşmiş Milletler

⁹¹ Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, "Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, 16 Ekim 2002, s.9

⁹² Genel Kurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, "Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, 16 Ekim 2002

Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 No'lu karara göre, Irak'tan petrol alımına ambargo konulmuş ve Irak'a kapsamlı ekonomik yaptırımlar başlamıştır.⁹³

Ağustos 1991'de Irak halkının karşılaştığı beslenme ve sağlık sorunlarını göz önüne alan BMGK, 706 no'lu kararı çıkarmıştır. Karara göre, Irak'ın gıda ve insani yardım malzemesi alabilecek kadar petrol satmasına izin verilmiştir. Eylül 1991'de BMGK, 712 no'lu kararı ile petrol karşılığı gıda programına sınır getirmiştir. Bu karar ile Irak'ın 6 aylık süre içinde en fazla 1.6 milyar dolarlık petrol satışı yapabildiği sağlanmıştır. BM, 1995'te aldığı 986 sayılı karar ile petrol karşılığı gıda programının sınırlarını geliştirerek, 90 günlük periyotlar için 1 milyar dolarlık sınır getirmiştir. 1996 yılında Irak, anlayış memorandumunu imzalayarak petrol gelirlerinden elde edilen hasılatı Irak halkının temel insani ihtiyaçları için kullanmaya razı olmuş ve bu çerçevede Aralık 1996 da BM'nin almış olduğu 986 sayılı karara göre petrol ihraç etmeye başlamıştır. Şubat 1998 de BMGK, Irak'ın 6 ay içinde ihraç edebileceği petrol bedelini yaklaşık 5.2 milyar dolara kadar yükseltmiştir.⁹⁴

BMGK, Irak'a yapılan yardımları, Irak'ın petrol dış satımını ve Irak'ta bulunması muhtemel stratejik silahları kontrol etmek amacı ile Irak'ta bir heyet bulundurmıştır. Ocak 2002'de BM Kitle İmha Silahları Tasfiye Heyetini belirlemiş ve Irak'a gönderme kararı almıştır. Rusya'dan önemli bir destek alan Irak ise uygulanan ambargonun Irak halkında büyük bir yıkıma neden olduğunu belirterek ambargonun kaldırılmasını talep etmiştir. BM'den bu konuda net bir cevap gelmeyince, 10 Şubat 2000'de Irak, BM heyetini casuslukla suçlayarak faaliyetlerine izin vermeyeceğini bildirmiştir.⁹⁵

27-30 Haziran 2000 tarihleri arasında ABD'ye giden Saddam muhalifi Irak Ulusal Kongresi temsilcileri, Başkan Yardımcısı Al GORE ve Dış İşleri yetkilileri ile

⁹³ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

⁹⁴ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma, 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

⁹⁵ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma, 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

görüşerek, Saddam'a karşı daha fazla silah ve para yardımı talebinde bulunmuşlardır.⁹⁶

Fransa başta olmak üzere, AB üyeleri ve Rusya tarafından Irak'a gıda ve tıbbi malzeme yardımı adı altında yapılan uçuşların sayısı artmaya başlamıştır. Bu girişimden cesaret alan Saddam 24 Ağustos 2000 de BM'in silah denetim komisyonuna izin vermeyeceğini tekrarlamış ve Eylül ayında tekrar Kuveyt'i işgal edeceği tehditlerine başlamıştır. Bunun üzerine ise ABD, Irak'taki petrol üretimini durdurmuş ve petrol fiyatlarına zam yapmıştır. Bu girişimin AB ülkelerinde büyük tepkiye yol açması üzerine ABD geri adım atmak zorunda kalmıştır. AB'nin desteğini iyice arkasına alan Irak, 1990 sonrası uygulanan yaptırımları birer birer kırmak üzere harekete geçmeye başlamıştır. Öncelikle uçuşa yasak olan bölgelerde tekrar uçuş yapma kararı almış, ancak ABD, buna Irak'ın askeri tesislerini bombalayarak ikaz mahiyetinde bir tepki vermiştir. Irak 36. paralel kuzeyi ve güney Irak bölgesinde uygulanan uçuş yasağını delerek 05 Kasım 2000 tarihinden itibaren tekrar Basra ve Musul'a sivil hava ulaşımını başlatmıştır. 11 Aralık 2000 tarihinde Irak petrol bakanı, BM yetkilileri ile görüşerek, Irak'ın BM'den ihraç ettiği her varil petrol için 0.5 dolar zam yapmayı ve bu gelirin BM denetimi dışında kalmasını talep etmiş, BM ise bu talebi uygun görmemiş ve bunun üzerine; Irak, petrol üretimini durdurmak ile tehdit etmiştir. Fransa'nın çabası ile söz konusu program yine uzatılmıştır.⁹⁷

Irak 22 Ocak 2001 tarihinde Suriye ile bir araya gelerek Fırat ve Dicle sularının kullanımını konusunu ele almıştır. Böylece iki ülkenin ortak çıkarlarını ortaya koyarken, aynı sırada Suriye üzerinden yapacağı petrol dış satımını da gündeme getirerek, Hafız Esat'ın ölümünden sonra ABD ile ilişkiler kuran Suriye'yi yanına çekme girişimlerinde bulunmuştur.17 Şubat 2001 tarihinde ABD ve İngiliz uçakları Bağdat'ı bombalamıştır. Bunun üzerine Fransa ve Rusya son hava hareketini şiddetle kınayarak ambargonun kaldırılmasını önermiştir. Irak, saldırı sonrası Suudi Arabistan ve Kuveyt'i uyararak, ABD ve İngiltere'nin saldırılarının devam etmesi halinde, kendilerine karşı askeri önlem alacağını belirtmiştir. Daha sonra, ABD

⁹⁶<http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm>INAF Araştırma, 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

yönetimi bir açıklama yaparak, Saddam rejiminin devrilmesi için ambargonun yeteri kadar etkili olmayacağını, bunun ise uygulamasının AB ve Rusya tarafından delinmesinden kaynaklandığını ve bu nedenle Saddam'ın devrilmesi için muhalif grupların devreye sokulması gerektiğini açıklamışlardır.⁹⁸

4.4.2. ABD'nin bölgeye yaklaşımı ve Irak'a savaş kararı almasının nedenleri

4.4.2.1. Küreselleşmenin Irak savaşına etkisi

Ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, teknik ve teknolojik alanlardaki gelişmeleri takip ederek gelişen devletler, ulusal sınırları aşarak, uluslararası alana açılmışlardır. Böylece, uluslararası alanda özellikle ekonomik güç oluşturma çabası başlamıştır. Devletler ekonomik gücü, etkin olarak ekonomik bütünleşme yolu ile sağlayabilecekleri düşüncesinden hareketle aralarında ekonomik işbirliğine yönelik anlaşmaları imzalamışlardır. Ancak; bölgesel bütünleşmelerle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret politikaları, mali politikaları ve daha geniş çerçevede, iktisat politikalarının birbirine bağımlı duruma gelmesi, tüm dünyayı bütünüyle serbest küresel pazar olarak değerlendirmek gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyo-kültürel, teknik ve teknolojik ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, küreselleşme olgusunu hızlandırmıştır.⁹⁹

Küreselleşme sürecinde bulunan dünyamız; Kuzey ve Güney Amerika ile Avrupa, Uzak Doğu ve Pasifik olmak üzere üç ticaret bloğunun hakimiyetindedir. Dünyamız bu üç ticaret bloğunun etkinliğinde ekonomik, siyasal, kültürel, teknik, ve teknolojik gelişmeler yaşamaktadır. Özellikle; 1990'lı yıllarda bu gelişmeler en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Gelişmelerin dört boyutu da özellikle çok önemli ölçülerde tüm dünya ülkelerinin ekonomilerini etkilemiştir.¹⁰⁰

⁹⁷<http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm>INAF Araştırma, 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

⁹⁸<http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm>INAF Araştırma, 18 Nisan 2001 [02 Mart 2005]

⁹⁹ Mustafa PAKSOY ve Sadettin PAKSOY, Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği, (Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri), Şanlı Urfa, Özdal Matbaacılık, 2000, s.4

¹⁰⁰ PAKSOY, a.g.e., s.1.

Küreselleşme, ticaretin serbestleştirilmesinden daha çok, üretimin küreselleşmesi de diyebileceğimiz çok uluslu şirketler tarafından üretimin dış dünya ülkelerine taşınması ve mali piyasaların serbestleştirilmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bugün dünyada üretimin beşte birine yakın bir payı çok uluslu şirketler tarafından ulusal sınırların ötesinde gerçekleştirilmektedir.¹⁰¹

Ülkelerarası ilişkilerden ekonomik olanlar çoğu kez diğerlerini bastırır. Görünüşte siyasal askeri ya da kültürel nitelik taşıyan bir olay veya gelişme gerçekte ekonomik etkenlerden kaynaklanmış olabilir. 1990 da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesindeki asıl neden bu ülkedeki zengin petrol yataklarını ele geçirmek olmuştur. ABD'nin Kuveyt'e askeri yardımda bulunması da yine bu ülkenin Orta Doğu'daki petrol kaynaklarını kendi denetimi altında tutmak istemesinden kaynaklanmıştır.¹⁰²

Irak; ülke olarak da dünyadaki toplam petrol rezervlerinin % 11'ine sahip, dev petrol şirketleri için çok önemli bir bölgedir. Ayrıca petrolün yüzeye yakın olması nedeniyle ucuza mal olmaktadır. Doğu Bloku, soğuk savaş döneminde ABD ve müttefiklerine karşı Doğu bir güç dengesi olmuş ve böylece her iki taraf yıllarca adımlarını dikkatli atmak zorunda kalmıştır. Bugün ise küreselleşmeyle birlikte dev şirketlerin tabii oldukları ve çoğu yazılı olmayan kurallar ve uygulamalar bulunmaktadır. Irak krizinde küreselleşmenin olumsuz bir yan etkisi, yani dev şirketlerin kendilerini denetleyen bir otorite olmadığı durumlarda, işi nereye kadar götürebilecekleri görülmektedir. Başka bir deyişle; Irak krizi bir petrol savaşından öte küreselleşmenin kontrolden çıkmış halini yansıtmaktadır.¹⁰³

Irak savaşı öncesinde yaşananlar, öncelikle ulus devletler için tasarlanmış organizasyonların ve sistemlerin artık miadını doldurduğunun göstergesidir. Sadece devletleri tanıyan ve bir güç dengesi olmayınca işlevlerini yitiren BM, WTO, IMF ve NATO gibi organizasyonlar, Irak savaşı karşısında ne yapacaklarını bilememişlerdir. NATO üyelerinin oyları ulusların ortak belirledikleri kurallara göre değil, kendi

¹⁰¹ SEYİDOĞLU, Halil. "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamaları". İstanbul:Güzem Can Yayınları. 2003., s.1

¹⁰²SEYİDOĞLU, a.g.e., s.2-3

¹⁰³YAMAN, Hakan, (17 Şubat 2003).Bu Savaşın Alternatifi Barış Değil. Erişim: <http://www.gnkur.tsk/ntvmsnbc/> [05 Şubat 2005]

lkelerinden gelen baskılar doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Amerikalı veya İngiliz yelerin vetosu, herhangi bir karşı hareketi durdurmak için yeterli olmaktadır. Her şeyin ötesinde, artık güç devletlerden uluslararası şirketlere geçmiş ve yeni oyunda ABD ve İngiltere “İmparatorluk” kurmak değil, dev şirketlere “Hizmet” veren bir tür şirket haline dönüşmüşlerdir.

4.4.2.2 ABD’nin Irak politikasının esasları

ABD’nin Irak Politikasını Ortadoğu politikası içinde düşünmek daha uygun olacaktır. Bu politikayı Ortadoğu’nun stratejik önemi ve ABD’nin 11 Eylül saldırısı öncesi ve sonrası Orta Doğu politikaları düşünülünce Irak’ın önemi daha net ortaya çıkacağı değerlendirilebilir.

4.4.2.3. Orta Doğunun stratejik önemi

Orta Doğu, insanlık tarihinin hemen hemen her döneminde taşıdığı önem nedeniyle, sıcak bir çatışma bölgesi olmuştur. Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olması yanında, son yüzyılda özellikle sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuş ve bu yüzden dünyanın en istikrarsız bölgeleri arasında yer almıştır. 20. yüzyılın başlarında petrolün önem kazanmasıyla birlikte artan bölgeye yönelik etkinlik kurma çabaları giderek farklı parametreleri de içine almış, bölge kendi doğal sosyo-politik ve sosyo ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol ve egemenlik planları içinde yapay süreçlere yönlendirilmiştir.¹⁰⁴

Bu nedenle Ortadoğu hala dünyanın demokratikleşme sorunu yaşıyan en önemli bölgesi olma özelliğini korumaktadır. Ayrıca süper güçlerin kontrol ve egemenlik mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşan boyutlara ulaşmıştır.¹⁰⁵

Tarihsel gelişim, Ortadoğu’da dengelerin kalıcı olarak kurulamadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla da küresel ve bölgesel düzeyde devam eden sorunlar ile egemenlik mücadeleleri Ortadoğu’nun yeniden şekillenmesini zorunlu kılmaktadır.

¹⁰⁴ Harp Akademileri Semineri, 05 Mart 2003, s.1.

4.4.2.4. ABD'nin 11 Eylül öncesi Ortadoğu politikası

ABD'nin bölgeye yönelik politikasının esasını,¹⁰⁶

- Batı dünyasını besleyen petrolün ve bu petrolün ulaşım yolları ile Basra Körfezi'nin kontrol altında bulundurulması,
- İsrail'in güvenliğinin sağlanması,
- Amerikan çıkarlarına karşı olan güçlerin etkili olmasının engellenmesi oluşturmaktadır.

Bu maddeleri özetle açıkladığımızda ABD'nin bölgeye yönelik politikasının esasları daha iyi anlaşılacaktır.

Ortadoğu petrol rezervi (675.6 milyar/varil) dünya rezervinin (1016.9 milyar/varil) % 65'ini oluşturmaktadır. Bu oran kapsamında Irak'ın petrol rezervi (112.5 milyar/varil) dünya petrol rezervinin % 11'ini, diğer bölge ülkelerinin rezervi ise % 54'ünü oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Halen mevcut petrol kaynakları göz önüne alındığında, petrol rezervlerinin 2046 yılına kadar ihtiyaçları karşılayabileceği değerlendirilmektedir. Dünyanın en büyük petrol ihracatçısı konumunda olan ABD, günlük 20 milyon varil olan kullanımının 12 milyon varilini ithal etmektedir. Bu ihtiyacının büyük kısmını Ortadoğu bölgesinden karşılamaktadır.

Irak'ın dünyadaki ikinci büyük rezervi petrol yatakları, Irak'taki rejim değişikliğinden büyük çıkarı olan ABD ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasındaki görüşmenin zeminini oluşturmaktadır. Diğer taraftan Ortadoğu petrolleri üzerinde kontrol sahibi olan ABD, Orta Asya petrollerinden de önemli bir pay almak istediği gibi, en büyük rakibi olacak Rusya Federasyonu, Çin ve Avrupa Birliği ülkelerinin bağımsız bir petrol alanına girmesini engelleyerek, bu petrol alanını da kendisi kontrol etmektedir.

¹⁰⁵ Harp Akademileri Semineri, 05 Mart 2003, s.1.

¹⁰⁶ Harp Akademileri Semineri, 05 Mart 2003, s.2

¹⁰⁷ Harp Akademileri Semineri, 05 Mart 2003, s.2

İsrail'in güvenliğinin sağlanması ABD'nin bölgeye yönelik politikalarından ikincisini oluşturmaktadır. Irak, İsrail'e yönelik en büyük tehdidi oluşturan Arap Devleti'dir. Bu ülkedeki rejim değişikliği, İran'da demokratikleşme sürecini hızlandırabilecektir. Bunun sonucunda Suriye, en yakın müttefiki olan İran'ı ve İsrail'e karşı stratejik derinliğini oluşturan Irak'ı kaybedeceği için İsrail'e karşı yumuşama politikası içerisine girecektir. İsrail'in güvenliği açısından, Saddam yönetiminin devre dışı bırakılması ve Irak'ta kendine müzahir yeni bir rejim oluşturulması ABD'nin önemli çıkarı arasında yer almaktadır.

ABD, çıkarlarına karşı olan güçlerin etkili olmasının engellenmesinde, Moskova kaynaklarına göre; yeni askeri doktrinini soğuk savaşın başlamasıyla kabul ettiği caydırıcılık stratejisinden çıkarlarını tehdit eden ülkeleri etkisiz hale getirme stratejisine dönmüştür. ABD, hem bölgenin petrol kaynaklarına sahip olmak ve hem de kendisine alternatif bir bölgesel gücün ortaya çıkmasını engellemek istemektedir.

Körfez Savaşı sonrası 11 Eylül saldırısına kadar geçerliliğini koruyan ve genel esasları belirtilen ABD'nin Ortadoğu politikasının temel unsurları şöyle sıralanabilir:

- Irak'ın uluslararası ekonomik ambargo altına alınarak Saddam rejiminin gelir kaynaklarının kurutulması ve böylece rejime yönelik halk desteğinin kesilmesi,
- Siyasi ambargo altına alarak Irak'ı uluslararası ortamda yalnız bırakmak,
- Irak'taki Kitle imha silahlarını denetlenmesi ve yeniden silahlanmasının engellenmesi,
- Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde uçuşa yasak bölgeler oluşturarak Irak yönetiminin bu bölgedeki askeri varlığının sınırlandırılması ve
- Körfezde önemli sayıda asker bulundurarak, Irak'ın olası karşı çıkışlarının engellenmesi.

4.4.2.5. ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu politikası

11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin Ortadoğu politikasına etki eden üç boyutun daha ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁰⁸ Bunlar Ortadoğu'nun;

¹⁰⁸ Harp Akademileri semineri, 05 Mart 2003, s.2

- Kitle imha silahları deposu haline gelmesini engellemek,
- Terörün kaynağı haline gelmesine mani olmak,
- Başta Irak olmak üzere bölge ülkelerinde kendisine uygun demokratik bir rejim tesis etmektir.

ABD'ye yapılan terörist saldırılar kamuoyunun dikkatini gelecekte, bu saldırılardan nasıl korunulması gerektiğine yöneltmiştir. Ancak, kamuoyunun çok küçük bir kısmı aynı yöndeki bir başka gerçeğin farkına varabilmiştir. Bu gerçek; terörizmi destekleyen bir çok ülkenin balistik güdümlü mermi programlarının gün geçtikçe daha gelişmiş ve öldürücü seviyeye gelmesidir. Bu ülkeler Kuzey Kore, İran, Irak ve Libya olarak görülmektedir.

ABD'nin Irak'a yönelik operasyonunun nedeni sadece Saddam Hüseyin'i devirmek olmayıp, Ortadoğu'da El-Kaide, El-Ensar, Hamas, Hizbullah gibi radikal-İslamcı, anti-Amerikancı örgütlerin politikalarına son vermek ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak bir süreci başlatmak olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda; 11 Eylül saldırısı nedeniyle ruhen derinden yaralanan ABD, ikinci bir 11 Eylül tehdidi altında yaşamak istememektedir. Bu nedenle bölgenin terörün kaynağı haline gelmesine mani olmak istemektedir.

ABD bölgedeki petrolü millileştirerek batıya kesintisiz olarak akışının engellenmesini ve İsrail'in güvenliğini sağlamak amacıyla, bölgede kendisine uygun demokratik bir rejimin tesis edilmesini hedeflemektedir. Bu politikanın esasını, öncelik Irak ve İran'da olmak üzere diğer bölge ülkeleri oluşturmaktadır.

İran, ABD'nin Irak politikasının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Bugün İsrail'in varlığını ve petrol akışını tehdit edebilecek en önemli unsurların başında İran gelmektedir. Gerek askeri gücünü geliştirmesi bakımından gerekse İsrail'in varlığını kesin bir kayıpla tanımayacağını her vesileyle açıklamış olması hem de Arap-İsrail barışını her anlamda provake eden bir ülke olması sebebiyle, diğer bir önemli hedef Ortadoğu'da İran'dır.

Şu anda Saddam rejimi devrilerek ABD'ye müzahir yeni bir rejim kurulmuştur. Bu kapsamda;

11 Eylül sonrasında Afganistan'da ABD yanlısı bir yönetimin kurulmuş olması nedeniyle, Afganistan'dan başlayarak, güneyde Pakistan ve kuzeyde Azerbaycan, batıdan ise Türkiye ve Irak'la çevrilmiş bir İran ortaya çıkacaktır.

İran'da halkın kendisinden kaynaklanacak bir hareket sonucunda meydana gelebilecek bir rejim değişikliğinin ABD'nin menfaatlerine uygun olacağı değerlendirilmektedir. Irak'ta destek bulmakta zorlanan ABD, İran konusunda AB ve Rusya'nın tepkisi ile karşılaşacağını da bilmektedir. Bu faktörler ABD'yi İran konusunda Irak'tan farklı bir politika izlemeye zorlamaktadır.

4.4.3 Birleşmiş Milletler'in Irak savaşına yaklaşımı

Dünya barışının sağlanması ve devamı için çalışmalarda bulunan ve tüm ülkelerin ortak karar almasını hedefleyen BM, dünyanın her yerinde faaliyet göstermektedir. Kurduğu barış güçleri sayesinde görev yaptığı bölgenin toplumsal huzurunu sağlamak ve bünyesinde oluşturulan farklı departmanlar ya da kuruluşlarla da insani hizmetleri yürütmektedir.

Irak, BM için oldukça önemli bir dosyadır. Irak'ın gerek komşuları ile (İran-Kuveyt) savaşı, gerek iç sorunları ve gerekse dünya barışını tehdit eden kitle imha silahları nedeniyle BM, Irak'ı yakından incelemektedir.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından BM Güvenlik Konseyi Bağdat yönetimine karşı bir takım yaptırım içeren kararlar almıştır; ¹⁰⁹

BM'nin aldığı bu kararların temel amacı Irak'ın petrol gelirini kitle imha silahlarına aktarmasını engellemektir. 661 sayılı karar ile birlikte Irak'ın dış ticaret hacmi gerileyerek, 1980'li yılların altına düşmüştür. 986 sayılı kararın 1997 yılından itibaren uygulanmaya başlanmasıyla Irak'ın ihracatı artmış olsa da Irak halkının

¹⁰⁹ Hürriyet Gazetesi, 25 Aralık 2003

fakirliği azalmamıştır. Birçok Iraklı ülkedeki yoksulluğun ve ölümlerin sorumlusu olarak ABD'yi ve BM'nin kararlarını görmektedir.

BM, Irak'a yapılan ambargonun nedeni olan kitle imha silahlarının yok edilmesini sağlamak ve yok edildiğini ispatlamak için BM Silah Denetçilerini ülkeye göndermiştir. Irak ile BM arasında sürekli sorun olan denetçiler bazı dönemlerde krize kadar ulaşan problemler yaratmıştır.

Silah denetçileri sorunu, denetçilerin Irak'a giriş yaptığı 1990'daki Körfez Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Irak'ın, Kuveyt'i işgalinden sonra BMGK kararları uyarınca uygulanan yaptırımların, BM Silah Denetçileri'nin, Irak'taki kitle imha silahlarının yok edildiğini ilan etmesine kadar kalkmayacağı belirtilmiştir. Körfez Savaşı'nın bitmesinden 1.5 ay sonra Nisan 1991'de, kitle imha silahlarının önlenmesini ve denetçilere izin verilmesini öngören BM kararını kabul eden Irak, bundan 6 yıl sonra 29 Ekim 1997'de, BM Özel Komisyonu'ndaki Amerikalı denetçilerin ayrılmasını isteyerek yeniden bir sorun çıkarmıştır. Irak, Ekim 1998'de BM ile işbirliğine son verdiğini açıklamıştır. Aynı yılın Kasım ayında denetçilerin 1 ay daha geri dönmesine izin verilmiştir. UNSCOM Başkanı Richard BUTLER 16 Aralık 1997'de Irak'ın yeterince işbirliği yapmadığını iddia ederek tüm personeli ile birlikte Irak'ı terk etmiştir. Bu olaydan hemen sonra da ABD ve İngiliz güçleri hava saldırısına başlamıştır.¹¹⁰

Aralık 1999'da UNSCOM'un yerine UNMOVIC adlı yeni bir silah denetleme komisyonu kurulmuş ve başına Mart 2000'de İsveçli Hans BLIX getirilmiştir.¹¹¹

BMGK, sekiz hafta süren görüşmelerin ardından, 08 Kasım 2002'de silah denetçilerinin Irak'a dönüşüyle ilgili karar tasarisını kabul etmiştir. BM silah denetçileri, 1998 yılında ayrıldıkları Irak'a 18 Kasım 2002'de dönmüştür. Denetçiler, Irak'ın çalışmaları engellediği sonucuna varır ya da BM kararlarının somut ihlalinin örneklerini görürse Konseye rapor vererek, Konseyin toplanıp durum

¹¹⁰ Harp Akademileri Semineri. 05 Mart 2003, s.3

¹¹¹ [http:// www.hürriyetim.com](http://www.hürriyetim.com) 16 Ekim 2002, [26 Mart 2005]

değerlendirmesini sağlayabilecektir. 8 Kasım 2002 tarihli karara göre; denetçiler en geç 45 gün içerisinde denetimlere başlayacak ve 60 gün sonra da ilk raporunu yayınlayacaktır. Irak'a ise, tasarıda yer alan maddelere uyacağını ve denetçilerle işbirliği yapmayı kabul ettiğini açıklaması için 7 gün, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlarının tam bir listesini vermesi için de kararın kabulünden itibaren 1 ay süre verilmiştir.¹¹²

UNMOVIC, sınırsız denetim hakkına sahip olarak kurulmuştur. Bu kuruma, UNSCOM'un giremediği saray ve diğer binalara girme hakkı verilmiştir. Bunun yanında denetçilere ilk kez, tanıkları ve onların ailelerini Irak dışına çıkarma olanağı verilmiştir. Denetçilerin talebi üzerine, incelenecek tesisin çevresi trafiğe kapalı bölge ilan edilebilecek ve bu kesimdeki kara, hava trafiği Iraklılar tarafından durdurulacaktır.

Uzmanlar, denetçileri memnun etmek için Irak'ın bütün koşullara itiraz etmeden uymak zorunda kalacağını belirtmektedirler. Iraklı yetkililer bundan önceki denetimlerde denetçilerle işbirliği yapmamakta ve faaliyetleri engellemeye çalışmakla suçlanmışlardır. BMGK aynı faaliyetlerde bulunması halinde, Irak'ın ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalabileceği uyarısını yapmaktadır.¹¹³

BM Silah Denetçileri ile ortak çalışacak olan bir başka kuruluş da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'dır. Ajans Başkanı Muhammed El BARADEY, kitle imha silahları ile ilgili bilgi sahibi olan Iraklı bilim adamlarının ifadesine başvurulacağını ve ifade veren bilim adamlarına ve ailelerine sığınma hakkı verilebileceğini açıklamıştır.¹¹⁴ Ajans, uzun zamandır hazırlık yapıldığını ve stratejik operasyon planları sayesinde denetçilerin çalışmaya hemen başlayabileceğini açıklayarak UNMOVIC'e desteğini göstermiştir.¹¹⁵

Irak ise BM ile arasındaki ilişkiler çerçevesinde, dünyaya barışı isteyen ve elinde silah olmadığını ifade eden bir izlenim sunmaktadır. Yaptığı açıklamalarda

¹¹² BBC Turkish Service (24 Aralık 2003) <http://www.bbc.com>. [26 Mart 2005]

¹¹³ http://www.2.kkk.tsk/5000/istatistik_kismi/turman.doc [15 Şubat 2005]

¹¹⁴ <http://www.cusiad.com> (23 Aralık 2003) [26 Ocak 2005]

denetçilerle işbirliği yapacağını ve denetçilerin kitle imha silahı bulamayacağını belirtmiştir.

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in danışmanı Emir El SAADİ, ABD ve İngiltere'nin tüm şüphelerini gidermek için, silah denetçilerine yardım amacıyla CIA görevlilerini Irak'a davet etmiştir. Beyaz Saray yetkilileri ise Bağdat'ın kitle imha silahlarından vazgeçmek yönünde stratejik bir karar almadığını iddia ederek bu daveti reddetmiştir.¹¹⁶

BMGK üyeleri ABD, İngiltere ve İspanya, Irak'ın BM'nin silahsızlanma taleplerini yerine getirmesi için Bağdat yönetimine 17 Mart'a kadar ultimatoma verirken, Konseyin daimi üyelerinden Fransa, Rusya ve Çin Irak'a askeri kuvvet kullanılmasına karşı olduklarını açıklamıştır. BM Silah Denetim Komisyonu Başkanı ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı, Irak'ta süren denetimlerle ilgili Konsey verdikleri brifing sonrası konuşan İngiltere Dışişleri Bakanı, ultimatoma içeren karar tasarisinin Konsey üyelerine dağıtıldığını ve kabul edilmesinin beklendiğini ifade etmiştir. Tasarıya göre, Irak, BM tarafından yasaklanan tüm silahları ve destek sistemlerini denetçilere aktaracaktır. Ayrıca Irak'ın, 17 Mart'tan önce imha ettiği silah varsa bunlarla ilgili bilgi verilmesi şart koşulmuştur. BMGK, Irak'ın şartları koşulsuz olarak yerine getirmemesi durumunda son fırsattan yararlanmakta başarısız olacağını ilan edecektir. Ancak, Fransa Dışişleri Bakanı, denetçilerin ilerleme kaydettiklerini bildirdikleri sürece ultimatoma kabul etmeyeceklerini çünkü bunun savaş anlamına geldiğini, Fransa'nın askeri kuvvet kullanımına ilişkin bir kararın çıkmasına izin vermeyeceğini söyleyerek, Konseydeki bölünmüşlüğün kutuplarını belirlemiştir. Veto yetkisi bulunan Rusya ve Çin Dışişleri Bakanları da Fransa'nın yanında yer alan açıklamalarda bulunarak, ABD ve İngiltere'ye karşı tutum sergilemiştir. Almanya Dışişleri Bakanı ise barışçı yolların tümüyle denenmediğini belirterek tarafını belirlemiştir. Tüm bu açıklamalara cevap olarak ABD Dışişleri Bakanı, Irak'ın işbirliği yapmadığını, bölge ve dünya

¹¹⁵ BBC Turkish Service (24 Aralık 2003) <http://www.bbc.com>. [26 Ocak 2005]

¹¹⁶ <http://www.cusiad.com> (23 Aralık 2003) [26 Ocak 2005]

barışını tehdit ettiğini bu nedenle Irak'a kuvvet kullanılması gerektiğini belirtmiştir. ABD'ye destek İngiltere'nin dışında İspanya ve Bulgaristan'dan gelmiştir.¹¹⁷

Beyaz Saray'ın Irak'a karşı yaptığı müdahalede en büyük problem, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu görüşünün henüz somut olarak kanıtlanamamasıdır.¹¹⁸

Ocak 2003'te BM'de okunan silah denetçileri raporu tamamen politik bir dille hazırlamıştır. Rapor hem savaş karşıtlarının hem de savaş yanlılarının dilediği gibi yorumlamasına olanak tanımaktadır.

Irak Dışişleri Bakanı, raporun yetersiz olduğunu vurgulayarak, denetçilerin daha şeffaf ve objektif çalışması gerektiğini belirtmiştir. Irak Dışişleri Bakanı, BMGK Başkanı'na gönderdiği mektupta, raporun negatif tahminler ve iddialar üzerinde yoğunlaştığını, ülkesinin kitle imha silahlarına sahip olmadığını kanıtlamak zorunda olmadığını, aksinin ispatının da denetçilerin görevi olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹

Irak Dışişleri Bakanı'nın görüşünü destekler bir başka görüş, Washington Post gazetesindeki bir haberde yer aldı. Habere göre ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Rıce, BMGK'ne sunulacak olan ikinci rapor öncesinde Blix ile bir görüşme yaparak Irak'ın kendi isteğiyle silahsızlanmadığı ifadesine yer vermesi için baskı yapmıştır. Rıce, 8 Kasım 2002 tarihinde Irak'ın BM kararlarını ihlal ettiğini, U-2 Casus Uçaklarının uçuşuna şartlı izin verdiğini, bunun da Irak'ın işbirliği istemediğini ispatlamaya yettiğini iddia ederek, ABD'nin savaş konusundaki kararlılığını göstermiştir.¹²⁰

Blix'in hazırladığı ikinci raporun Konsey'de okunmadan önce basına sızması ile bu raporun da politik bir dile sahip olduğu anlaşılmıştır. Blix, raporda Irak'ın silahlanmasının çok sınırlı olduğunu, Iraklı bilim adamlarıyla özgürce

¹¹⁷ DEM Gazetesi 16 Şubat 2003

¹¹⁸ <http://www.cusiad.com> (26 Ocak 2004) [23 Mart 2005]

¹¹⁹ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> (02 Şubat 2004) [27 Nisan 2005]

¹²⁰ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> (02.Şubat 2004) [27 Nisan 2005]

görüülmediğini, Şubat 2003'te Irak'ın olumlu adımlar attığını belirterek, savaşı tetikleyecek keskin bir dil kullanmayacaktır.¹²¹

BM, ortak bir karar alarak, Irak konusunda güç birliğı oluşturmayı amaçlamaktadır. Ancak, BMGK'ye üye ülkeler Irak'a operasyonu destekleyenler, karşı çıkanlar ve kararsızlar şeklinde bölünmüş durumda olduğundan ortak karar oldukça zor görünmektedir.

Fransa, ABD'nin BMGK'den Irak'ı vurmasına olanak verecek bir karar çıkarmasını engellemek için Almanya ile birlikte Konse'ye bir memorandum sunmuştur. Memorandumda Irak'taki denetimlerin en az 4 ay uzatılması ve BM denetçilerine daha gelişmiş ekipman sağlanarak denetimin güçlendirilmesi öngörülmektedir. Fransa, Almanya ve BMGK daimi üyeleri olan Rusya ve Çin net olarak destek veren ülkeler olmuştur. Ayrıca, Suriye, Angola, Kamerun, Gine ve Meksika gibi Konseyin geçici üyeleri kararsız olmalarına karşın Fransa-Almanya cephesine yakın duran ülkelerdir. Daha öncede söz edildiğı üzere; ABD ve İngiltere'nin yanında yer aldığı kesin olan ülkeler ise; BMGK üyesi İspanya ve Bulgaristan. Kararsızlar arasında yer alan Pakistan ve Şili de ABD-İngiltere cephesine yakın durmaktadır.¹²²

Japonya; ABD ve İngiltere'nin hazırladığı tasarıyı uygun bulduğunu ve destek verdiğini açıklarak yerini belli ederken Rıce, Angola, Gine ve Kamerun gibi BMGK'nin yoksul ülkelerini ikna etmek için çalışmaya başlamıştır.

ABD, karar tasarısının çıkması için en az 9 kabul oyu alması gerekmektedir. Ayrıca, daimi üyeler Fransa, Rusya ve Çin'i veto kullanmamaya ikna etmeleri gerekmektedir. Daimi üyeler oylamalarda çekimser kalırsa 9 kabul oyu yeterli olmaktadır.¹²³

¹²¹ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> (28 Mart 2004) [27 Nisan 2005]

¹²² <http://www.ntvmsnbc.com.tr> (25 Mart 2004) [27 Nisan 2005]

¹²³ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> (25 Aralık 2003) [27 Mart 2005]

İsrail, Irak harekatı ile birlikte hazırlıklarını artırarak ABD ile ortaklaşa savunma sistemi üzerinde çalışmalar başlatmıştır. İran, Irak'ın BMGK kararlarına uyması gerektiğini, denetçilerle ortak çalışarak ABD'nin Irak'a saldırmasına izin vermemesi gerektiğini savunmuş fakat başarılı olamamıştır. Suudi Arabistan, ABD'nin Arap ülkelerini kitle imha silahları elde etmesini yasaklamaya çalıştığını ama İsrail'e izin verdiğini bunun da Dünya barışını olumsuz etkilediğini söyleyerek ABD'yi suçlamıştır.¹²⁴

BMGK'nden alınacak savaş kararı için destek veren Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmet Çelebi, Fransa ve Almanya'nın planlarını eleştirerek daha fazla denetçi gönderilmesi fikrinin başarısızlığa mahkum saçma bir fikir olduğunu söylemiştir. Çelebi, planın Almanya'daki eski solcular ile sosyal demokratların vicdanını rahatlatmak ve Fransa'nın Saddam ile olan anlaşmaları kurtarmak için hazırlandığını ifade etmiştir. ABD'nin müdahalesine sıcak bakan Çelebi, Irak'ın Saddam rejiminin yıkılması ile Irak'ın başına geçmiştir.

4.4.4. Avrupa Birliği'nin Irak savaşına yaklaşımı

SSCB'nin dağılmasının ardından tek güç olarak görünen ABD gerek dünya politikasına gerekse dünya ekonomisine yön verme hareketlerini arttırmıştır. ABD'nin dünya barışını koruma eğilimleri nedeni ile dünyanın bir çok yerinde üsler kurması, 11 Eylül saldırılarından sonra da kendisine tehdit olarak gördüğü ülkelere savaş açması kamuoyunda tepki toplamaya başlamıştır. Bu süreçte ABD ye tepki koyan en önemli güç AB'dir. Her ne kadar AB kendi içerisinde tam bir bütünlük kuramadıysa da genel olarak ABD'nin barışı korumak için yaptığı savaşların altında ABD'nin planlanmış çıkarlarını gerçekleştirme savaşları olduğuna inanmaktadır.

AB'nin terör ile mücadele edilmesi ile çıkarların birbirine karıştırılmaması görüşü pek tabii ki ABD tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. AB ülkeleri içerisinde ABD'ye tam destek veren ülke İngiltere kendi topluluğu tarafından kınanmıştır. Savaş öncesi dönemde yapılan Eurovisyon müzik yarışmasında İngiltere'nin tarihinde ilk kez sonuncu olması Avrupalıların İngiltere'ye bir cezası olarak yorumlanmıştır.

¹²⁴ http://www.2.kkk.tsk/5000/istatistik_kismi/turman.doc [15 Nisan 2005]

ABD'nin tek yönlü kararlarla Irak'a hareket düzenlemesine net olarak karşı çıkan Fransa ve Almanya'dır. Almanya'da seçimler nedeni ile barış yanlısı politika izleyen hükümet, Birleşmiş Milletler kararı olmasını şart koşmuştur. Fransa'nın karşı çıkmasının görünmeyen nedeni olarak ise Fransız petrol şirketi "ELF"nin imzalamış olduğu anlaşmaların olduğu iddia edilmektedir.

AB ülkeleri ve üye olacak ülkelerin Irak savaşına ilişkin görüş farklılıkları ve endişeleri Ocak 2003'te toplanan AP genel kurul toplantısına da yansımıştır. Strasburg'daki toplantının konusu "6 Aylık Dönem Başkanlığı Programı" olsa da herkes "Irak" hakkında görüş bildirmiştir. AB Komisyonu Başkanı Prodi ve AP Başkanı Parıck COX'a yöneltilen "Irak için ne yapacaksınız?" sorusuna, "konunun BM Güvenlik Konseyini bağladığını ve onun kararına göre hareket edileceği" şeklinde politik yanıtı tercih etmiştir. Tüm temsilcilerin ortak beyanı "Eğer BM tamam derse ABD'nin yanında oluruz" şeklinde olmuştur.

AB'nin savaşa girmemesi, ABD'nin de kazanması durumunda Avrupa için uluslararası planda itibar kaybettirmez ve diplomatik açıdan çökmez anlamına gelmektedir.

ABD'nin Başkanı Bush'un "Bir savaş olursa buna sadece İngiltere ve ABD katılmayacak" sözünün arkasında yer alan ülkelerin savaşa ilişkin tutumlarına aşağıda açıklık getirilmeye çalışılmıştır.¹²⁵

İngiltere, savaş öncesi ve savaş sonrasında ABD'yi en fazla destekleyen Avrupa ülkesi olmuştur. İngiltere Başbakan Tony BLAIR, savaş öncesinde savaş konusundaki kararlılığını gerekirse yeni bir Birleşmiş Milletler kararı olmadan da müdahaleye katılacağını belirterek göstermiş ve bunu da gerçekleştirmiştir. İngiltere'nin kesin olarak savaşa gireceğinin göstergesi binlerce İngiliz askerinin Ortadoğu'ya gönderilmiş olmasıdır.

¹²⁵Kayhan Karaca/Avrupa, Irak ve Realpolitik.(19 Ocak 2003)www.ntvmsnbc.com.tr[05 Mayıs 2005]

Güvenlik Konseyinde oy hakkı olan ancak veto hakkı bulunmayan İspanya, ABD'nin planlarını onaylamış ve yeni Birleşmiş Milletler kararı çıkmazsa sadece Washington yönetiminin önderliğindeki bir müdahaleyi desteklemeyeceğini belirtmiştir. İspanya Hükümeti Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin koyduğu şartların hiç birine uymadığı ve liderlerinin de insan hakları ihlallerinde dünya rekoru kırdığı görüşünü taşımıştır. İspanya Dışişleri Bakanı Ana PALOCIÀ, savaş öncesinde Irak'taki durumun terörizm sorunundan ayrı ele alınmasının mümkün olmadığını ifade ederek harekatta yer alma nedenini açıklamıştır.

İtalya'nın, Amerikan yanlısı görüşleri ile tanınan Başbakan Silvio BERLUSCONI'de savaş öncesinde Birleşmiş Milletler silah denetçilerine görevlerini tamamlayabilmeleri için süre tanınmasını önermiş ancak Birleşmiş Milletler kararı olmadan müdahaleye destek vermiştir. BERLUSCONI, Avrupa Birliği ve ABD'nin ortak bir noktada buluşması için çaba harcamış ve ilişkiye zarar verecek olası bir bölünmenin felaket olacağını belirtmiştir. Ayrıca; BERLUSCONI, savaş öncesi Almanya – Fransa ittifakına karşı İtalya – Fransa – İngiltere cephesinin kurulmasını önermektedir.

Diğer bir AB ülkesi olan Almanya ise, askeri müdahaleye kesinlikle karşı çıkmış ve bunu sürdürmüştür.

Fransa, savaş karşıtı cephede Almanya'nın müttefiki durumundadır. Üstelik Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde veto yetkisi bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Jacques CHIRAC savaşı desteklemediğini açıklamış ama yetkisini kullanacağına dair söz vermemiştir.

Ortak bir Avrupa Birliği kararı için çalışan Yunanistan 15 Dışişleri Bakanının imzasını taşıyan Irak'ı silah denetimine gecikmeksizin yardımcı olmaya çağırarak ve denetçilere daha fazla zaman tanınmasını ima eden bir bildiri yayınlamış fakat savaşa engel olamamıştır.

Çek Cumhuriyeti, AB'ye üyelik için geri sayıma başlayan ülkeler arasında asker göndermeyi kabul eden tek ülke olmuştur. Ayrıca ABD Çek Cumhuriyetinin kara ve

hava sahasını kullanmaktadır. Çek Cumhuriyetinin bir özelliği de Çek Ordusu olarak kimyasal silahlara karşı savaş konusunda uzman olmalarıdır.

Polonya, kendi bölgesinde ABD'nin en büyük destekçisi olarak kabul edilmektedir. Polonya Birleşmiş Milletler kararı olmadan savaşa girebileceklerini defalarca dile getirmiştir. Polonya Avrupa Birliğine girmesinde kendisine destek veren Almanya'ya değil, ABD'ye güvenmeyi tercih etmiştir.

Ayrıca Macaristan'da, ülkenin güneyindeki Taszar üssünü ABD'nin kullanımına açmıştır. Burada Irak'lı muhalifi çevirmen, rehber ve idari işlerde kullanılacak elemanların eğitilmesine izin vermiştir. Geçmişte Taszar üssü Bosna-Hersek ve Kosova'daki NATO operasyonları için lojistik amaçlarla kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere; Avrupa Birliği kendi içerisinde birliğin gerektirdiği bütünlüğü sağlayamamıştır. Ülkeler savaş öncesi Birleşmiş Milletler kararını bir ön koşul olarak görseler de tek başına kaldıklarında ABD'yi karşılıklarına alabilecek güce sahip değillerdir. Bu nedenle yukarıda adı geçen ülkelerin tutumları ABD Başkanı'nın savaş öncesi ifade ettiği "savaşa yalnız girmeyiz" görüşünü doğrulamaktadır.

AB ülkelerinin savaşa girmek istemelerinin altında yatan temel nedenler, Irak'ın savaş sonrasındaki imar pastasından dilim alabilmek, Irak petrol kaynaklarından pay alabilmek ve ABD ile gelecekte karşı karşıya kalmamaktır.

4.4.5.Türkiye'nin Irak savaşı öncesi savaşa yaklaşımı

Türkiye ile Irak arasındaki ilişki iki ülkenin komşu olmasının da etkisiyle çok boyutlu bir yapıda değerlendirilmektedir. Bu ilişki çerçevesinde Türkiye içinde yada dışında kalma kararı konusunda savaşın diğer muhatabının ABD olmasının etkisiyle zorlanmıştır.

Türkiye ABD'nin müttefiki olarak gireceği savaş öncesi durum değerlendirmesini Körfez Savaşı'na göre yapmıştır. Körfez Savaşı öncesi Türkiye'nin bu işten karlı çıkacağı düşünülmüş, ancak gerek savaş sırasında ve

gerekse savaş sonrası dönemde Türkiye çok ağır yük altına girmiştir. Birleşmiş Milletler ambargo döneminde Irak ile olan ticareti oldukça geriye düşmüş, sınır bölgesinde ticaret durma noktasına gelmiştir.

Irak, Körfez Savaşı'nda koalisyon güçlerine karşı kesin bir yenilgiye uğrayarak BMGK'nin 687 sayılı kararını kabul etmiştir. Bunun hemen ardından güneydeki Şiiiler ve kuzeydeki Kürtler, ABD ve İngiltere'nin kışkırtması ile Saddam'ı devirmeye çalışmıştır. Ayaklanmalar sert bir biçimde durdurulmuş ve yaklaşık 500 bin mülteci sınırı aşarak Türkiye'ye sığınmıştır.

Körfez Savaşı'nın hemen sonrasında Ankara'nın Irak'a ilişkin en önemli önceliği, bu ülkeden kaynaklanabilecek göç dalgasının engellenmesi olduğu halde, BM'nin 688 sayılı kararı uyarınca Irak birliklerinin 36. paralelin kuzeyindeki hareketlerini durdurması ile bu bölgede bir otorite boşluğunun ortaya çıkması Türkiye'nin önceliklerinin değişmesine yol açmıştır. Bundan sonra bölgedeki otorite boşluğunun ülkenin güvenliğini ve bütünlüğünü bozmasını engellemek Türkiye'nin önceliğini oluşturmuştur. Ancak, daha sonra ABD'nin Irak politikası, Türkiye'nin politikasından uzaklaşmaya başlamıştır. ABD'nin Saddam'ı devirmesine müteakip kuzeydeki Kürt gruplarının bağımsız devlet kurmasına yardımcı olması Türkiye tarafından savaş nedeni sayılacağı beyan edilmiştir.¹²⁶

Türkiye'nin Körfez savaşı sonrasındaki üç konuda eksik kalması bölgeye yönelik endişeleri arttırmıştır. Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın toprak bütünlüğünden söz etmiş olmasına karşın, resmi düzeyde “Kuzey Irak” biçiminde ifadeler ile Irak'ın fiili bölünmüşlüğü kabul eder tutum sergilemesi Türkiye'nin birinci hatasını oluşturmaktadır. Bunun ötesinde KDP ve KYB'ye bağlı peşmergelerin tek tip üniformalar giyen askeri birlikler oluşturmasına, parlamento kurulmasına ve Türk sınırının hemen ötesine “Kürdistan'a Hoş Geldiniz” tabelasına ve pasaport kontrollerine karşı gerekli tepkiyi gösterememiştir.¹²⁷

¹²⁶ Çağrı Erhan Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayın Organı. Sayı:14, 15 Mart-15 Nisan 2003

¹²⁷ Çağrı Erhan Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayın Organı. Sayı:14, 15 Mart-15 Nisan 2003, s.7

Türkiye'nin ikinci hatası, 80 yıl önce Lozan'da gündeme getirilen Musul ve Kerkük bölgesindeki Türk varlığının unutulması olmuştur.

Üçüncüsü ise Türkiye'nin, Körfez Savaşı'nın ekonomiye verdiği zararları kesin biçimde rakamlara dökmemesidir. Farklı hükümetlerin ve çeşitli ekonomik kuruluşların çok farklı sonuçlar sunması, yeni bir operasyonun getireceği olası zararların tazmini konusunda ABD'yi ikna etmeyi zorlaştıracaktır.¹²⁸

TOBB Başkanı, Türkiye'nin 1991 yılındaki Körfez krizinde ölçülebilir zararın 44 milyar dolar, ölçülemeyen rakamlar ile birlikte 100 milyar dolar olduğunu ve bu zararın söz verilmesine rağmen ABD tarafından karşılanmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle, ABD'nin şimdi verdiği sözleri mutlaka yazılı olarak vermesinin gerekliliğine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin menfaatlerinin her şeyden üstün olduğunu, buna göre tavır alınmasının şart olduğu belirtilmiştir.¹²⁹

2005 yılına geldiğimizde Körfez Savaşının ağır etkisi unutulmadığından daha fazla düşünerek karar alma gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin ince eleyip sık dokumaya iten nedenler, AB'nin savaşa karşı tavır izlerken AB üyeliğini düşünen Türkiye'nin savaşa girmesi üyeliği zora sokacağıdır. Bir diğer önemli durumda daimi müttefik ABD ile ilişkinin bozulmamasıdır.

Türkiye'nin savaşa girmesi veya savaşa girmemesi mutlaka ekonomik bir yük getirecektir. Savaş maliyetleri savaşta yer alıp almamamıza göre sadece miktar olarak değişecektir.

2005 yılında Türkiye ekonomisini Irak savaşı ve petrol fiyatları belirleyecek. Ekonomi gündemini bekleyen gelişme olası bir Irak operasyonu olmuştur. Uzmanlar olası bir operasyonun öncelikli etkisinin petrol fiyatları üzerinde olabileceğini savunmaktadırlar. Petrol fiyatında oluşabilecek ani yükselişlerin yaratacağı enflasyon

¹²⁸ Çağrı Erhan Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayın Organı. Sayı:14, 15 Mart-15 Nisan 2003, s.8

¹²⁹ <http://www.Dunyaonline.com.tr> Haber.(08 Şubat 2003) [23 Nisan 2005]

baskısından endişe edilmekte idi. Bir diğer sorun ise savaşın Türkiye'ye yaratacağı maliyetlerin finansmanı olmuştur.¹³⁰

Ayrıca; Türkiye'nin yurt dışına asker gönderme ve yurtdışında yabancı asker konuşlandırma ile ilgili yetki tezkeresi TBMM de kabul edilmemiştir. Halk savaşa karşı olmasına rağmen tezkerenin TBMM'de kabulü hükümeti hem dünya kamuoyunda hem de halkı karşısında daha çok sıkıntıya sokabilirdi. Türkiye bu kararlar para verildiğinde her isteği yerine getirilebilen bir ülke görünümüne yerine, kurum ve kuruluşları ile demokrasinin çalıştırıldığı onurlu bir ülke olduğu mesajını vermiştir.¹³¹

TBMM'nin tezkereyi kabul etmemesi başta ABD olmak üzere Avrupa'da ve diğer ülkelerde yankı yaratmıştır. Avrupa basını olayı Türkiye'nin demokrasi sınavını başarı ile geçtiği şeklinde yorumlarken, ABD basını Türkiye'nin tezkere öncesi yazılıp çizilenin tam tersi bir tavır izlediğini yazmıştır. Ayrıca, ABD tarafından yetkililer tek tek açıklama yaparak sonuçtan memnun olmadıklarını ancak Türkiye'nin hala bir dost bir müttefik olduğunu belirtmişlerdir.

Savaş öncesinde ABD askerlerinin ve diğer koalisyon güçlerinin Türkiye topraklarında üs kurmasına, hava ve kara sahasını kullanmak istemelerine yönelik anlaşma için yapılan görüşmeler kamuoyuna Türkiye'nin para pazarlığı olarak yansımıştır. Görüşmelerde asker sayısı, üs kurulacak yerler gibi daha stratejik konular varken basına 1 milyar dolarlık hibe veya 8.5 milyar dolarlık kredi kullanımı yansımıştır. Bunun neticesinde Türkiye dış politikasını para ile değiştirebilecek bir ülke görüntüsü vermiştir. Türkiye'nin bugünkü çıkmazını açıklamanın en kolay yolu, AKP hükümetinin pazarlık sürecinde yaptığı hataları sıralamak olacaktır. Dünyanın her yerindeki hükümetler büyük baskı altındadır. Bir taraftan savaş istemeyen halkı ikna etmek için uğraşırken diğer yandan Amerikanın tarzına karşı önlem almaya

¹³⁰ www.ntvmsnbc.com.tr.2003'te Ekonominin Kabusu Savaş ve Petrol Olacak (01 Şubat 2003)[05 Mayıs 2005]

¹³¹ M.Ali YILDIRIMTÜRK,(03 Mart 2003),http:// www.zamangazetesi.com.tr [12 Nisan 2005]

çalışmaktadırlar. AKP'nin çoğu hataları nedensiz hatalardır. Söz konusu hatalar aşağıda dile getirilmiştir;¹³²

Irak savaşı politikamız, kendi haklarımızı savunma ve zararları tazmin edebilme çabası yerine bir pazarlık efsanesine dönüştürülmüştür. Başbakan Tayyip ERDOĞAN'ın “ben ülkenin kasasına ne girecek ona bakarım” sözleri bu pazarlık kampanyasının sloganı olmuştu.¹³³ Uygulanan pazarlık stratejisine bakıldığında da bir almak için beş istemek gibi ilkel bir yöntem karşımıza çıkmaktadır.

Hükümet Irak savaşına ait inisiyatifin sadece kendinde olduğu izlenimini vererek, hayati bölümler oluşturan askeri maddeleri arka plana itmiştir. Ayrıca; hükümet aynı safta yer alması gereken asker ve bürokrat ortakları ile anlamsız ve zamansız bir ideolojik mücadeleye girmiştir.

Hükümet ekonominin bütün yumurtalarını dibinin sağlamlığı bile şüpheli sepete yerleştirdi. Böyle olunca da, sığ ve nanemolla piyasamız pazarlık haberlerinden gereğinden fazla etkilendi.¹³⁴ Türkiye de zaten spekülâtif hareketlerden çok çabuk etkilenen piyasa, ilk önce ABD hibesini veya kredisini bir sihirli iksire benzetmiştir. Buna bağlı olarak pazarlıklar uzayınca kötü beklentiler piyasayı olumsuz etkilemiştir.

Hükümetin yaptığı bir diğer hata ise, pazarlık sonrası ABD ile olan ilişkilerin bitecekmiş gibi davranmasıdır. Gerçekte Türkiye ile ABD müttefik iki ülke olduğundan Türkiye ABD ile her zaman yakın ilişki içinde olmak zorundadır. Hükümetin kendisini AB'ye yaklaştırarak, ABD'ye alternatifin var imajı yaratma çalışmaları bölgede güvenlik gücü olan ABD ile ilişkileri bozmaktan başka bir sonuç yaratmayacaktır.

¹³² Yaman Hakan “Irak Pastasından Pazarlık Dersleri” (24 Mart 2003), <http://www.ntvmsnbc.com.tr> –[05 Mayıs 2005]

¹³³ Yaman Hakan “Irak Pastasından Pazarlık Dersleri” (24 Mart 2003), <http://www.ntvmsnbc.com.tr> –[05 Mayıs 2005]

¹³⁴ Yaman Hakan “Irak Pastasından Pazarlık Dersleri” (24 Mart 2003) <http://www.ntvmsnbc.com.tr> – [05 Mayıs 2005]

Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin kamuoyunu yeterince aydınlatmaması bir diğer eksikliklerdir.

Türkiye'nin bir taraftan savaşa girmek için pazarlık yapması, diğer taraftan da savaşı istemeyen halkına karşı zor duruma düşmek istememesi için izlediği politika aslında bir belirsizlik ortamı yaratmıştır. Toplum Irak'taki bu belirsizliğin nasıl sonuçlanacağını bilmemektedir. Pazarlık aşaması Türkiye'nin uluslararası arenada puan kaybetmesine neden olmuşsa da tezkerenin mecliste kabul edilmemesi tekrar puan kazanmamıza neden olmuştur.

4.4.6. Savaş sonrası Irak'ın ekonomik ve sosyo kültürel yapısı

ABD Başkanı'nın savaşın sona erdiğini açıkladığı 1 Mayıs 2003 tarihinden itibaren Irak'ta beklenen gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Savaşın resmen bittiği ilan edilmesine karşın Saddam yanlısı Iraklıların saldırıları etnik ve dinsel hareketler, yağmalamalar Irak halkının özgürlüğe ve refaha bir süre daha uzaktan bakmalarına neden olacaktır. Irak halkının savaş sonrası çektiği zorluklar yedi başlık altında toplanabilir.¹³⁵

Güvenlik; Iraklıların büyük bir bölümü, en çok güvenliğin henüz sağlanamamış olmasından kaygı duymaktadır. Güvenliğin ülke genelinde çok kötü olduğu kanısı yaygınken, güvenlik Irak'ın kuzeyinde biraz kötü, ülkenin orta kesimlerinde çok kötü, güneyde ise kötü olarak nitelendirmektedir.

Irak'ın orta ve güney kesimlerinde, silahlı saldırılarda ölüm sayısının, savaş öncesine oranla çok daha fazla arttığı gözlenmektedir.

Iraklı direnişçilerin ABD askerlerine yönelik saldırıları artarken, işgal döneminde ölen Amerikalı asker sayısının, savaş sırasında ölen asker sayısını aşması dikkat çeken bir durumdur. Daha da önemlisi güvenlik konusunda çekilen sıkıntı farklı alanlarda etkisini göstermektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Karargahına ve Kızıl Haç ofisine düzenlenen saldırılar sonucu, uluslararası yardım kuruluşlarının

Bağdat'taki çalışanlarını geçici olarak geri çekmeye karar vermelerine neden olmuş ve geleceğe yönelik ümitleri azaltmıştır. Direnişçiler ayrıca ABD tarafından oluşturulan Geçici Hükümet Konseyi üyelerini ve işbirlikçilerini de tehdit etmektedir.

Irak halkının güvenliğe bakış açısı, kişiden kişiye değişmektedir. Kimileri şiddet olaylarını güvenliğin sağlanamamış olmasına kanıt olarak gösterirken, bazıları direnişçilerin eylemlerinden, bazıları da Amerikan askerlerinin baskınlarından yakınmaktadır.

Sonuç olarak halk, bir görüşte birleşmektedirler: Irak'ın kendi asayiş ve düzenini sağlayacak polis gücü oluşturulmalıdır. Irak'ta şu an için 55 bin yerel güvenlik görevlisi görev yapmaktadır. Güvenliğin sağlanması için ise 75 bin güvenlik görevlisi ve 40 bin asker gerekmektedir.

Sağlık; Irak'taki sağlık sorunlarının kaynağını tamamen savaş öncesinde uygulanan ambargo oluşturmaktadır.

Irak halkının büyük bir bölümü sağlık sisteminin savaş sonrasında daha da kötüleşeceğini düşünmektedirler. Irak kuzeyinde bulunan KDP ve KYB'liler şu anki durumu savaş öncesi ile aynı olarak değerlendirirken, orta kesim ve güney kesimdekiler aynı ve daha kötü olarak değerlendirmektedirler. Iraklılar bozuk olan sağlık sisteminden dolayı ABD yi suçlamaktadırlar.

Sağlık alanında büyük sorun özellikle antibiyotik olmak üzere temel sağlık malzemelerinin bulunmaması olarak göze çarpmaktadır. Güvenlik sorunu çeken halk hastaneye gitmeye çekinmekte, uluslararası yardım örgütlerinin aynı neden ile Iraktan çekilmesi sağlık sistemindeki sorunları iyice arttırmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün, 2003 yılı raporunda gıda yetersizliği, ishal ve hastalıktan ölüm oranı savaş öncesine göre farklı olmadığı belirtilmektedir. WHO

¹³⁵ Time Dergisi ve ABC News Anketi Sonuçları, 23 Haziran 2003, s.1

raporuna göre savaşta hastanelerin %7 sinin zarar gördüğü, %12 sinin yağmalandığı Irak'ta, faaliyette olan 240 hasta hane ve 1200 klinik halka hizmet sunmaktadır.

Eğitim; Okullar 2005 yılında da eğitime devam etmektedirler. Savaş sırasında bir çok okulun zarar gördüğü vurgulanırken, onarılan ve daha iyi şartlara sahip olan okullarda durumun savaş öncesine göre daha iyi olduğu belirtilmektedir. Iraklıların bir bölümü ise okulların sadece dış yüzeylerinin geliştirildiğini eğitimin içeriğine önem verilmediğini belirtmektedirler. Savaş sonrasında öğretmenlerin maaşları arttırılmış, eğitim sisteminde büyük bir gelişme gözlenmiştir.

Elektrik; savaş sonrasında ortaya çıkan enerji sorunu, ülkenin kuzeyinde ve güneyinde büyük ölçüde çözüme kavuşurken, ülkenin orta kesiminde ve Bağdat'ta sıkıntılar devam etmektedir. Savaş sonrası durum ülkenin kuzey ve güneyinde savaş öncesine göre daha iyi, orta kesimlerde ise daha kötüdür. Savaştan önce Bağdat'a günde 18-24 saat arası elektrik verilirken, işgalle birlikte elektrikten Bağdat'takiler sadece 12 saat yararlanabilmektedirler.

Su; hastalıkların ve çocuk ölümlerinin artmasının temel nedenlerinden birisi de halkın temiz su bulmada zorluk çekmesidir. Halkın yarısı içecek bulmakta zorlanırken, sıkıntı savaş öncesine göre kuzeyde aynı, orta ve güneyde aynı ve daha kötü olarak nitelendirilmektedir. Su şebekelerinin savaş sırasında zarar gördüğü ve yağmalandığı belirtiliyor. Sistemin 2005 yılına kadar savaş öncesi duruma getirilemeyeceği ifade edilmektedir.

Savaştan önceki sıkıntıyı savaş sonrasında işgal kuvvetlerinin yönetimi altında çekmeye devam eden halk, bu sıkıntının sorumlusu olarak Saddam'ı değil, ABD'yi ve ambargo uygulayan ülkeleri görmektedirler.

Yönetim; Irak'ın işgali ile birlikte Saddam HÜSEYİN rejiminin devrilmesinden sonra ülkedeki yerel konseylerin tutumu farklı parçalardan oluşan bir resmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD tarafından oluşturulan Geçici Koalisyon Yönetimi, savaş sonrasında mevcudiyeti bulunan 200'den fazla yerli

konseyi, Irak hükümetinin yapılandırılmasında temel olarak görmektedir. Yeni yapının belirlenmesi için genel seçim planları yapılmaktadır.

Bazı bölgelerde halkın yerel temsilcilerine kin veya çelişkili duygular ile yaklaştığı gözlenmektedir. Halkın temsilcilere kendi deyimleri ile “hiçbir şey yapmayan ancak bir şeyler yapıyor gibi gözüken” ABD’nin atadığı kişiler gözü ile bakmaya başladığı belirtilmektedir.

Iraklıların büyük bölümünün demokrasiye inandığı, bazılarının ise demokrasinin ne olduğunu gerçekten bilmediği göze çarparken, demokrasi yanlıları arasında çoğunluğunun, Irak’ın buna hazır olmadığı düşüncesini paylaştığı belirtilmektedir. Çoğunluk istikrarın şu an için demokrasiden daha önemli olduğunu düşünmektedir. Halk Irak’ın ülkede yaşayan Iraklılar tarafından yönetilmesi gerektiği görüşünü paylaşmaktadır.

İşsizlik ve Ticaret; istihdam savaş öncesine göre ülke genelinde daha kötü olarak nitelendirilirken, bazı Iraklılar işsizlikten şikayet etmekte, bazıları ise savaş sonrası savaş öncesinde aldıkları maaşın iki katını almaktadır. Rejimin yıkılması ile artan işsizlik oranı ve dengesiz gelir dağılımı, Bağdat’ta düzenlenen gösteriler ile protesto edilmiştir. Ülkedeki işsizlik oranı savaş ile birlikte %60 seviyesinden %70’e yükselmiştir. ABD’nin özel sektörün tarım, inşaat ve endüstri dallarında yeni iş imkanları sağlayacağını düşünerek geleceğe iyimser bakması bile halkın hoşnutsuzluğunu sona erdirmeye yetmemektedir.¹³⁶

4.4.6.1. Savaş sonrası Irak’ın yapılandırılmasında ABD’nin rolü

ABD, Irak’ın yeniden yapılandırılmasında ekonomi, imar, güvenlik, siyasal bütünlük ve toplumsal refah gibi konulardan oluşan paketi uygulamaya koymayı hedeflemiştir.

ABD yönetimi Irak’ta, Amerikan modeli bir serbest pazar ekonomisi kurulmasını planlamıştır. Buna göre, devletin kontrolündeki bazı sanayi sektörleri ve

¹³⁶ Time Dergisi ve ABC News Anketi Sonuçları, 2003

petrol sanayi kısmen özelleştirilmesi tasarlanmış, vergi reformunun yapılması ve kurulması planlanmıştır. Ayrıca elektronik işlem yapabilecek bir borsa kurulacağı düşünülmektedir. ABD'nin ekonomik planına göre;

- Petrol şirketleri dahil, devlete ait kuruluşların özelleştirilmesi,
- Bağdat borsasının modernizasyonunun sağlanması,
- Merkez bankası ve ticaret bankaları reformunun düzenlenmesi,
- Özel sektörün, krediler ve eğitim yolu ile canlandırılması,
- Vergi reformu ve tarife sisteminin yeniden düzenlenmesi tasarlanmıştır.¹³⁷

ABD, Irak'ta oluşturulacak rejim ile ilgili olarak kendi içinde çelişkilere düşmüştür. ABD'nin Irak'taki temsilcisi "ABD'nin Irak'a herhangi bir yönetim şekli empoze etmek niyetinde olmadığını, buna Irak halkının karar vereceğini" söylerken, ABD Savunma Bakanı "İran tipi bir rejimin Irak'ta kurulmasına izin vermeyiz" açıklamasında bulunmuştur. Irak'ın güneyinde yaşayan Şiiilerin ABD'ye karşı gösteriler düzenlemesi ve İran'a olan yakınlıkları ABD Savunma Bakanı'nı böyle bir açıklamaya mecbur etmiştir.¹³⁸

Arap dünyasında, savaşın son günlerine doğru artan bir öfke ve radikalleşme görülmüştür. Özellikle Bağdat'ın tahmin edilmeyen ölçüde kolay düşmesi, koalisyon güçlerini güneyde zorlayan Irak kuvvetlerinin Bağdat'ı aynı şiddetle savunmamış olması, Arap dünyasını şaşırtmıştır. Arap medyası aşağıdaki dört noktaya odaklanmıştır.

- İnkâr: Irak'taki direnişin sürdüğü ve bunun dünyadan saklandığı.
- Saddam tarafından aldatılmışlık: Bağdat'ın beklendiği gibi direnmemesinin, Saddam'ın kendini kurtarmaya yönelik planının bir parçası olarak algılanması.
- Umutsuzluk: ABD'ye karşı her tür direnişin Arapların gücünü aştığı ve Irak'ın düşüşünün bunun son örneği olduğu.
- Avrupa'ya sitem: Fransa ve Rusya'nın savaşın başlamasından sonra gelişmelerden uzak durması ve ABD lehine yaptıkları açıklamalar.

¹³⁷ http://www.ntvmsnbc.com.tr/wsj_haberi_01_Mayis_2003

¹³⁸ [http://www.milliyet.com.tr/Sami_KOHEN_\(26_Ocak_2003\)_02_Mayis_2005](http://www.milliyet.com.tr/Sami_KOHEN_(26_Ocak_2003)_02_Mayis_2005)

Kimi ABD yetkilileri, savaşın sonunda Arap dünyasında intikam duygusunun artacağını belirtmişlerdir. Fakat bu savaş vasıtasıyla ABD'nin Araplara asıl göstermek istediği ABD'den kaçış olmadığı ve onunla ortaklığın tek yol olduğu psikolojisidir. Şu kesindir ki, ABD, İslami olmasa bile Arap kimliğine köklü bir darbe vurmuştur. Belki buna en yakın örnek, 1967 Haziran'ında İsrail'in Mısır, Suriye ve Ürdün güçlerini toptan yenilgiye uğrattığı Sina Yarımadası Savaşı gösterilebilir. Bu savaşın tahmin edilmeyen bir takım sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar:

Mısır ve Suriye'nin 1973'te İsrail'e tekrar saldırması, İsrail içindeki Filistin mücadelesini kışkırtmıştır. Nitekim, İsrail şimdiden Filistinliler üzerindeki otoritesini sıkılaştırmaya ve güvenliğini artırmaya başlamıştır. Diğer yandan, ABD'nin de 1967 savaşından ders çıkarması ve bunu günümüze uyarlaması gerekmektedir.

ABD'ye karşı Arapların tek vücut tutum sergileyebileceklerini düşünmek kolaylık olacaktır. Terazinin bir tarafına radikalizm konacak olursa Arap dünyasının şu anda olduğundan daha radikal ve Anti-Amerikancı olması olanaksızdır. Radikalizm de kendi başına ne çare ne de birlik üretemeyecektir. Terazinin diğer tarafına ise "umut" kavramı konacak olursa; Araplar ABD'nin politikalarında üstüne gidebilecekleri boşluklar olduğuna ve bu boşlukların tümünden olmasa bile kısmi kazanımlar getirebileceğine de odaklanabilirler. Bu terazide umutsuzluk radikalizmi beslemektedir. ABD, savaştan dolayı radikalizmin yükseleceği ihtimaline zaten hazırlıklı olmakla birlikte, savaş sonrasında bunun değişeceğini düşünmektedir. 1967 savaşı sonrasında İsrail ulusal güvenliği için dış güçlere, özellikle de ABD yardımlarına güvenmiştir. Bu dışa bağımlılık, Araplarda, İsrail'in esasen gücünün kendinden gelmediği ve yenilebileceği görüşünü güçlendirmiştir. Bu "zafiyet" yanılması sonradan Arapların İsrail'e karşı mücadelesinin temelini oluşturduğu görülmüştür.

Bu nedenle ABD, dünyaya "zafiyet" yanılması geliştirecek fırsatı vermemelidir. Bu savaşın sonunda, ABD'nin dışa bağımlılığı 1967 İsrail'ine göre çok daha düşük ve ülke içindeki konsensüsü hiç görülmemiş oranda yüksek

olacaktır. Bu savaşla ABD, dünyaya bilinmeyen fakat korkulan bir imaj sunmuştur. Bundan sonra kendine duyulan nefreti azaltarak saldığı korkuyu korumalıdır. Irak'ta bunun nasıl gerçekleşeceğine dair bir örnek olacaktır. ABD'nin Irak'ta kontrolü kaybetmesi, onun 'zafiyet' imajını gclendirecektir. ABD Irak'ta kontrolü sağlarken, bunu iyi niyetle yaptığı imajını vermelidir. Bu ise hiç kolay gözükmemektedir.

Savaş esnasında, ABD'nin savaşı Irak'ın komşularına da taşıma niyetinde olduğu düşünülmektedir. Suudi Arabistan, gerek hava sahasını, gerekse muharip birliklere sınırlarını aarak ABD'nin yanında yer almıştır. Ürdün ve Kuveyt de bilindiği üzere şartsız olarak ABD'nin yanında yer almıştır. Ancak Suriye, İran ve Türkiye ile ilgili ciddi sorunlar bulunmakta ve bunlar baş ağrıtmaya devam etmektedir. Söz konusu ülkelere ilişkin sorunlara müteakip satırlarda ayrı ayrı değinilmiştir. Buna göre:

Suriye: Suriye'nin tutumu belirsizliğini korumaktadır. Suriyeliler savaş sonrasında lkelerinin İsrail, Türkiye ve ABD'den oluşan üç düşman ülke tarafından sarılacağını bilmektedirler. Suriye, ABD'ye yakın durmak yerine yanlış bir politika izlemiştir. Açıklamaları her zamanki gibi agresif olmuştur. Gönüllü savaşcıların Irak'a gitmesine göz yummuş ve bazı Iraklı yetkililerin ülkesine sığınmasına izin vermiştir. ABD yönetimi, Suriye'nin tavrının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. ABD yönetiminin sıranın Suriye'ye geldiğini hissettirmiştir. ABD'nin Suriye'yi uzun vadede Irak'taki üslerinden tehdit edeceği bilinmektedir. Ancak Suriye'nin tavırları süreci sadece hızlandırmıştır.

İran: Suriye'nin bariz tutumu yanında İran'ın gizli kapaklı tavrı işleri iyice karmaşık hale getirmektedir. İran, bir taraftan Irak'taki kendisine yakın şii glerin ABD'ye karşı milis direnişini desteklerken, diğer taraftan da Saddam'ın yıkılmasını olumlu karşıladığı mesajı ile ABD'ye yaklaşmaya çalışmıştır. ABD zaten gerek resmi ideolojisi, gerek devlet politikaları ve gerekse de doğal ve insani kaynakları itibariyle, İran'ı yıllardır bölgenin tek başına en tehlikeli rejimi olarak grmştur. Kısacası, İran bölgede ne yapacağının kestirilmesi en g ülke olarak Irak'tan sonra ABD'nin başını epeyce ağrıttacak gibi görünmektedir.

Türkiye: ABD'nin, savaş öncesinde ortaya çıkan tersliği kesinlikle nötralize etmesi gerekmektedir. Türkiye, sadece Ortadoğu'da değil, Kafkasya, Ege, İran ve Avrupa'yı kapsayan jeopolitikasında ABD'nin en temel oyuncusudur. Türkiye ile gerçekleşecek herhangi bir fikir ayrılığı bile ABD açısından kabul edilemez bir durumdur. Türk hükümeti, ABD'nin Türk dış politikasının temelini oluşturduğunu bilmektedir. ABD'siz Türk dış ve savunma politikaları temelden çökecektir. Aralarında bir gerginlik yaşanmış olsa da bu gerginliklerin kısa zamanda aşılacağı düşünülmektedir. Bu nedendir ki, iki ülke de savaş öncesinde kendi kendilerini soktukları bu durumdan çıkmak için iyi niyet girişimlerine ağırlık vermeleri gerekmektedir.

ABD'nin amacı, Irak'ı bölge ülkeleriyle mücadele için bir üs olarak kullanmak olduğu dikkat çekmektedir. Suriye hususu her ne kadar ABD tarafından olduğu haliyle korunacak gibi gözükse de, Suriye'nin tavrı bölgedeki istikrarsızlığı genel olarak artırmaktadır. İranlılar kısa vadede şimdiye dek itinayla gösterdikleri "Geleneksel" temkinli tutumlarını sürdürürlerse, uzun vadede ABD için çok daha zor bir durum yaratacakları düşünülmektedir.

Savaşın tahmin edilemeyecek sonuçları üzerine daha çok kafa yorulmalıdır. Her ne kadar ABD için İngiltere vazgeçilmez olsa da, İngiltere açısından gerek Avrupa Birliği ile ilişkileri, gerekse bölgede Birleşmiş Milletler'le bir kez daha karşı karşıya gelmesi problem yaratabilir. ABD İngiltere'yi bu bağlamda yanına çekmeyi başarmalıdır. 11-12 Nisan 2003'te St. Petersburg'da gerçekleşen Fransız-Alman-Rus zirvesi ABD'nin Irak savaşı sonrası kazanımlarını asgariye indirmeye yönelik olmuştur. Bu üçlünün muhalefetine rağmen savaşı kendi başına başlatması ve kazanması, ABD'nin bu ittifakın ne maddi ne de politik desteklerine gereksinimi olmadığını kanıtlamıştır. Bu sonuç ise üçlünün dünyadaki yerlerini gözden geçirmeleri gerektiğini göstermiştir. Tersten bakıldığında, bu üçlünün ABD'ye karşı çıkması, ABD'nin işini zorlaştırmak yerine kolaylaştırmıştır; ister bireysel olarak ister toplu olarak Fransa, Almanya ve Rusya'nın dış politikalarının ABD'nin jeostratejisine hiçbir katkısı olmadığı gibi, artık ABD gücünün karşı koyulmaz olduğunu tüm netliği ile ortaya koymuştur.

Bu üçlünün elinde kalan tek koz artık, ABD'yi Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda yetkiyi Birleşmiş Milletlere devretmeye zorlamaktır. Bu amaçla, İngiltere'nin halen ABD'nin savaş sonrası Irak'la ilgili planlarından duyduğu rahatsızlığı kullanacaklardır. ABD ise savaşı başlatmasını gerektiren nedenlerden vazgeçmediği sürece Irak'tan çıkmayacağından, önümüzdeki günlerde Avrupalı liderlerle Washington arasında yeni gerginlikler oluşacaktır. Şüphesiz ABD yönetimi, kendi halkına Avrupa'daki üçlü ittifakı "savaşın risklerini almadan meyvelerini yemek istiyorlar" diye sunarak bu oluşumu iç politikada fazlasıyla satacaktır. İngiltere ise Avrupa ile ABD arasında denge tutturmaya çalışırken zorlanacaktır. Savaş öncesinde Avrupa ile girişilen diplomatik savaş, savaş sonrasında global söylemi belirleyecektir. Özellikle ABD'nin İslam dünyası ile ilgili tasarıları göz önüne alındığında, ABD'nin Avrupa ile işbirliğinin azalacağı söylenebilir.

Kısacası savaş bitmiş gözükmese de, yeniden başlamaktadır. Savaş sonrasında üç ciddi problem ortaya çıkacaktır. Biri, Arap ve İslami kamuoyunun sindirilmesi, ki bu Irak'ta ABD'nin kontrol ve asayişi nasıl sağladığıyla doğrudan ilgili olacaktır. İkincisi, ABD'nin bölgedeki ülkelere gücünün gerçekten de karşı konulmaz olduğunu göstermesidir. Bunun için Suriye ve İran'la ilişkiler agresif bir şekilde, ama aşırıya kaçmadan, yönetilmelidir. Son olarak, Türkiye ile ilişkilere gelince; ABD sınırları zorlamadan ve tansiyonu artırmadan Türkiye'ye yüklenecektir.¹³⁹

4.4.6.2. ABD Savunma İstihbarat Kurumu (DIA)'nın Irak'ın ekonomik durumuna yönelik değerlendirmesi

- **Dia'nın Irak'ın ekonomik durumuna yönelik yaptığı genel değerlendirme maddeler halinde aşağıda dile getirilmiştir¹⁴⁰**

- Irak'ın ekonomik geleceğinde petrolün önemli bir faktör olacağı,
- Ekonomik büyümenin , güvenlik ve politik istikrara bağlı olduğu,
- Irak ekonomisinin 2000 yılından beri ilk defa artı bir büyüme yaşayacağı,
- Irak savunma harcamalarının 2003'e göre 2004'te % 50 azaldığı,

¹³⁹George Friedman Stratfor Weekly (11 Nisan 2003) www.ntvmsnbc.com.tr. [12 Mayıs 2005]

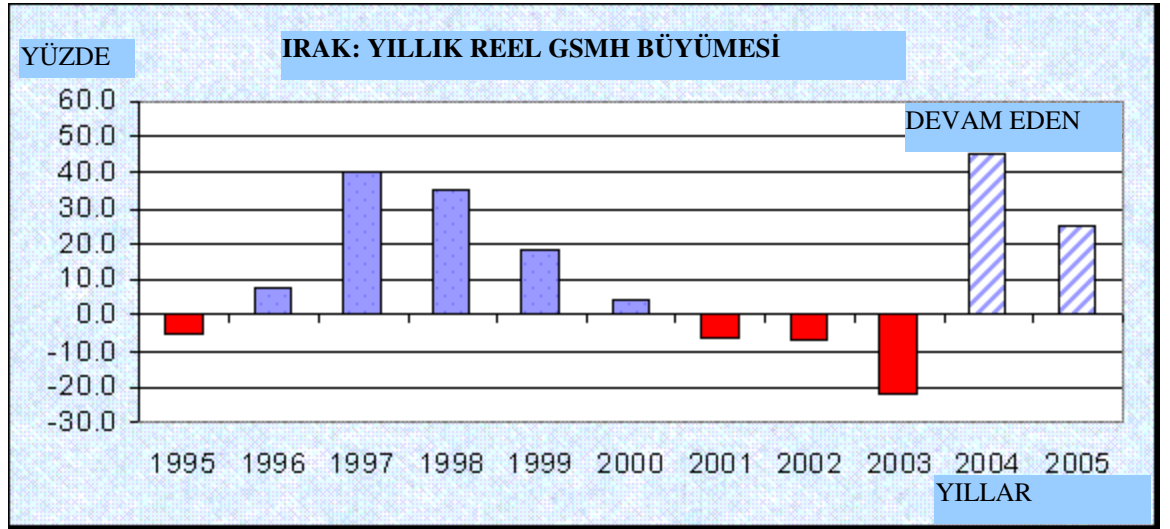
- Irak'ın 2004 yılı savunma harcamalarının 355 milyon dolar seviyesinde kaldığı tespit edilmiştir.

- **Ekonomik Durum**

Irak'ın 2004 yılı için Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) 20-35 milyar dolar arasında, kişi başına düşen gelirin 738-1292 dolar aralığında, enflasyon oranının ise % 25 olduğu,

15 Ekim 2003-15 Ocak 2004 tarihleri arasında piyasaya sürülen Yeni Irak Dinarının mali reformlara temel sağladığı,

Güvenlik ve istikrarın yanı sıra istikrarlı bir kur politikasının, ülkenin yeniden yapılandırılması için gerekli olan yabancı yatırımcıların gelmesi ve özel sektörün oluşturulması için önemli olduğu,

Kaynak: <http://www.DIA.mil.bices-loce>
Şekil.4.1: Irak: Yıllık Reel GSMH Büyümesi

Şekil 4.1'de de görüldüğü gibi Irak'ın yıllık reel GSMH büyümesi ülkenin içinde bulunduğu karışıklığa göre şekil almaktadır. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında ABD'nin ülkeye müdahalesi söz konusu olduğundan yıllık reel GSMH büyümesi eksilerde seyretmekteydi.

¹⁴⁰<http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

Irak'ta işsizlik ve yetersiz istihdamın ekonominin yeniden iyileştirilmesinin önünde büyük bir problem olarak durduğu,

Koalisyon Geçici Yönetiminin, Iraklı vatandaşlar için yaklaşık 400 000 kişilik iş imkanı yarattığı ve Temmuz 2004'e kadar bunlara ilave 50 000 kişiye daha yeniden yapılandırma işlerinde istihdam sağlandığı,

Bağdat'taki İşçi Bulma Kurumu'na Mart 2004 tarihi itibariyle 51 303 kişinin başvuru yaptığı belirtilmiştir.¹⁴¹

- **Altyapı**

Irak ekonomisinin yeniden imarı için altyapının yenilenmesinin çok önemli olduğu, tüketim mallarının piyasalara düzenli bir şekilde ulaşabilmesi için kara ve demir yollarının rehabilitasyona ve güvenliğe ihtiyacının olduğu ifade edilmiştir.¹⁴²

- **Özel sektör gelişmeleri**

Irak petrol üretim kapasitesinin şu an yetersiz seviyede olduğu, uzun dönemde tarım ve imalat sektörlerindeki yeniden yapılandırma faaliyetlerinin ekonomik büyümede önemli rol oynayacağı,

Koalisyon Geçici Yönetiminin (KGY) ilk olarak mali konularda reformlar başlatarak başta petrol sektörüne yabancı yatırımcı çekmek için iyi bir ortam oluşturma niyetinde olduğu belirtilmiştir.¹⁴³

- **Ekonomik Reformlar**

Irak'ta savaş sonrası dönemde önemli ekonomik reformların yapıldığı ve bu kapsamda;¹⁴⁴

- Fiyatların liberalize edildiği,
- Vergilerin basitleştirildiği,

¹⁴¹ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

¹⁴² <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

¹⁴³ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

- Ticaret için gerekli lisans belgelerinin iptal edildiği,
- İthalat, ihracat üzerindeki tarifelerin yeniden düzenlendiği,
- Bütün ithalat işlemlerinden % 5'lik yeniden yapılandırma payı alınmaya başlandığı,

Yeni çıkarılan merkez bankası reformu ve yeni bankacılık kanununun finans sisteminin restorasyonu için hayati önem taşıdığı,

İrakililerin paralarını bankalara yatırmaları için daha fazla güven ortamı gerektiği,

Merkez Bankasının temel görevinin fiyat istikrarını sağlamak ve bu durumu korumak olduğu,

Irak bankacılık sisteminin kısıtlı kapasitesi ve ihraç ödeme güvencesi ihtiyacı nedeniyle Irak Ticaret Bankası'nın 2003 Aralık ayında kurulduğu, Mart 2004 itibariyle bankanın toplam 516.3 milyon dolarlık 123 kredi mektubu çıkardığı ifade edilmiştir.

- **2004 Bütçesi**

2004 bütçesinin büyük oranda petrol gelirlerine bağlı olacağı (% 95), yapılan hesaplamalara göre bu yıl 5.4 milyar dolar bütçe açığına oluştđu, bu açığın gıda karşılığı petrol fonundaki kaynaklardan, Irak Geliştirme Fonu ve diğer dış ülkelerden transfer edilen fonlardan karşılandığı,

Bütçe gelirleri büyük oranda petrol gelirlerine bağlı olduğu için bütçe açığının petrol fiyatları ve ihraç seviyesi temelinde dalgalı bir seyir izlediği,

Bütçe gelirlerinin 2004 yılında 14.5 milyar dolar seviyelerine ulaşacağının tahmin edildiği,

¹⁴⁴ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

Mart 2004 tarihi itibariyle tekrar düzenlenmiş bütçe harcamalarının 19.9 milyar dolar olarak hesaplandığı, bu rakamın ilk hesaplamalardan 6.5 milyar dolar daha fazla olduğu, yeniden düzenleme artışına başta sivil ücret cetvellerinde değişiklik, tehlikeli görevlerde çalışanların ücret artışı ve artan yakıt ithalatından kaynaklandığı ifade edilmiştir.¹⁴⁵

- **Dış borçlar**

Irak'ın dış borç yapısı ise şöyle ifade edilmiştir; Irak'ın borçlarının % 35'ini elinde tutan, "The Paris Club" adını taşıyan ve gayri resmi olarak görev yapan finans kurumuna göre; Irak'ın 2005 yılından önce borçlarını ödemesi ve borç alması mümkün olmayacaktır.

Öte yandan Dünya Bankasının ilk hesaplamalarına göre Irak'ın dış borçları 121-152 milyar dolar arasında olduğu ifade edilmiştir.

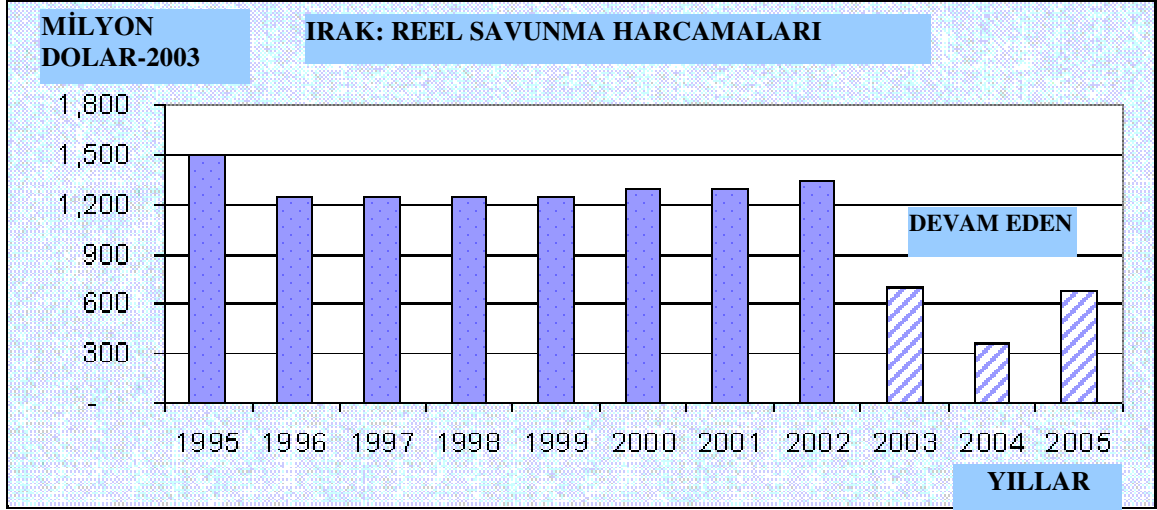
IMF'nin savaş sonrası yardım politikası kapsamında bazı acil durumlarda Irak'a bir miktar finansal yardım yapmasının olası olduğu, bu kapsamda Irak'ın yakın zamanda IMF'den 850 milyon dolar kadar kredi alabileceği belirtilen diğer konular arasındadır.¹⁴⁶

- **Savunma Harcamaları**

Ayrıca; Irak'ın savunma harcamalarını yansıtan verilerde aşağıda dile getirildiği şekildedir.

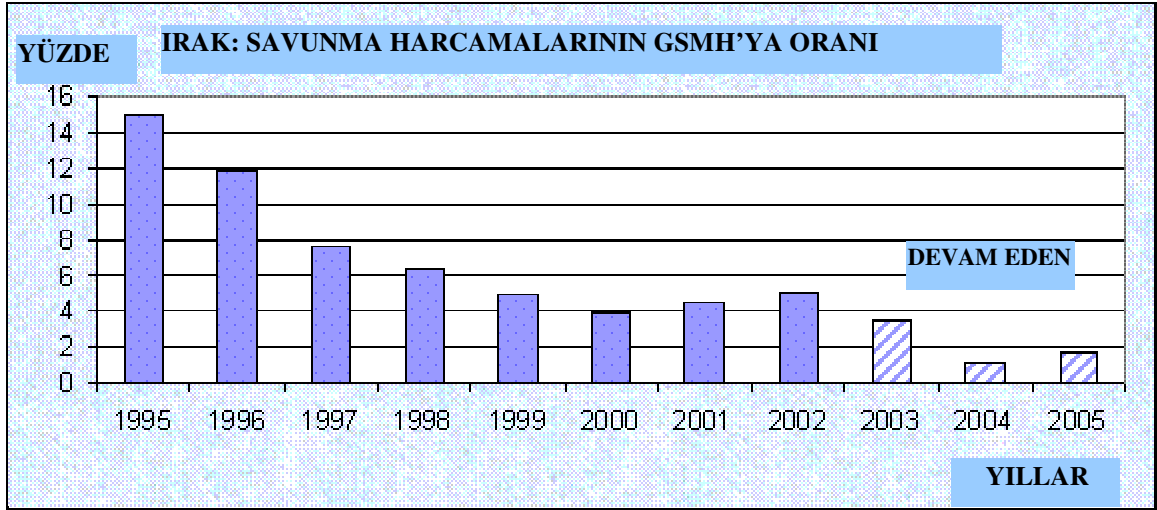
¹⁴⁵ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

¹⁴⁶ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

Kaynak: <http://www.DIA.mil.bices-loce>

Şekil: 4.2. Irak Reel Savunma Harcamaları

Kaynak: <http://www.DIA.mil.bices-loce>

Şekil:4.3. Irak Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı

2004 yılı Irak Savunma Harcamalarının 355 milyon dolara ulaştığı, bu rakamın içinde Savunma Bakanlığı harcamalarıyla birlikte dağıtılan eski Irak Ordusu personeli emekli aylıklarının da olduğu, şu anki rakamlara göre 2004 yılı savunma bütçesinin % 70'inin emekli aylıklarına 250 milyon dolar gittiği,

Hesaplamalara göre Savunma Bakanlığına kalan 105 milyon doların % 75'inin ücret ödemelerine gittiği, bu kapsamda maaş ödemeleri için ayrılan 76 milyon dolarlık paranın 43 milyon dolarının direk olarak Irak Sivil Savunma Birliklerine verildiği, kalan 24 milyon doların da yeni Irak ordusuna ayrıldığı,

2004 yılı Savunma Bakanlığı bütçesinin büyük projelere olanak vermediği, 355 milyon dolar ile Irak'ın bölgenin en az savunma harcaması yapan ülkesi olduğu,

Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranla savunma harcamalarının 2003 yılında % 4 iken, 2004 yılında % 1'e düşürüldüğü ifade edilmiştir. ¹⁴⁷

- Savunma endüstrisi

Irak'ın askeri sanayi tesislerinin büyük bir bölümünün Irak'ı özgürleştirme operasyonu kapsamında yok edildiği, askeri tesislerin sivil sektöre hizmet edecek fabrikalara çevrildiği ya da tamamen kapatıldığı, sadece çok az sayıdaki tesisin iç talebi karşılamak ve ülke güvenliğini sağlamak için korunmakta olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁸

- Değerlendirme

Irak ekonomisinin, 2004 ve 2005 yıllarında güvenlik durumunun da iyiye gitmesiyle % 25'in üzerinde bir büyüme yaşayacağı, özel sektörün daha da güçleneceği, borçların hızla azaltılacağı, Koalisyon Geçici Yönetimi'ne göre yetki devrinden sonra Irak yönetiminin en azından kendi topraklarını korumak ve ülke içindeki durumu iyileştirmek için savunma harcamalarını en az ikiye katlayarak güvenliği arttırmaya çalışacağı, bu kapsamda; 2005 yılı savunma harcamasının 670 milyon dolar olmasının hedeflendiği ancak geliştirilmekte olan yeni bir Irak Savunma Gücünün planlanan rakamlardan daha büyük paralara mal olacağı değerlendirilmesi yapılmaktadır. ¹⁴⁹

4.4.7 Savaş sonrası Türkiye

Türkiye'de hükümet, halkın büyük çoğunluğunun istemediği savaşa girmeyi kabul etmemiştir. TBMM'deki tezkere oylaması ile kimilerine göre ABD'yi ve gelecek kredileri karşısına alırken kimilerine göre ise demokrasinin satın alınamayacağını göstermiştir.

¹⁴⁷ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

¹⁴⁸ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

¹⁴⁹ <http://www.DIA.mil.bices-loce>. (15 Nisan 2004) [03 Mayıs 2005]

ABD'nin işgale başlaması ve bir ülkenin işgali için oldukça kısa sayılabilecek bir sürede başkent Bağdat'a ulaşılması ile yeni pazarlıklar başlamıştır. ABD'nin ve İngiltere'nin yaktığı Irak'ı kimin yeniden yapacağı pazarlıkların konusu olmuştur. ABD önceliğin kendisinde ve koalisyon güçlerinde olduğunu ihalelerde bu kriterlerin alınacağını ima etmiştir.

Diğer yandan ABD'nin bu söylemleri üzerine Türkiye'de pastadan pay alabilmek için mücadeleye başlamıştır. Bu arada ABD'nin çeşitli yetkili organlarının farklı açıklamaları Türkiye'yi bazen umutlandırırken bazen de ülkenin Irak'tan iş alabilmesinin imkansız olduğu düşüncesine götürmüştür.

Sözü geçen açıklamalar aşağıda dile getirilmiştir. ABD Dışişleri Bakan yardımcısı "Türkiye'nin ABD'ye hiçbir şekilde vaatte bulunmasının söz konusu olmayacağını, çünkü, daha Türk Parlamentosu böyle bir karar vermemiştir. Hiçbir Türk lideri de savaş öncesinde size söz veriyorum diyemezdi. Türkiye'de Anayasal sistem var ve Anayasa, böyle bir söz için parlamento kararını şart koşuyor", Irak'ın yeniden yapılandırması projelerinin, Türk firmalarına da açık olduğunu belirten ABD Dışişleri Bakan yardımcısı tüm dünya ülkelerinin ana firma olarak belirlenen Amerikalı şirketler ile rekabet usulüne göre anlaşarak, Irak imarında rol alabileceğini ifade ederek Türkiye'yi umutlandırmıştır.¹⁵⁰

Amerikan Türk Konseyi ile yaptığı görüşmelerin ardından IMF Avrupa Birinci Bölge Direktörü, "Durum aslında Türkiye'den görüldüğü kadar olumsuz değil. Geçmişte olanlara değil geleceğe bakmamız gerekir. ABD tarafı, Türkiye ile ilişkilerde ileriye bakılmasını istiyor. Türkiye'den Irak'a kamyonlar ile gaz gitmesi gösteriyor ki Türk firmalarının Irak'ta iş alabilmeleri ABD tarafından engellenmeyecektir" açıklaması olumlu gelişmeleri göstermektedir.¹⁵¹

Öte yandan; Türkiye'nin konumu ve deneyimi açısından Irak'ın birçok ihtiyacı ancak Türkiye'den karşılanabilecektir. Irak savaşı ile birlikte dünyadaki tüm dengelerin dağılmasına karşın, Türkiye-ABD arasındaki ekonomik ilişkilerin

¹⁵⁰ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> AA WASHINGTON (30 Nisan 2003) [05 Şubat 2005]

ilerletilmesi gerekmektedir. Irak'ta yeni ve demokratik bir yapının kurulması ile Irak eskiden olduğu gibi Türkiye'nin en büyük ekonomi partneri olacaktır.¹⁵²

Irak'ın yeniden imarında Türkiye lehine bir diğer gelişme ise ABD Ticaret Bakan yardımcısının açıklaması olmuştur. "Irak'ın yeniden imarında Türk firmalarına iş verilmeyeceği yönündeki iddiaları yalanlayarak, yabancı taşeronlarda aranacak kriterlerin düşük fiyat, yüksek kalite olacağını vurgulamıştır. Irak'ı iyi tanıyan, uygun fiyat ve yüksek kalite sunan Türk firmalarının taşeron olarak şansı bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

ABD Ticaret Bakan yardımcısı, bu dönemde Türkiye ekonomisinin güçlü olmasına her zamanki kadar önem verdiklerine işaret ederek, Türk piyasalarında ABD şirketleri için daha fazla fırsatların yaratılmasının gerekliliğini ifade etmiş ve "Türkiye ile ilişkimizin esas parçası yerinde duruyor" sözü ile Türk tarafına güven vermiştir.

Irak'ın yeniden imarında Türkiye'nin de payı olması gerektiği yönünde görüş bildiren bir başka isim de Dışişleri Bakanlığı Irak'ın yeniden yapılandırılması koordinatörü; "Türkiye'nin bölgede ve Irak'ta tecrübe sahibi olduğunu bölge ülkelerinin hiç birinde Türkiye'deki iş gücü, teknoloji ve deneyimin bulunmadığını, "Irak'ta iş yapacakları bir ortak arayacaklarsa bizi bulacaklar" diyerek Türkiye'nin bu yeni oluşumda yer alacağını belirtmiştir.¹⁵⁴

Bununla birlikte; Türkiye-ABD ilişkilerinde resmi söylemler her şeyin eskisi gibi devam edeceğini belirtse de kamuoyuna sızan bazı bilgiler bunun tam tersini göstermektedir.

Türkiye tezkereyi geçirmeyerek, ABD ile ilişkileri zedelediği için savaş sonrası Irak'ta ortaya çıkacak fırsatlardan yararlanamayacağını ifade eden Financial Times

¹⁵¹ Ümit ENGİNSOY (13 Mayıs 2003) www.ntvmsnbc.com.tr [05 Şubat 2005]

¹⁵² Ümit ENGİNSOY TOBB Başkanı Rifat HİSARCIKLIOĞLU 13 Mayıs 2003 Tarihli Washington'daki Açıklaması 18 Mayıs 2003 www.ntvmsnbc.com.tr [10 Şubat 2005]

¹⁵³ <http://www.ntvmsnbc.com.tr-NTV-Washington> (01 Mayıs 2003) [05 Mayıs 2005]

¹⁵⁴ <http://www.ntvmsnbc.com.tr-AA>. Ankara 06 Mayıs 2003 [05 Mayıs 2005]

gazetesi, Saddam'ın devrilmesi ile Irak'ta kurulacak istikrarlı bir yönetimin, ABD nezdinde Türkiye'nin önemini azaltacağını ileri sürmüştür.¹⁵⁵

ABD yönetiminde, Dışişleri Bakanlığı ile Savunma Bakanlığı'nın Irak'ın yeniden imarına Türk şirketlerin katılımı konusunda çatışma içinde olduğu belirtilmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın Türk şirketlerine sınırlama getirilmesine karşı çıktığı, ancak Pentagondaki şahinlerin ihale kazanan Amerikan şirketlerine, Türk firmaları ile iş yapmaması yönünde gayri resmi telkinde bulunduğu bilinmektedir.¹⁵⁶

Irak'ın yeniden yapılandırılması için düzenlenen toplantıya katılan 34 Türk firması BM'in gıda karşılığı petrol programı çerçevesinde aldıkları 15.5 milyar dolarlık ihalenin Irak'a yaptırımlar sonrası bir program oluşturacaklarını belirtmişlerdir. Toplantıda temsilciler Türkiye'nin Irak'a ikinci bir sınır kapısı açmayı ve Bağdat'a doğrudan bağlantılı yeni demiryolu yapılmasının planlandığını açıklamışlardır.¹⁵⁷

Buna göre; Irak savaşı ekonominin yanı sıra Türkiye'nin uluslararası siyasi konumunda da değişikliklere yol açmıştır. Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulması gibi yeni oluşumların gerçekleşmesi durumunda Türkiye artık Batının ileri karakolu olmayacaktır. Balkan ülkeleri açısından önemini yitiren Türkiye, Ortadoğu'ya geçiş konusunda önemini yitirecek, geriye sadece Kafkaslara yakınlık açısından önemi kalacaktır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> CNBC-E/Londra (1 Mayıs 2003) [12 Mayıs 2005]

¹⁵⁶ Ümit Enginsoy (05 Mayıs 2003) www.ntvmsnbc.com.tr. [05 Mayıs 2005]

¹⁵⁷ <http://www.ntvmsnbc.com.tr> AA. Ankara (06 Mayıs 2003) [05 Mayıs 2004]

¹⁵⁸ Hurşit Güneş "Savaşın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri" Konferansı (06 Mayıs 2003) <http://www.Netgazete.com>. [12 Şubat 2005]

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. IRAK İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

5.1. Yakın Dönem Türkiye Irak İlişkileri

5.1.1. Körfez savaşı sonrası Türkiye Irak ilişkileri

1990 yılındaki Körfez savaşı sonrası Türkiye büyük bir zarara uğramıştır. Körfez Savaşı'nda Irak'a ambargo uygulandığı zaman Türkiye'den boru hattının faaliyetlerinin durdurulması istenmiştir. O dönemde, Türkiye'ye 2 milyar dolar tazminat sunulmuştur. Turgut ÖZAL döneminde ABD tarafından Türkiye'den Irak ile ilişkisini kesmesi istendiğinde bunun sonucu Türkiye'nin zararı 180 milyar doları bulmuş, buna karşın; ABD Türkiye'nin zararlarını karşılamamış ve hiçbir şey yapmamıştır.¹⁵⁹

Son olarak Irak savaşı öncesi de Türkiye ilişkilerinin devam etmesi noktasında Irak'ın Türkiye hakkındaki düşünceleri ve tutumunda bir değişme olmamıştır. Irak, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için çalışmıştır. Ülke Bülent Ecevit'in Başbakanlığı sırasında Türkiye'ye 40 milyar dolar tutarında, bir ticaret anlaşması teklif etmiştir.¹⁶⁰ Bu da Irak'ın Türkiye'ye yönelik bir düşmanlık beslemediğini göstermiştir.

Buna göre; Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler dostluk ve ticari ilişkiler ile sınırlı kalmayıp iki ana konuda yoğunlaşmaktadır.

- Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun Türkiye'nin güvenliği için yarattığı sorunlar,
- Körfez savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo nedeni ile Türkiye'nin uğradığı kayıplar.

5.1.1.1. Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun Türkiye'nin güvenliği için yarattığı sorunlar

Türkiye, Lozan anlaşması sırasında Türkiye-Irak sınırının belirlenmemesi ve bundan sonra sınırın belirlenmesi sürecinde yaşanan olaylar nedeni ile günümüze

¹⁵⁹ <http://www.rojname.com>. İhlas Haber ajansı, (13 Mart 2003)-[19 Nisan 2005]

kadar uzanan bir dizi sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş bildirgesi niteliğindeki Misak-ı Milli içerisinde yer alan Musul ve Kerkük bölgelerinde bulunan zengin enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma çabaları, 1920'li yıllarda Türkiye ile İngiltere'yi karşı karşıya getirmiş, Irak'ta ve Türkiye'de yaratılan suni sorunlar nedeni ile iki ülke arasında çatışmaya yol açacak gelişmeler sonrasında Türkiye–Irak sınırı 1926 yılında çizilmiştir.¹⁶¹

Türkiye'nin bu tarihten itibaren yapılan anlaşmaya uyarak Irak ile iyi komşuluk ilişkileri ve iki ülkenin toprak bütünlüğüne saygı duymaları esasına dayalı ilişkilerine rağmen, bölgedeki petroler üzerinde kontrollerini sürdürmek isteyen güçler nedeni ile sözde Kürdistan'ın kurulabilmesi için gerek Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve gerekse Irak'ın kuzeyinde sürekli olarak bir otorite boşluğu yaratılmaya ve bunun sonucunda da kukla siyasi yapılanmalar oluşturulmaya çalışılmaktadır.¹⁶²

Son 80 yıllık süreçte bölgenin etnik yapısındaki karışıklık Türkiye ile Irak dışındaki güçler tarafından sürekli olarak istismar edilmiştir. Bölgede yaşayan aşiretler sürekli olarak birbirleri ile ve devlet ile çatışmaya itilmiş ve bunun sonucunda da bölgede sürekli otorite boşluğu yaratılmıştır. Özellikle son 20 yıl içerisinde bölgede yaşayan Kürtler bağımsız bir devlet kurmak için sürekli olarak desteklenmiş ve bu amaçla bölgede yaratılan anarşi ve terör ortamı sonucu bu oluşum gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁶³

Türkiye 1984 yılında başlayan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere neredeyse bütün ülkeyi anarşi ve terör bataklığına çekmek isteyen PKK/KONGRA-GEL terör örgütüne karşı kararlı bir mücadeleyi sürdürmüş ve bunun sonucunda terorist başının yakalanması sonrasında PKK/KONGRA-GEL terör örgütünün Türkiye'deki faaliyetlerini minimize etmeyi başarmıştır. Türkiye'de terorist faaliyetleri gerçekleştirme imkanı bulamayan PKK/KONGRA-GEL terör

¹⁶⁰ <http://www.rojname.com>. İhlas Haber ajansı, (13 Mart 2003)-[19 Nisan 2005]

¹⁶¹ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001 [03 Nisan 2005]

¹⁶² <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001[03 Nisan 2005]

¹⁶³ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001[03 Nisan 2005]

örgütü ise silahlı gücünü Irak'ın kuzeyi başta olmak üzere Ermenistan ve İran'a kaydırmak durumunda kalmıştır.¹⁶⁴

İran-İrak savaşı ve hemen arkasından gelen Körfez Savaşı sonrasında Irak rejiminin bölgede egemenliğinin kısıtlanması ile Kuzey Irak'ta büyük bir otorite boşluğu doğmuş ve bundan istifade etmek isteyen PKK-KONGRA-GEL terör örgütü bölgede çeşitli terörist kampları kurmuş ve militanlarını bölgede konuşlandırmıştır. KDP ve KYB ile kah çatışarak kah anlaşarak bölgedeki varlığını sağlamlaştıran PKK/KONGRA-GEL sık sık Türkiye içlerine sızarak terörist eylemlerde bulunmuş ve tekrar bölgeye geri çekilmiştir.¹⁶⁵

1996-2001 yılları arasında Kuzey Irak'ta farklı bir oluşum dikkati çekmiştir. Dış desteğini arttıran KDP ve KYB son dönemde Irak'ın kuzeyindeki etkinliğini arttırmış, KDP Erbil ve Dohuk'ta, KYB ise Süleymaniye'de kendi özerk yönetimini ilan etmiştir. Kendi bölgelerinde seçimler yaparak yönetimi ele alan kuruluşlar, güvenlik, maliye, eğitim ve kültürel teşkilatlarını kurarak yarı bağımsız hale gelmişlerdir. Bu örgütler Irak'a 1990 yılından bu yana uygulanan gerek gıda ambargosu ve uçuş yasağı nedeni ile gerekse bölge merkezli kaçakçılık faaliyetleri nedeni ile ekonomik açıdan iyi bir düzeye gelmeye başlamışlardır.¹⁶⁶

5.1.1.2. Körfez savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo nedeni ile Türkiye'nin uğradığı ekonomik kayıplar

1990 Körfez Savaşı öncesinde Irak Türkiye'nin ekonomik ortaklarından birisi olmuştur. Söz konusu dönemde iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi yıllık 7 milyar dolar civarında seyretmiştir. Savaş sonrasında Irak'a uygulanan ambargo

¹⁶⁴ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001 [03 Nisan 2005]

¹⁶⁵ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001 [03 Nisan 2005]

¹⁶⁶ <http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001 [03 Nisan 2005]

Türkiye'ye büyük bir darbe vurmuş, bu ambargo nedeni ile Türkiye 40 milyar dolarlık bir kayba uğramıştır.¹⁶⁷

Irak ile arasındaki ekonomik ilişkileri tekrar eski düzeyine getirmeye çalışan Türkiye, BM gözetiminde uygulanan gıda karşılığı petrol projesindeki payını arttırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Türk Irak Ekonomik Konseyi Toplantıları ile Türk firmaları çeşitli yapım ihalesi kazanmış ve almıştır. Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı Irak'ta 20 petrol kuyusu açılması ile ilgili ihale ile Irak TPAO'ya 2 milyon varil petrol dağıtım ihalesi vermiştir.

IMF, Türkiye'de sürdürdüğü teknik çalışmalarda Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye verdiği zararları hesaplamıştır. Buna göre; Türkiye'nin 10 yıllık ekonomik kayıpları içinde Irak ambargosu ve Gümrük Birliği önemli rol oynamıştır.¹⁶⁸

IMF'nin ortaya çıkardığı ve Türkiye'yi ekonomik açıdan zarara uğratan faaliyetleri şöyledir.¹⁶⁹

- Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasından kaynaklanan BOTAŞ zararları,
- Bazı bankaların savaş sonrası Irak'tan tahsil edemediği paralar,
- Müteahhitlik sektörünün uğradığı kayıplar,
- Turizm kayıpları,
- Doğu ve Güneydoğu illerinden yapılan sınır ticareti kayıpları,
- Taşımacılık kayıpları.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin Körfez Savaşı ve BM'nin 6 Ağustos 1990 yılında 661 sayılı kararı ile aldığı ambargo kararı nedeni ile uğradığı kayıplar 40 milyar dolar olarak açıklanmıştır.

5.1.2. İkinci Irak savaşı (2003) ve savaş sonrası Türkiye Ortadoğu ilişkileri

¹⁶⁷ <http://www.angelfire.com./dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma 16 Nisan 2001 [03 Nisan 2005]

¹⁶⁸ Mehmet KAYA, "Körfez Savaşı Kayıpları IMF İncelemesinde", Akşam, 8 Kasım 2001, s.11

Ortadoğu bölgesi I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı ülkeler tarafından yapılandırılmıştır. Ancak bu yapılandırma Arap toplumunda sürekli bir kargaşaya yol açmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Arap topraklarında İsrail Devleti'nin kurulması ile bölgede gerginlik daha da artmıştır.¹⁷⁰

Ortadoğu'nun, dünyanın en önemli petrol yataklarına sahip olması gelişmiş ülkelerin birbirine karşı düşmanca tavır almasına yol açmıştır. Bir çok Ortadoğu ülkesinin krallık veya benzeri monarşi ile yönetilmesi zengin ülkelerde fakir halkın oluşmasına neden olmuştur. Ortadoğu'da bu fakirliğe mezhep farklılığı ve millet farklılığı da eklenince bölge ülke içi veya uluslararası terörün merkezi durumuna gelmiştir.

Türkiye gerek Ortadoğu nüfusunun büyük çoğunluğu ile aynı dine sahip olması ve gerekse tarihsel geçmiş ve komşuluk nedeni ile Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konum nedeni ile Ortadoğu üzerindeki önemi kaçınılmazdır. Ortadoğu'nun Türkiye'nin petrol ihtiyacını karşılaması ve Türkiye'nin bölgeye başta gıda olmak üzere inşaat, tekstil alanlarında ihracat yapması nedeni ile Ortadoğu, Türkiye için yoğun önemi olan bölgedir.

Öte yandan; kökten dincilik, demokrasi karşıtı gruplar, dengesiz bir Irak ve çözümlenmemiş anlaşmazlıklar, Ortadoğu'nun geleceğine hakim olacak konulardan bir kaçıdır. Bölge ülkelerinden İran, Anayasası'nda belirttiği katı İslami rejimi ihraç etme gayretinde bulunmaktadır. İran çok açık bir şekilde, ulusal savunma ve gereksinimlerinin ötesinde silahlanmaya devam etmektedir. Kitle imha silahları programına devam edilmesine yönelik çabalar ve İran'ın üçüncü dünya ülkeleri ve grupları ile bilgi ve imkan paylaşabilme olasılığı endişe veren konulardan olup, gözden kaçmamalıdır. Yaygın uluslararası normlardan uzak olan bu politikalar şüphe yarattığı gibi, dünya barışı ve terörizme karşı sürdürülen mücadeleye de kesinlikle yardımcı olmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, katı İslami anlayıştan ılımlı bir

¹⁶⁹ Mehmet KAYA, "Körfez Savaşı Kayıpları IMF İncelemesinde", Akşam, 8 Kasım 2001, s.11

¹⁷⁰ Mehmet KAYA, "Körfez Savaşı Kayıpları IMF İncelemesinde", Akşam, 8 Kasım 2001, s.11

yaklaşımına yönelme ve Türkiye Cumhuriyeti ile yakınlaşma çabaları görülmekteyse de, İran'ın dış politikası kısa vadede değişmeyeceğinden gösterilen çabalara dikkatli bir iyimserlik ile yaklaşılmaktadır.

Aşırı İslamcılar ile reformcular arasındaki çekişmenin yakın bir zamanda sonuçlanmayacağı gözlenmekte ve İran dış politikasında bu konularda önemli bir değişikliğin beklenmemesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Irak'ın kitlesel imha silahlarından arındırılması hususunda Birleşmiş Milletlerin çabaları sonuç vermemiş ve ana eksenini ABD ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon güçleri, meşruiyeti tartışmalı bir askeri hareket ile Saddam rejimini yıkmıştır.

Irak'ın Saddam sonrası dönemde nasıl bir yapıya kavuşacağı henüz tam olarak bilinmemekle beraber, Irak savaşı sonrasında Ortadoğu'da bütün dengelerin alt üst olduğu kaotik bir döneme girdiği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Irak politikasının temel parametreleri; Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, yer altı ve yerüstü kaynaklarının bütününe Irak halkına ait olduğu, ülkenin geleceğini halkın kendisinin belirlemesi gerektiği, Türkmenlerin de yeni kurulacak Irak'ta kurucu unsur olarak yer almaları ve diğer gruplarla eşit muamele görmeleri şeklinde ifade edilebilir. Türkiye, bölgenin güçlü ve saygın devletlerinden biri olarak Irak'ta çoğulcu ve demokratik bir yönetim oluşturma şansını önemsemekte ve bu sürece yardımcı olmaya çabalamaktadır.

Diğer bir bölge ülkesi olan Suriye, 1984 yılından 1999 yılına kadar PKK/KONGRA-GEL terör örgütünü bir devlet politikası aracı olarak Türkiye'ye karşı kullanmıştır. Ancak, Türkiye'nin kararlı tutumu neticesinde, 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Mutabakatı ile bugüne kadar Türkiye'ye karşı izlenen yanlış politikalarından vazgeçilmiş ve PKK/KONGRA-GEL terör örgütünün Suriye'den çıkarılması kararı alınmıştır.

Bu ilişkiler çerçevesinde PKK/KONGRA-GEL'i bir terör örgütü olarak ilk tanıyan ülke olan Suriye ile halen askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki ilişkilerimiz sürmektedir.

5.1.2.1. Birinci Körfez Savaşının Türkiye Ekonomisine Etkisi

Ocak 1991'de ABD önderliğinde gerçekleştirilen müdahale ile Irak, işgal ettiği Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmıştır. 1. Körfez Savaşı adı verilen bu askeri hareket, petrol fiyatlarını sıçratması, kara taşımacılığı, müteahhitlik hizmetleri ve ihracat üzerindeki olumsuz etkileri nedeni ile Türkiye ekonomisini önemli kayıplara uğratmıştır.¹⁷¹

1.Körfez Savaşı'nın petrol fiyatları üzerindeki etkileri daha çok Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 1990 yılının ikinci yarısında ve 1991 yılının ilk aylarında hissedilmiştir. Kuveyt işgali öncesi 16 dolar civarında seyreden ham petrolün bir varili, Ekim 1990'da 37.4 dolara kadar yükselmiştir. Müdahale sonrası petrol fiyatları istikrar kazansa da Türkiye'nin söz konusu dönemdeki petrol faturası ciddi ölçüde kabarmıştır.¹⁷²

Körfez Krizi sonrasında transit kara taşımacılığı ve ihracat faaliyetlerinin büyük ölçüde sona ermesi nedeni ile Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Irak arasındaki ticareti dibe vurmuştur. Geçimini sınır ticareti ve tankerlerle petrol nakline bağlayan bölge esnafının önemli bir bölümü kepenk kapatmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde bölgenin önemli ihracat kalemlerinden canlı hayvan yetiştiriciliği de önemli bir darbe yemiştir.¹⁷³

¹⁷¹ Mustafa HAYRİ, Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti"
<http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [11 Mayıs 2005]

¹⁷² Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti",
<http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁷³ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti",
<http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

Irak, savaş öncesi dönemde Almanya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı olmasının yanı sıra aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı olmuştur. Bununla birlikte savaş sonrası Irak bu konumunu da yitirmiştir.¹⁷⁴

Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması bir yandan petrol ithalatını güçleştirirken, bir yandan da petrol boru hattı gelirlerini ortadan kaldırmış, savaş sonrasında da ekonomik ambargo nedeni ile Türkiye'nin bu gelirleri düşük düzeyde seyretmiştir.¹⁷⁵

1990 Körfez Savaşı sonrası uygulanan ekonomik ambargo nedeni ile Irak'ın kamu kesimi yatırım harcamaları çok sınırlanmış, bu durum ise Irak'ta inşaat ve taahhüt faaliyetleri yürüten Türk müteahhitlerinin pazar kaybına yol açmıştır. Bu sorunlara ek olarak, Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğu Güneydoğu sınırındaki risk ve tehdidi arttırmıştır. Türkiye'nin karşı önlemleri askeri harcama kalemini artırmıştır.¹⁷⁶

Savaşın Güneydoğu ekonomisine göç, iş yerlerinin kapanması ve işsizlik şeklinde yansıyan olumsuz etkileri bir dizi ticaret ve sosyal sorunu körüklemiştir. Bölgede sanayi ve ticaret durma noktasına gelmiş, ihracat güçleşmiştir. Güneydoğu'da duran yatırımlar, bölgenin geri kalmışlığını derinleştirmiş, batıya göçü hızlandırmış, terörü besleyen bir faktör haline gelmiştir.¹⁷⁷

Türkiye ekonomisi, makro anlamda da savaştan şiddetle etkilenmiş, 1990'da % 9.4 olarak gerçekleşen büyüme hızı 1991'de % 0.3'e inmiş, bütçe açığı % 180 artmış, durgun ekonomiye karşın enflasyon 11 puan yükselmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁷⁵ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁷⁶ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁷⁷ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁷⁸ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

Türkiye, 1. Körfez Savaşı'nda oluşturulan çok uluslu güce siyasi destek vermesine ve ABD'nin yanında yer almasına karşın, savaş zararlarının tazmininde yeterli desteği bulamamıştır. Türkiye'nin savaştan kaynaklanan kayıpları tam olarak hesaplamak mümkün olmamakla birlikte, birikimli sonuçlar ekonomik ve sosyal açıdan devam etmektedir.¹⁷⁹

5.1.2.2. İkinci Körfez Savaşı'nın Türkiye ekonomisine etkileri

Irak'ı hedef alan askeri müdahale Türkiye'deki mali piyasaları ve dolayısıyla ekonomik dengeleri olumsuz etkilemiştir. Aynı şekilde, operasyon ile birlikte 740 bin seviyelerine yükselen ABD doları Bağdat'ın işgali ile birlikte 1 milyon 30 bin seviyesine dönmüştür. Daralan iç talebe rağmen yükselen petrol fiyatlarının da etkisi ile 2003 yılının ilk üç ayında toptan eşya fiyatları % 12.4 oranında artmıştır. Olağan dönemlerde 18-20 dolar düzeyinde seyreden petrol fiyatları mart ayında 36-40 dolar seviyesine kadar yükselmiş ancak nisanda 25 dolara inmiştir.¹⁸⁰

Benzer bir gelişme de 2003 yılında turizm sektöründe yaşanmış, hızlı rezervasyon iptalleri, operasyonun kısa sürede sonuca ulaşması ve Güneydoğu Asya'daki SARS hastalığının rotayı Türkiye'ye çevirmesi sonucu yerini artışa bırakmıştır.

BM Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı çerçevesinde Irak'a sevkıyat yapan firmalarımız mal bedelini tahsil etmekte zorluklarla karşılaşmışlardır. 21 Mayıs 2003 tarihinde BM Kararı ile Irak'a 13 yıldır uygulanan ambargo kaldırılmıştır. İnsani Yardım Programı altı ay daha sürmüştür.¹⁸¹

Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde Körfez Savaşı'nda uygulanmaya başlanan ambargonun kalkması ile birlikte, coğrafi yakınlık ta göz önüne alınırsa Türkiye'nin Irak'a ihracatında bir artış olmuştur. Enerji ve müteahhitlik hizmetleri, gelişme potansiyeli en yüksek sektörler olarak gerçekleşmiştir. Ancak müdahale

¹⁷⁹ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁸⁰ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2005]

¹⁸¹ Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2004]

sonrasında istikrarın sağlanamaması nedeniyle bölge ülkeleri ile ticari ilişkiler ve yeniden canlanma trendine giren taşımacılık faaliyetleri zarar görmüştür.¹⁸²

Diğer yandan; Irak'ta şu ana kadar istikrarın sağlanmaması nedeniyle, taşımacılık sektörü büyük zarar görmüştür. Özellikle şoförlerin kaçırılıp öldürülmesi ülke taşımacılığına büyük darbe vermiştir.

5.2. Irak ve Diyarbakır Arasındaki Ekonomik İlişkiler

5.2.1. Irak ve Diyarbakır'ın tarihsel gelişimi

Bir tarih ve kültür kenti olan Diyarbakır, binlerce yıllık bir birikimin izlerini taşıyan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli bir merkezi konumundadır. Diyarbakır; Ortadoğu, Anadolu, hatta Avrupa ve dünya tarihinde rol oynamış ve derin izler bırakmış bir çok medeniyetin yaşadığı veya gelip geçtiği Kuzey Mezopotamya'nın vazgeçilmez kilit taşlarından biri olmuştur. Askeri, sosyal, ticari ve kültürel yönlerden hep güncel ve vazgeçilmez olmuştur.¹⁸³

Bu zengin tarihi birikim, Diyarbakır'a dört yönde açılmış kapılarından girmiş, mükemmel bir sentez yaratmış ve yine dört yöne dağılmıştır. Diyarbakır binlerce yıl bölgede yaşayan çeşitli medeniyet, din, ırk, mezhep ve etnik grupların uyum içinde yaşadığı kültür, sanat, ticaret ürettiği büyük bir sentez şehridir.¹⁸⁴

Önümüzdeki bin yılda Diyarbakır, önemini kaybetmeden, yeni gelişmelerin gündeminde olacak ve yeni sentezler yapacak potansiyele sahip bir merkezdir. Tarihi İpek Yolu'nun Akdeniz-Kafkaslar, Asya ve Avrupa ekseninin kesişme odağında bulunan Diyarbakır, taşıdığı büyük tarihi kültür ve mirasa ilaveten GAP'ın açtığı yeni olanaklarla eskisinden daha güçlü olarak bölge, ülke ve dünya gündemine oturacaktır.¹⁸⁵

¹⁸² Mustafa HAYRİ ve Mahmut TEKÇE, "Irak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti", <http://www.turkishtime.htm>. Sayı.15 Eylül-15 Ekim 2003- [19 Şubat 2004]

¹⁸³ Halil DEĞERTEKİN, "Yarınlarda Diyarbakır", Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Haber, Yıl.1, Sayı.2 Ağustos 1999, s.30

¹⁸⁴ Halil DEĞERTEKİN, "Yarınlarda Diyarbakır", Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Yıl.1, Sayı.2 Ağustos 1999, s.30

Irak ise antik çağ coğrafyacıları tarafından Mezopotamya olarak tanımlanmış ve VII. yüzyılda Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Irak olarak adlandırılmıştır. Bölge, Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması nedeni ile dünya üzerinde önem kazanan bölgelerden birisidir. Müslüman Arapların VII. yüzyılda bölgeyi ele geçirmelerinden sonra Emevi ve Abbasi hakimiyetinin ardından, 1055 yılında Bağdat'ı ele geçiren Selçuklu Hükümdarı Tuğrul ile bölgenin egemenliği Türklerin eline geçmiştir. Irak, sırasıyla; Selçuklular, İlhanlılar, Timur, Karkoyunlular ve Akkoyunluların egemenliği altına girmiş ve 1514 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Türkiye arasında cereyan eden kanlı çarpışmalar sonrasında, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası İngiltere tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra göçebe Arap aşiretlerine birer devlet verilerek İngiliz ve Fransız mandası altına alınmıştır.¹⁸⁶

Irak, 03 Ekim 1932 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanından sonra Türkiye ile resmi anlamda dış ticareti olmamış, 03 Ağustos 1965 yılında resmi ticaret anlaşması yapılmış ve 1966 yılında yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁷

5.2.2. Birinci Körfez savaşının Irak Diyarbakır ilişkisine verdiği zararlar

Irak'ın 02 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi sonucunda BM Konseyi Irak'a ekonomik ambargo uygulanması kararı almıştır. Buna göre; BM Güvenlik Konseyi, BM şartının 41. maddesi uyarınca almış olduğu kararları yürütmek için silahlı kuvvet kullanmak dışında, yaptırımlara başvurabilecek ve BM üyelerini bu yaptırımları uygulamaya davet edebilecektir. Bu ise, Irak'tan yapılan ihracatın tümüyle yasaklanması, yani petrol ihracatı yapılmaması anlamına gelmiş ve bu ülkeye yönelik ihracatın, gıda maddeleri, ilaç, tıbbi malzeme ile sınırlandırılması öngörülmüştür. Irak'a karşı uygulanan ekonomik ambargonun 12 yıl sürmesine rağmen, bu önlemden beklenen sonuçların alındığı söylenemez.

¹⁸⁵ Halil DEĞERTEKİN, "Yarınlarda Diyarbakır", Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Yıl.1, Sayı.2 Ağustos 1999, s.30

¹⁸⁶ <http://www.angalfire.com/dc/arastirma/tw009-03htm>. INAF Araştırma-16 Nisan 2001 [12 Mart 2005]

¹⁸⁷ <http://www.angalfire.com/dc/arastirma/tw009-03htm>. INAF Araştırma-16 Nisan 2001 [12 Mart 2005]

Ambargonun uygulama süresinin uzaması Irak halkının yoksullaşması ve yaşam koşullarının bozulmasına yol açmış, ancak asıl hedef olan Irak yönetimi, bundan etkilenmemiş ve değişmemiştir.¹⁸⁸

Bu arada Irak BM kararlarına uymamakta direnmiştir. BM Irak'a karşı uyguladığı yaptırımlarda şöyle bir ikilem yaşanmaktadır. Bir taraftan, bu yaptırımlar nedeniyle, Irak yönetimi zafiyete uğramamış, aksine Irak halkı tarafından destek görmeye devam etmiştir. Sonuçta, ambargonun amacına ulaştığını söylemek güçtür. Bu duruma rağmen, Saddam'ın başta olmasını BM'in kredibilitesinin ağır şekilde zedelenmesine yol açacağı endişesiyle, ambargodan vazgeçilmesi düşünülmemektedir.¹⁸⁹

Uluslararası ilişkiler açısından BM yaptırımlarının bir başka yönü de, yaptırımların hedef aldığı ülkelere yakın ilişkileri bulunan ülkelerde; ekonomik ve sosyal dengelerin aşırı biçimde bozulmasına yol açmasıdır. BM şartının 50. Maddesinde, "bir Devlet Güvenlik Konseyi tarafından önleyici ve zorlayıcı önlemlerin konusu olursa, başka herhangi bir devletin, BM üyesi olsun veya olmasın, iş bu önlemlerin karşısında kaldığı takdirde, bu zorlukların çözülmesi için güvenlik konseyine danışmaya hakkı olacaktır" şeklinde bir hüküm bulunmaktadır. BM'in Irak'a yaptırım kararı alması üzerine, Ürdün hükümeti bu maddeye istinaden 1991 yılı Mayıs ayında BMGK'ne başvurmuş ve Irak'a karşı ambargo uygulanmasına katılmayacağını açıklamıştır. Ürdün, BMGK'ne yazılı başvurusunda, Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle ekonomisinin ağır bir krize girdiğini ve bu durumun uzun bir süre daha sürdürülemeyeceğini beyan ederek, Ürdün ile Irak arasındaki ticari ilişkilerin sınırlı bir kapsamda sürdürülmesini ön gören özel bir uygulama talep etmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.1

¹⁸⁹ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.1

Ürdün'ün başvurusu, iç durumundaki zafiyet ve bu ülkenin Ortadoğu barış sürecine katkısı da göz önüne alınarak, BMGK tarafından görüş bildirilmeksizin kayda alınmıştır. Yani zımnen kabul edilmiştir. Bu gelişme üzerine Ürdün, Irak'tan yılda 3.5 milyon ton civarında petrol ve petrol ürünü ithal etmek üzere bir "Ticaret Protokolü" imzalamıştır.¹⁹¹

Diğer yandan; Birinci Körfez Savaşı'nın kazanılmasında Türkiye'nin önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Ülkemiz Amerika tarafından bir hayli ihmal edilmiş ve Irak'a uygulanan ambargonun faturası Türkiye ve Güneydoğu insanına çıkarılmıştır. Savaşın bitmesinden kısa bir süre sonra Türkiye, ambargo kararından en fazla zarar gören ülkelerin başında yer almıştır. Bu nedenle de Ankara, Ürdün örneğinde olduğu gibi, Irak'la ticaretinde kendisine de ticari ayrıcalıklar tanınması yönünde BMGK' ne başvuruda bulunduysa da bundan bir sonuç alamamıştır.¹⁹²

Türkiye ayrıcalık elde etme hususunda çok geç kalmıştır. BM'in ambargo kararını uygulamada Türkiye, Ürdün ile taban tabana zıt bir tutum sergilemiştir. Ülkemiz BMGK'nin aldığı kararlara saygı göstermiş ve uygulamıştır. Türkiye karara uymakla 12 yılda 90 milyar dolar zarar etmiştir.¹⁹³

Birinci Körfez Savaşı öncesinde Türkiye'nin Irak'la 2 ila 2.5 milyar dolar civarında olan ticaret hacmi, ambargo uygulamasının yürürlüğe girmesiyle, birden kuvvetli bir düşüş göstermiştir. Ayrıca; ambargonun Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri ticaret sektörü ile de sınırlı kalmamıştır. Başta enerji, taşımacılık ve müteahhitlik hizmetleri de olmak üzere, tüm sektörlerde ağır ekonomik kayıplara yol açmıştır. Bunlara ilave olarak, Güneydoğu bölge ekonomisi de ağır bir krize

¹⁹⁰ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.1

¹⁹¹ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.1

¹⁹² GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.2

¹⁹³ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.2

girmiştir. Bu nedenle; Türkiye 1996'da BM Yatırım Komitesi' ne zararların telafisi için başvurmuştur. İkinci defa, 1998 yılı Ekim ayında BM Genel Kurulu 6. Komite gündeminde deklere edilmiş ve tartışılmıştır. Ayrıca Türkiye, 23 Nisan 1999 tarihinde BMGK'ye bir notayla başvurarak, 1996 yılında yapmış olduğu başvuruyu yenilemiş, notayla ilişik belgede, Irak ambargosunun Türkiye'ye verdiği toplam kümülatif zarar 1998 yılı sonu itibariyle 35 milyar dolar olarak belirtilmiş ve bu miktarın 12 kalem halinde dökümü yapılmıştır. Belgede, Türkiye'nin kayıplarının; Kerkük Yumurtalık boru hattının kapalı tutulmasından, hava, kara ve demiryolu taşımacılığın durmasından, turizmin son bulmasından, ticaretin durma noktasına gelmesinden, müteahhitlik hizmetlerinin kesintiye uğramasından ve başta TC Merkez Bankası olmak üzere, Türk EXİMBANK, ticari bankalar ve firmalarımızın Irak'tan alacaklarını tahsil edememelerinden ileri geldiği ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Bu rakamlar resmi rakamlardır. Ancak 12 yılda ülke ve bölge olarak uğradığımız ve resmi kayıtlara geçmeyen ekonomik tahribat ile elde edilmesi mümkün olan gelirlere yoksun edilmemizin faturası 90 milyar dolardır.¹⁹⁴

Ülkemiz temsilcileri, Birleşmiş Milletlerin Irak'a uyguladığı ambargonun en ağır etkilerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomisinde görüldüğünü, bölgenin özellikle hayvancılık, taşımacılık, sınır ticareti, transit ticareti gibi öncelikli ticari kaynakların tükendiğini, Körfez Krizi öncesinde bölgede faaliyet gösteren binlerce işletmenin kapandığını izah etmişler, ayrıca bölgede ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren esnafın da aynı şekilde etkilendiğini ve bölge halkının ağır bir ekonomik krize sürüklendiğini ve ezildiğini belirtmişlerdir. Halen de bu sıkıntılar devam etmektedir.¹⁹⁵

BM sisteminin son derece bürokratik olması ve kararlarda uzlaşma sağlanmasının güçlüğü nedeniyle, zararların telafisi için bir fon kurulması ve bunun acil işletilmesi gibi bir çözüm tarzının yakın gelecekte ortaya çıkması oldukça güçtür. Irak'a uygulanan BM ambargosunun ne zaman kaldırılacağı belli değildir. Bu yaptırım daha uzun süre devam edebilir. Bu zararın en aza indirilmesi için nitelikli

¹⁹⁴ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.2

sanayi bölgesi (QIZ-NSB) sisteminin Güneydoğuda da kurulması ve finanse edilmesi desteklenmesi gerekmektedir. QIZ-NSB modeli önemlidir, çünkü Güneydoğu'yu dünyaya açacak ve yeni ufuklar kazandıracaktır. Modelin ismi; İsrail ve Ürdün'de ABD'nin desteğiyle oluşturulan ve ABD'ye ayrıcalıklı ihracat olanağı sağlayan "nitelikli sanayi bölgesi" olmasından kaynaklanmaktadır. İsrail ile Ürdün aralarında kurdukları QIZ-NSB ile ABD'nin İsrail'e serbest ticaret antlaşması çerçevesinde sağladığı tüm kolaylık ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Sistem işleyişine göre; eğer bir ürünün değerine % 35 oranında katkıda bulunulursa, bu mamul ABD'ye gümrüksüz ihraç ediliyor demektir. Türkiye koşullarında bunun işlemesi için, örneğin Diyarbakır'da İsrail'le birlikte kurulacak bir QIZ-NSB'de bir Diyarbakır firması ile bir İsrail firmasının ortaklaşa belirli ürünleri işleyip bunlara katma değer sağlamaları gerekecektir. Bu model Türkiye'ye önerilmiştir. Güney Doğu Sanayi İşadamları Derneği (GÜNSİAD)-ABD arasında yapılan anlaşma ile GÜNSİAD bünyesinde "Ticaret Ofisi" kurulma anlaşması imzalanmış, fakat bu bürokratik sebeplerden dolayı gerçekleşmemiştir.¹⁹⁶

5.2.3. İkinci Körfez savaşının Diyarbakır ekonomisine yansımaları

Irak yönetiminin BM ve diğer ülkelere karşı tutum ve davranışları ile basına yansıyan açıklamaları, bölgenin istikrarını bozarak savaşa hız kazandırmıştır. Irak'a yönelik savaş, bölgede devam eden kriz ve çatışma ortamını daha da hızlandırmıştır. Ortadoğu ile ülkemiz de bu çatışma ortamından büyük zarar görmüş ve görmeye devam etmektedir. Özellikle ülkemiz geçmişte olduğu gibi ekonomik ve siyasi olarak etkilenmiştir.¹⁹⁷

Ülkemiz Körfez Savaşı'nda olduğu kadar bir zarar göreceği muhakkaktır. Bunun faturası yine yaklaşık Körfez Savaşı zararı kadardır. En çok etkilenen bölge Güneydoğu Anadolu bölgesi olmuştur. Etkilenen sektörler; gıda, temizlik ürünleri, turizm, nakliyecilik, ilaç ve diğer sektörlerdir. Ayrıca olası bir göç ile bunun maddi

¹⁹⁵ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.2

¹⁹⁶ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.3

¹⁹⁷ GÜNSİAD, Ortadoğu'da İstikrar ve Barışın Sağlanması İle Savaştan Dolayı Oluşacak Kayıplar, Basın Açıklaması, Ekim 2004, s.1

ve manevi yükü ülkemizin kıt kaynakları sonucu zor olacaktır. Bu zararı atlatabilmemiz için 3 ile 5 yıl gerekecektir. Bu da yapılacak her türlü BM mali desteği ile mümkündür.¹⁹⁸

Habur Gümrük Kapısı ve sınır ticaretinin etkilenmesi ile 2004 yılında ortaya çıkan kayıplar şöyledir.

- 57.000 kamyoncununun 234 milyon ABD dolar,
- Devletin vergi kaybı 116 milyon dolar,
- İhracat kaybı 400 milyon dolar,
- Turizm, müteahhitlik hizmetleri, taşımacılık, gümrük gelirleri, bu hesabın dışındadır.

Kitle imha silahlarının denetimi sebebiyle yaşanan gerginlik sonucu bilinen noktaya gelinmiş, II. Körfez Savaşı olarak adlandırılan çatışmalarla 22 günlük savaştan sonra Irak'ın yeniden yapılanması ve imarı gündeme gelmiştir.

İnsanlar bir yıldan beri savaş söylentileri yüzünden iş yapamadığı gibi pazarını da kaybetmiştir.

Ortadoğu'da gelişen bu savaş en çok güneydoğuyu etkilemiştir. İşyerleri kapanmış, işletmeler üretimlerini durdurmuş, işçiler işten çıkarılmıştır. II. Körfez Savaşı Güneydoğu'da ticareti, üretimi, turizm sektörünü olumsuz şekilde etkilemiştir. İşletmeci, sanayici, tacirler, hizmet sektörleri Irak'taki karışıklığın son bulmasıyla Irak'ın yeniden yapılanmasında zararların ticaretle giderilebilmesi için girişimler devam etmektedir.¹⁹⁹

5.2.4. Irak Diyarbakır ilişkisinde yaşanan sorunların giderilmesine yönelik öneriler

Diyarbakır ve Irak ikili ilişkilerinde karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik öneriler ise şöyle dile getirilebilir;

¹⁹⁸ GÜNSİAD, Ortadoğu'da İstikrar ve Barışın Sağlanması İle Savaştan Dolayı Oluşacak Kayıplar, Basın Açıklaması, Ekim 2004, s.1

İlk olarak Körfez ülkeleri ve Irak'a, Türkiye'nin, Habur Gümrük kapısından, bölgedeki sınır ticareti ve akaryakıt taşımacılığı düzenine bir kısıtlama getirmesi söz konusu olmamalıdır. Buna göre alınması gereken önlemler, Habur sınır kapısında geçişlerin daha kolay, daha akıcı ve düzenli olmasını sağlayacak alt yapının bir an önce tamamlanması ve sınır ticaretine kontrollü bir esneklik getirecek düzenlemelerin yapılmasıdır.²⁰⁰

İkincisi; ABD, İngiltere ve BM bölgemizin ekonomik kayıplarını, BM'in ilgili kanunları gereğince tazmin etmelidir.

Bir başka önlem olarak; BM yaptırım tedbirlerinin bugünkü Irak devletinin durumu ile ilgili olarak kaldırılmalıdır.

Dördüncü olarak; Hükümet, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin öncelikli olarak sanayi, tarım, turizm ve nakliye sektörü kayıplarını giderecek önlemleri, BM, ABD ve İngiltere'den talep etmelidir.

Ayrıca sınır ticaretine de izin verilmelidir. BM gıda, temizlik ürünleri, tekstil ve konfeksiyon ürünleri alımı ile müteahhitlik hizmetlerinin yerine getirilmesini, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Şırnak, Şanlıurfa, Siirt ve Mardin illerindeki sanayici ve iş adamlarından karşılamalıdır.

Öte yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mal ve hizmet sektörü girişim için hükümeti ve BM'nin alacağı kararları beklemektedirler. Hükümet ve BM bölgenin var olan durumunu göz önüne alması gerekmektedir.

Doğacak pazardan bölgeye pay ayrılması zorunluluğu vurgulanması gereken bir başka önlemdir. Bu, bölgenin uğradığı kayıpların giderilmesine yardımcı olacaktır.

¹⁹⁹ Bedrettin KARBOĞA, GÜNSİAD Genel Başkanı, Irak'ın Yeniden Yapılanmasında ve Sınır Ticaretinde Güneydoğunun Yeri, Basın Açıklaması, 18.Nisan 2003

Güneydoğu Anadolu bölgesinin ve Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik açıdan gelişebilmesi için alınabilecek önlemler ise şöyle dile getirilebilir:²⁰¹

Türkiye'nin içeride ve dışarıda karşılaştığı tüm sorunların kaynağında Güneydoğu sorununun bulunduğu bir gerçektir. Bu sorunun çözülmesi ile Türkiye istikrar, huzur ve refaha kavuşacaktır. Bununla birlikte; bu sorunu çözme amacını güden ve sorunun tüm boyutlarını kapsayan tutarlı bir plan ve stratejiden yoksundur. T.C. Hükümetleri bu soruna yıllardır sadece bir güvenlik meselesi olarak bakmışlar ve orduya bırakmışlardır.

Oysa, sözü edilen nitelikte bir planın huzur ve güvenin sağlanması hedefi yanında, bütünsel bir perspektifle sorunun ekonomik, sosyal, siyasal, eğitsel, kültürel ve demokratikleşme boyutlarını kapsamaması ve tüm milli gücü koordineli bir şekilde bu alanlardaki meselelerin çözümüne yöneltmesi gerekmektedir. Böyle bir planın süratle oluşturulup uygulanması ülkemiz için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu uygulamalara kısıtlı önlemler getirmek, ekonomik krizden önce bölgede oluşan nispi sükun ve huzur ortamında canlanmaya başlayan ekonomiye ve artan istihdam imkanlarına ağır bir darbe indirmek olacaktır.

Öte yandan; ülkemizin Körfez Savaşı ve ekonomik kriz sonucu karşılaştığı ağır mali sorunlar nedeniyle böyle kapsamlı bir plana önemli kaynaklar tahsis etmesi olanağı bulunmamaktadır. Bu durumda, bölge ekonomisini canlandırmak ve iş imkanları yaratmak için özel yatırımların teşvik edilmesi zorunludur. Buna uygun olarak; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde genel teşviklerin yanı sıra 4325 sayılı yasayla 21 Ocak 1998'den beri özel teşvikler de uygulanmaktadır. Bununla birlikte; teşvik sisteminin iyi yürütülmediği, dejenere edildiği bir gerçektir. Bugün Türkiye'nin büyük sanayi merkezlerinde faaliyet gösteren yerleşik Türk Sanayicisi, krizden dolayı daralan pazarın yarattığı sıkıntı nedeniyle ayakta kalabilmek için ya

²⁰⁰ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.3

²⁰¹ GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.3

işini küçültmek ya da işini Bulgaristan, Romanya, Azerbaycan gibi ülkelere taşımak zorunda kalmaktadır.²⁰²

5.2.5. Diyarbakır ve Irak arasındaki ikili ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik stratejiler

Türkiye'nin Irak ve diğer sınır komşuları ile olan ilişkilerine bakıldığında, her zaman mal satacak ve inşaat yapacak bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca; Türkiye ABD'nin devamlı müttefiki olması nedeni ile Irak'la olan ikili ilişkilerde bu öncelik de hesaba katılırsa Irak'ın yeniden yapılanmasından pay alınabilir. İkili ilişkide önem taşıyan diğer nokta ise aynı din, coğrafya, tarih ve kültürün paylaşıldığı Irak ile başka ülkelere göre bu ortak paydalardan dolayı Türkiye'nin çok daha fazla iş yapabilme imkanına sahip bulunmasıdır.

Irak'ın yeniden yapılandırılmasında rol almak isteyen Türk firmaları savaşın bitimi ile çalışmalarına hız vermiştir. Önümüzdeki dönem itibariyle, Türk firmaları yeniden yapılandırmada elde edebilecekleri tahmini 5.5-6 milyar dolarlık gelirin 1.2 milyar dolarını nakliye sektöründen elde etmeyi hedeflemektedirler. Ayrıca; Türkiye'deki ve Diyarbakır'daki firmalar taşeron olabilmek için çeşitli görüşmelerde bulunmaktadır. Bu amaçla ilk olarak Mayıs 2003 sonunda ABD'li firmaların taşeron olarak Türk firmalarını tercih etmeleri için TÜSİAD ve TOBB tarafından ABD'ye gezi düzenlenmiştir.²⁰³

Diyarbakır'da ise savaşın bitmesi ile birlikte Irak'taki sosyal ve ekonomik hayatın normale dönmesi ve daha ileri götürülmesi için ikili ve çok taraflı görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Buna ilişkin olarak; Kuzey Irak'ın yönetiminden oluşan bir heyet 27 Eylül 2003'de Diyarbakır'a gelerek, Ortadoğu ve Endüstri Fuarına katılmış ve fuar yetkilileri ve Diyarbakırlı işadamları ile özel görüşmeler yapmıştır. Ayrıca, Diyarbakır'daki Güneydoğu İş Adamları Derneği, Diyarbakır Ticaret Borsası'ndan

²⁰² GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu, 20-21 Haziran 2002, s.4

²⁰³ Celal BALIK Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart-2004, s.6.

kurulan bir heyet tarafından Kuzey Irak'a gezi düzenlenmiş ve neler yapılabileceği konusunda çalışmalar yapmıştır.

Yine; 26 Aralık 2003 tarihinde Diyarbakır'da bulunan Güneydoğu Genç İş Adamları Derneği tarafından Irak Geçici Hükümet Konseyi'nden yetkililer ile görüşülerek, iş için Irak'a gitmeleri durumunda yardımcı olacakları yolunda söz alınmıştır. Buna yönelik olarak; Diyarbakır da yağ ve tekstil fabrikası açma yolunda girişimlerde bulunulmuştur

Bununla birlikte; Irak'ta iş yapacak ABD'li şirketler taşeron olarak kullanacağı ve mal alabilecekleri Türk firmalarını belirlemeye çalışmaktadır. ABD'li firmalar için burada önemli olan nokta, seçilecek firmaların teknik imkanı, vereceği fiyat ve Irak tecrübesinin olup olmadığıdır. Türkiye ve Diyarbakır'ın, Irak'ta tecrübe sahibi olması, bölge ülkelerinin hiç birinde Türkiye'deki işgücü, teknoloji ve deneyim bulunmaması nedeniyle, tüm Güneydoğu Anadolu'daki ve bu arada Diyarbakır'da faaliyet gösteren firmaların Irak'la ticari ilişkiye girmesi yerinde olacaktır.

Irak'ın yeniden yapılandırılmasına dönük olarak önümüzdeki 10 yıl içinde minimum 100 milyar dolarlık harcama yapılacağı ve Türk müteahhitlerin ise %20'nin altında kalmamak üzere pay alacağı düşünülmektedir. Bunun 18.6 milyar dolarının ABD kredisi ile yapılacağı belirtilmektedir. Türkiye'nin 18.6 milyar dolarlık paketten asıl almak istediği kısım taşeronluktur. Burada asıl müteahhitler Amerikalı olacaktır. Bununla birlikte; Amerikalıların gelip Irak'ta bu işleri yapmaları olanaklı gözükmemektedir. Güvenlik meselesinden dolayı 5-6 kişi gelerek, Bağdat'ta güvenli yerlerde oturacaklar, bu projenin yönetimini yapacaklar, bu projeler için çok önemli miktarda taşeron kullanacaklardır. Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve özellikle de Diyarbakır'ın bölgeye yakın coğrafi konuma sahip olması nedeni ile bu taşeronlukları alması olasıdır.²⁰⁴

Daha önce Tablo 2.9.'da da yer verildiği üzere, Diyarbakır'daki inşaat firmaları; blok tuğla, bazalt-mermer plaka, blok mermer, mermer karo, bazalt

kaldırım taşı, büz, hazır beton, çimento, muflu beton, betonarme boru üretimi, prefabrik yapı elemanları üretimi, ısıcam üretimi, boya hazır sıva, plastik ve mineral boya üretimi olmak üzere çok çeşitli inşaat malzemeleri üretmektedirler. Irak'ın yeniden yapılandırılmasında bol miktarda inşaat malzemesi satın alınacağı düşünüldüğünde, coğrafi yakınlık ve önceki ticari ilişkilerden yola çıkarak girişimde bulunulabilir. Böylece özellikle Irak içlerine olmasa da Irak'ın kuzeyine inşaat malzemesi ihracatı gerçekleştirilebilir. Ayrıca, Irak'ın kuzeyi ile etnik, kültürel ve dil bakımından var olan yakınlık Diyarbakır ve Irak arasındaki ticari ilişkileri kolaylaştırabilir. Dolayısıyla tüm bu fırsatların iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Diyarbakır'ın dış ticaretinde önemli bir yer tutan ve özellikle inşaat sektöründe ön planda olan mermercilik sektörü Diyarbakır'da son 10 yıl içerisinde büyük gelişme göstermiştir. Mermercilik, 1995 yılından sonra büyük bir hız kazanmış olup, halen 20'nin üzerinde işletme faaliyet göstermektedir. Çalışır durumdaki bu işletmelerde 900 kişi istihdam edilmektedir. Diyarbakır'da yapılan mermer ihracatının büyük bir bölümünü blok mermer ihracatı oluşturmakta ve ihracatın gerçekleştirildiği ülkeler arasında Çin, İtalya, Tayvan, İspanya, ABD ve Ortadoğu ülkeleri yer almaktadır. İhracatı yapılan mermerin toplam üretimi 2 milyon 274 bin dolardır. Irak gibi bir pazar düşünüldüğünde Diyarbakır'daki firmalar kapasitelerini arttırıp gelişimini tamamlarsa, ihracat artacak ve bölgedeki hızlı nüfus artışı ve işsizlik oranının yüksekliği dikkate alındığında bu sektördeki gelişim, işsizliğin de azalmasına büyük katkı sağlayacaktır.²⁰⁵

İktisadi Kalkınma Vakfının 2004 yılı verilerine göre; Diyarbakır Cumhuriyet döneminde sanayi alanında Gaziantep ili ile birlikte 7. sırada yer almıştır. Günümüzde ise 54. sırada bulunmaktadır. Diyarbakır'da mermercilik, tarımsal gıdaların işlenmesi, toprak sanayi, tekstil ve konfeksiyon, çırçır, plastik boru, et işleme gibi konular ağırlıklı olmak üzere çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri bulunmaktadır. Buna göre; gıda sektöründe 45, kimya-plastik sektöründe 25, tekstil ve çırçır sektöründe 63, ağaç ve orman ürünleri

²⁰⁴ Celal BALIK Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart-2004, s.6.

sektöründe 12, metal eşya ve makine sektöründe 22, taş ve toprağa dayalı sektörde 30, maden sektöründe 37 ve diğer karma sektörde 15 işletme faaliyet göstermektedir.²⁰⁶

Doğal olarak; bu işletmelerin Irak piyasasında tutunabilmesi ve diğer firmalar ile rekabet edebilmesi için üretim maliyetini düşürecek önlemlerin alınması gerekmektedir. Rekabet için hammadde temininde, nakliyede, vergi ve enerjide ciddi indirimler yapılmalıdır. Bu indirimler yapılırsa küçük ve orta ölçekli işletmeler güçlenecek ucuz ve kaliteli mal üreteceklerdir. Diğer yandan; işverenler, üretilen hammaddenin yerinde mamule dönüştürülememesi nedeni ile sıkıntı çekmektedirler. Bu sorunun giderilmesi ile maliyet daha ucuza gelecektir. Örneğin Diyarbakır'da ülkenin en kaliteli pamuğu üretilmektedir. Ama iplik ve dokuma fabrikaları olmadığı için fiyatlar yüksek seyretmektedir. Diyarbakır'ın ihtiyacı olan fabrikalar açıldığı takdirde il içinde üretim yapılabilecek, fiyatlar ucuzlayacak, bunun yanında istihdama katkısı olacaktır. Bunların sonucunda da dış piyasada mal satış şansı olacaktır. Irak'ta ihaleyi alacak ve taşeronluk yapacak firmaların tercihinde teknik özellikler ve fiyatın ön planda olduğu hatırlanırsa öngörülen indirimler gerçekleştiği takdirde, Diyarbakır'daki firmaların Irak'tan iş alma imkanı olacak ve diğer ülkeler ile rekabeti gerçekleştirebilecektir.

Organize Sanayi Bölgeleri; sanayiinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, oluşabilecek çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden faydalanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırlı tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapıları hazırlanıp yatırımcıya sunulmasıdır. Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi 52 hektarlık alan içerisinde yer almaktadır. Yol üst yapısı hariç, alt yapı inşaatının % 93'ünde fiziki gerçekleşmesi sağlanmıştır. Tüm sanayi parsellerine içme suyu ve elektrik şebekesi bağlanmıştır. Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi'nde 52 fabrika üretime geçmiş, 25 fabrika inşaat halinde, 11 fabrika ise proje

²⁰⁵ Celal BALIK Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart-2004, s.5.

²⁰⁶ Celal BALIK Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart-2004, s.6.

aşamasındadır. Yaklaşık bu tesislerde 3000 kişi istihdam edilmektedir.²⁰⁷ Dış piyasalar ihtiyacına uygun mal üretebilecek işletmelerin kurulması koşulu ile var olan ucuz işgücü de kullanılarak fason üretim için olanak yaratılabilecektir.

Bir diğer önemli konu da 4325 sayılı yatırımların ve istihdamın teşviki ile ilgili çıkan Kanundur. Bu Kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımcılara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırım ve istihdam imkanlarını artırmaktır. Bu Kanun; vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nca 2001 yılı için belirlenen kişi başı gayri safi yurt içi hasıla tutarı 1500 dolar veya daha az olan illeri kapsamaktadır.²⁰⁸

Kanunun böyle çıkmış olması kaynak sıkıntısı nedeni ile zaten sınırlı olan birkaç teşvik aracı dışında yürümeyen teşvik sistemi ile coğrafi ve sektörel teşvik desteklerini ortadan kaldırmıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinde zaten can çekişen sanayi sektörünün yok olması sonucu yeni yatırımcıları bölgeye çekecek teşvik kanunu kalmayacaktır. Yerli ve yabancı sermayenin Güneydoğu ve Doğu illerine gelip yatırım yapacak nedenleri olmayacaktır. Kanun kapsamı içerisinde olan illerden örneğin Afyon, Uşak, Düzce'ye yatırım gittiği zaman Diyarbakır'a kimse gelip yatırım yapma ihtiyacı duymayacaktır. Böylece bu kanun; bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayacaktır. Dışarıdan yatırımcı çekilmediği zaman ildeki sermaye birikimi yatırımlar için yeterli olmayacaktır.

Globalleşen dünyada bir ülkenin diğer ülkeler ile rekabet edilebilmesi ve ürününü dışarıda satabilmesi için mutlaka bazı desteklerin olması gerekmektedir. Aksi halde, diğer ülkeler ile hiçbir alanda yarışma imkanı olamaz. Örneğin Irak piyasasına girerken Çin gibi tekstilde ve diğer sektörlerde üstün durumda olan bir ülke ile aynı ortamda rekabet edemez duruma gelinebilir.

²⁰⁷ Diyarbakır Organize Sanayi Müdürlüğü 09 Aralık 2003 tarih ve 2003/741 Sayılı Yazısı

²⁰⁸ Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 6 Şubat 2004

Bir diğer önemli konu da ilde sanayileşmeyi sağlayacak, iş verenlere danışmanlık hizmeti sunacak, her konuda ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olacak projelerin gerçekleştirilmesidir. Bunlardan biri de Teknokent Projesidir. Buna göre; başta Sümerbank tesisleri olmak üzere, özelleştirilen ve özelleştirilecek olan diğer kamu işletmelerinin özel sektöre devredilmesinden sonra, iş yaşamında ya da genel ekonomik sektörde doğacak darboğazların aşılması yönünde, yerel ekonominin gelişmesini sağlayacak bir proje, dünya bankasınca desteklenecektir. Bu kapsamda; Hazine Müsteşarlığı'nın koordinatörlüğünde, TOBB, İşçi Bulma Kurumu ve KOSGEB görev alarak, proje önerilerini değerlendirmektedir. Buna göre; 1. aşamada öneri geliştirilecek, 2. aşamada geliştirilen öneriler projelendirilerek, madde ve organizasyonlar tanımlanacak, 3. aşamada ise uygulamaya geçilecektir.²⁰⁹

Söz konusu projenin çalışma önerisi, Yönetim-Organizasyon ve Teknoloji Kenti kurulması yönünde geliştirilmiş ve aşağıda belirlenen işlevler ekseninde örgütlenilmesi tasarlanmıştır.

Böylece Teknokent Kapsamında,²¹⁰

- Teknolojik Danışmanlık ve Eğitim Merkezi kurulması,
- Bölgesel Planlama ve Strateji Geliştirme Merkezi oluşturulması,
- Ulusal ve Uluslararası Talep Araştırma, Yurtiçi ve Yurtdışı Satışları Yönlendirme ve Tanıtım Merkezinin kurulması,
- Üretim ve İstihdamı Geliştirme Finansman Fonu Merkezinin kurulması gibi fonksiyonlar tasarlanmaktadır.

Önerilen Teknokent, Organize Sanayi Bölgesinde kurulabilecek, kamu ve özel sektör ortak yatırımı olarak gerçekleşecek ve başta Dünya Bankası olmak üzere, diğer finansman organizasyonlarından finansal destek istenecektir.

En önemlisi, yukarıda belirtilen konularla ilgili bir dizi kamusal fonksiyonun, demokratik bir yapıda yerine getirilmesi için Teknokent organizasyonuna özerk bir

²⁰⁹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.15

yapının önerilmiş olmasıdır. Bunun da en çarpıcı gerekçesinin, Türkiye genel tablosuna göre çok farklı faktör oranlarına sahip bulunan yerel ekonomik koşulların iyileştirilebilmesinin ancak bu faktörlerin yerinde tanımlanabilmesi ile mümkün olabileceğidir. Avrupa'da özellikle geri kalmış yörelerin gelişmesine yönelik olarak kurulmuş bulunan “Kalkınma Ajansları” da, bu demokratik tercihe yönelmişlerdir. Bu demokratik süreç, önemli bir motivasyon ve rasyonalizasyon sağlayacaktır. Bunun da ötesinde, kaynakların kullanılması ya da dağıtılmasında, ayrıca yerel sorumluluklar kazandırılacak ve bürokrasiden kaynaklanan rahatsızlıklar, oto kontrol sistemi getirilerek aşılabacaktır. Bu demokratik süreç, projenin sosyal başarısının çok önemli bir dinamiği olarak görülmelidir.²¹¹

Teknokent yaklaşımı, uygun yatırım alanlarının araştırılarak tespiti ile zaten çok sınırlı bulunan kaynakların uzun vadede “tasnifi” için planlama fonksiyonu önerirken, parçacı bir yöntemle tahsis edilen kamu kaynaklarının rasyonel ve etken kullanımını için de çok uygun bir zemin hazırlayacaktır.

Teknokent, müteşebbis ve yatırımcıların gereksinim duyacakları proje seçimi, üretim ve yönetim teknolojileri, pazarlama, pazar araştırma ve hedefleri, finansal analiz, finansal kaynakların tespiti ve yönetimi, insan kaynakları, yer seçimi ve altyapı gereksinimi konularında analizler sonucu ön yapılabilirlik etüdü için somut veriler sağlanması açısından yatırımcıya ışık tutacak ve böylece çok önemli bir “Yönetim Danışmanlığı” talebi yerine getirilebilecektir.

Teknokent merkezinin Diyarbakır gibi “Kalkınmada Öncelikli” bir yöre için önerilmesinin amacı, alan gelişmesini sağlayacak olan bir programın geri bağlantılarının hazırlanmasına yönelik olmasıdır.

Teknokent, yerel girişimciyi yatırımı gerçekleştirmeye yönlendireceği gibi, bölge dışındaki yerli ve yabancı sermayenin bölgeye girişini teşvik edecektir.

²¹⁰ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.15

²¹¹ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.16

Özetlenecek olursa, önerilen Teknokent organizasyonu aşağıda da belirlenen hedeflere ulaşılmasına destek olacaktır:

- Teknolojik yeniliklere yatkın ve pazarlama olanakları yüksek olacak, rekabet üstünlüğü sağlayacak,
- Talep değişikliklerine ve çeşitlerine kolay uyum sağlayabilecek,
- Ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenecek,
- Bölgeler arası dengeli kalkınmayı sağlayacak,
- Düzenli Sanayi yapılanmasını sağlayacak,
- İstihdamı arttıracak,
- Gelir dağılımını dengeleyecek,
- Bölgenin sosyo-ekonomik ve doğal yapısına uygun olacak,
- Bölgesel göçü azaltacak,
- Büyük sanayi işletmelerini destekleyecek,
- Verimli ve yaşama şansı yüksek mal ve hizmet konuları belirlenecek.

Bunların optimal kapasiteleri, finansman eğitim ve girdi ihtiyaçları tespit edilecektir.²¹²

Teknokentin bu önemli varyantlarından biri daha belirtilecek olursa, o da bu merkezlerin ayrıca teknik danışmanlık, teknoloji geliştirme ve teknolojilerin bölgesel uyumu konularında hizmet sunacak olmasıdır.²¹³

Projenin fiziksel yerleşimi (yer seçimi) için Organize Sanayi Bölgesi en uygun seçenek olarak görülmekte 20.000 m²'lik bir arsaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Maliyet tahmini ise 2.037.500 dolardır. 600.000 dolar olarak öngörülen makine-ekipman giderinde, üç önemli yatırım kalemi yer almaktadır. Bunlara; Akıllı Uçlu Merkezi Sistem ve Organize Sanayi Bölgesi Sanayicilerine net work ağı, Matbaa Ofset Ünitesi ve fotokopi makineleri, 4 adet Teknolojik Danışmanlık Laboratuvarları: (tahminen tekstil, gıda, elektronik, makine) şeklinde dile getirilebilir.²¹⁴

²¹² Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.16

²¹³ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.16

²¹⁴ Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası , Sayılarla Diyarbakır, 2004, s.16

Öte yandan; 791.5 hektarlık tarım arazisi bulunan Diyarbakır'da, çiftçiler tarım ürünlerinden sadece buğday, arpa, kırmızı mercimek ve pamuktan yılda 841 trilyon lira gelir elde etmektedir. GAP projesi kapsamında yer alan su alanlarının kapsamındaki sulama kanallarının bitimi halinde bu gelir de üçe katlanacaktır. Halen yörede 313 bin 900 hektarlık alanda buğday, 153 bin 100 hektarlık alanda kırmızı mercimek ve 70 bin 175 hektarlık alanda pamuk tarımı yapılmaktadır. Diyarbakır da her yıl buğdaydan 416 trilyon 305 milyar 520 milyon TL, arpadan 109 trilyon 877 milyar 480 milyon TL, kırmızı mercimekten 77 trilyon 703 milyar 450 milyon TL, pamuktan 237 trilyon 49 milyar 150 milyon TL olmak üzere toplam 841 trilyon 345 milyar 600 milyon TL girdi sağlanmaktadır.²¹⁵

Bu rakamın arttırılması ve tarım alanında kullanılmayan arazilerin değerlendirilmesi ve istihdamın arttırılması amacı ile organik tarım yapılması konusunda çiftçilerin yetiştirilmesi gerekmektedir.

Eko-sistemde meydana gelen olumsuzluklar beraberinde yeni üretim arayışlarını getirmiştir. Yapay ortamlarda yetiştirilen hormon destekli ürünler yerine artık doğal olanlar tercih edilmektedir. Bu ise organik tarım ile mümkün olacaktır. Türkiye'de organik tarım üretimi ilk defa 1986 yılında ihracata yönelik olarak başlamış ve ilk yasal düzenlemeler 1994 yılında yapılmıştır. Organik tarım konusunda Türkiye'nin uluslararası etkinliği giderek artmaktadır.²¹⁶

Diğer yandan; bölgede tabii kaynakların zenginliği ve çeşitliliği, az kirlenmiş olması ile iklim özellikleri Diyarbakır ve çevre ilçelerinde organik tarımın yaygınlaştırılması için önemli bir adımdır. 438.446 Km² lik alanın % 43'ü tarıma elverişli olmasına rağmen, ancak % 8'inden düzenli olarak faydalanılmaktadır. Diyarbakır'da tarımının gelişmesi ve organik tarımın geliştirilmesi ile birlikte tarım alanları artış gösterecek ve en önemlisi bilinen geleneksel tarıma göre daha az dış tarımsal girdi kullanılacaktır. Bu da büyük bir alternatif olarak, Irak pazarında tarımsal ürünlerde büyük bir pay alınmasını sağlayacaktır.²¹⁷

²¹⁵ Vilayet Bülteni, 84 Trilyon Tarım Girdisi, 20 Mart 2004, s.3

²¹⁶ Güneydoğu Ekspres, Organik Tarım, 22 Ocak 2004, s.6

Diyarbakır tarımı için bir diğer alternatif de soya bitkisi yetiştirilmesidir. İlden halen 250 çeşit endüstriyel ürün elde edilmektedir. Bu konuda çiftçilerin yeni ürünler konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bölgede soya ekim alanları mevcut olmakla birlikte, üretim yapılamamaktadır. Çiftçilerin bilinçlendirilmesi halinde hem Türkiye'nin soya ithal etmesine gerek kalmayacak, hem de Diyarbakır ilinin istihdamına katkı sağlanacak ve hatta soya ihracatı dahi yapılabilecektir.

5.2.6. Irak Savaşı'nın Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisi üzerine bir araştırma

5.2.6.1. Araştırmanın amacı : Irak Savaşının Diyarbakır iline olan sosyo-ekonomik etkisini incelemektir. Bu inceleme içerisinde Diyarbakır ve Irak'ın mevcut durumları incelenmiştir. Savaşın ekonomik yapıya etkisi üzerinde durularak, Diyarbakır ilinin savaştan ne oranda etkilendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Irak'ın yeniden kalkınmasında ve yapılandırılmasında Diyarbakır ilinin Irak'a yakınlığından hareket edilerek ne tür stratejiler geliştirilmesi gerektiği incelenmiştir.

5.2.6.2. Araştırmanın kapsamı ve sınırları : Bu araştırma Diyarbakır ilini kapsamakta olup, ildeki firmaların üretim seviyeleri ve ekonomiye katkıları incelenmiştir.

Ankete konu olan işletmelerin belirlenmesinde Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası ile Güneydoğu Sanayici ve İş adamları Derneği verileri kullanılmıştır. Araştırma için faaliyet gösteren 37 şirket ve 105 şahıs üzerinde örnekleme yöntemi ile anket gerçekleştirilmiş, öncelik kriteri ise Irak ile ticaret yapan ve 10 ve daha üstü personel çalıştırılan firmalara verilmiştir.

5.2.6.3. Araştırmanın yöntemi : Konunun teorik olarak ortaya konulmasında kitap, dergi, İnternet, proje ve diğer bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Daha sonra araştırma kısmında anket yoluyla elde edilen veriler değerlendirilerek, elde edilen sonuçlar daha önce konu hakkında yayınlanmış olan kitap, makale ve tezlerden sağlanan bilgilerle karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

²¹⁷ Güneydoğu Ekspres, Organik Tarım, 22 Ocak 2004, s.6

- Örnek Kütle Seçimi : Ankete konu olan işletmelerin ve kişilerin seçiminde işletmelerin ölçek yapısı, faaliyet alanları, personel sayısı ve Irak ile ticaret yapma durumu esas alınmıştır. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası ile Güneydoğu Sanayici ve İş Adamları Derneği'nin verilerinden faydalanılmış ve 160 işletme ana kütle olarak kabul edilerek, bunlar örnek kütle üzerinden karar verme yöntemi ile 40 işletme seçilmiştir.

- Veri Toplama Yöntemi : Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket yüz yüze görüşmeler ile gerçekleştirilmiştir.

- Veri Değerlendirme Yöntemi : Değerlendirmede 37 adet anket formundan elde edilen bilgiler SPSS for windows 6.1 bilgisayar programı kullanılarak istatistiksel tasnif ve analize tabi tutulmuştur. Sorular ve cevaplar karşılaştırılıp, tablolara dökülerek sonuçlar metin halinde yazılmıştır.

Irak Savaşı'nın Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisi üzerine yapılan anket çalışmasında toplam olarak 36 soru yer almaktadır. Bu sorularda ilk olarak işletmeyi tanımaya yönelik sorular, ikinci olarak da Irak Savaşı'nın etkisini anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Anket 37 şirket ve 105 şahıs üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5.1. Yöneticinin Eğitim Durumu

Yöneticinin Eğitim Seviyesi	Sayı	Yüzde
İlkokul	11.00	29.73
Ortaokul	11.00	29.73
Lise	7.00	18.92
Meslek Lisesi	4.00	10.81
Üniversite	3.00	8.11
Yüksek Lisans	1.00	2.70
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.2. Yöneticinin Eğitim Durumu İle Personeli İşe Alımında Hangi Kaynaktan İstifade Ettiği

Kaynak	İlkokul		Ortaokul		Meslek Lisesi		Üniversite		Yüksek Lisans		Toplam
	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde	
İşçi bulma kurumu	2.00	5.41		0.00		0.00		0.00		0.00	2.00
Gazete ilanı		0.00	1.00	2.70		0.00	1.00	2.70	1.00	2.70	3.00
Tanıdık aracılığı ile	2.00	5.41	2.00	5.41	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	4.00
Referanslarla	10.00	27.03	12.00	32.43	1.00	2.70	3.00	8.11	2.00	5.41	28.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.1. ve Tablo 5.2’de de görüldüğü gibi yapılan anket çalışmasında faaliyette bulunan işletme yöneticilerinin eğitim durumu sıralamasına bakıldığında çoğunluğunun ilkokul (% 27.03) ve ortaokul (% 32.43) mezunu olduğu bunu lise (2.7) ve üniversite (% 8.11) mezunlarının takip ettiği görülmüştür. Bundan dolayı da işletmelerin büyük bir çoğunluğunun aile şirketi ve profesyonel olmayan bir yönetim yapısına sahip olduğu gözlenmiştir.

İşletmelerin istihdam durumu incelendiğinde sanayi ve imalat sektöründe toplam 11397 kişi istihdam edilmektedir. Bu rakam içerisinde tarımsal alanda çalışan işçiler yer almamaktadır.

Tablo 5.3. Personelin İşe Alımındaki, Kaynak Dağılımı

Kaynak	Sayı	Yüzde
İşçi bulma kurumu	2.00	5.41
Gazete ilanı	3.00	8.11
Tanıdık aracılığı ile	4.00	10.81
Referans	28.00	75.68
Toplam	37	100

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.3’te görüldüğü gibi işletmeler; personel işe alımında, % 95 oranında tanıdık, referans ve gazete aracılığı ile işe alım yöntemini tercih etmektedirler. İncelemelerde görülen, ildeki işletme yapılanmasında derinlemesine bir organizasyon şeması olmadığı, muhasebe ve pazarlama dışında departmanlara yönelmediği görülmüştür. Bu nedenle işletmelerde personel müdürü veya insan kaynakları yöneticisi bulunmamaktadır. Bu da eleman alımının kapasite ve iş görebilirlikten öte, arkadaş ilişkilerine dayandığını göstermektedir.

Tablo 5.4. İşletmenin Bölgelere Göre Satış Dağılımı

Bölgeler	Sayı	Yüzde
Sadece yurt içine	4.00	10.81
Sadece yurt dışına	2.00	5.41
Yurt içine ve yurt dışına	22.00	59.46
Sadece Güneydoğu Anadolu bölgesi	9.00	24.32
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.4’de yer alan ve işletmelerin satış yaptıkları piyasaların dağılımı incelendiğinde; işletmelerin yöneldikleri pazarların önem derecesine göre sıralaması yapıldığında, ilk sırayı yerel ve bölgesel pazarlar oluşturmakta, daha sonra ulusal pazarlar ve uluslararası pazarlar yer almaktadır.

Tablo 5.5. İhracattan Elde Edilen Gelirin İşletme Geliri İçindeki Payı

İhraç Bölgeleri	Sayı	Yüzde
Avrupa ülkeleri	12.00	32.43
Asya ülkeleri	7.00	18.92
Ortadoğu ülkeleri	9.00	24.32
Afrika ülkeleri	5.00	13.51
Diğer	4.00	10.81
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Uluslararası pazarda Suriye, Irak ve İran yer alırken, uluslararası ticaret yapan firmaların % 20-25’i ihracat firmalarından oluşmaktadır. Buna göre; belli başlı hammaddelerden maden ve mineraller, bakır, krom, petrol, elektrik enerjisi ve mermer (ham ve işlenmiş), gıda (un, et, pirinç, mercimek, buğday, arpa, nohut, hayvan yemleri, bitkisel yağ, canlı hayvan vb. gibi), pamuk, konfeksiyon ve tekstil ürünleri gibi ürünlerin % 75’i bölgeye, % 15’i Anadolu’ya ve % 10’u ihracat yolu ile yurtdışına satılmaktadır.

Tablo 5.6. Savaş Nedeniyle Bölgede Yapılması Düşünülen Yatırımlarda Değişme Durumu

Değişiklik Durumu	Sayı	Yüzde
Evet, olumsuz değişiklik oldu	33.00	89.19
Evet, olumlu değişiklik oldu	1.00	2.70
Hayır değişiklik olmadı	3.00	8.11
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.6.da görüldüğü gibi Irak savaşı, işletmelerin Irak'tan elde ettikleri gelirin % 90'lık kısmını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak; savaş nedeni ile bölgede yapılacak yatırımlar etkilenmiş, hatta hükümetin tezkere çıkarmada yaşadığı belirsizlikler ve savaş nedeni ile Diyarbakır ilinde yatırımlar durmuş ve beklemeğe alınmıştır.

Tablo 5.7. Diyarbakır'da Bölge Satışlarının Etkilenme Oranları

Etki Durumu	Sayı	Yüzde
Etkilenmedi	30.00	81.08
Çok az olumsuz etkilendi	4.00	10.81
Çok az olumlu etkilendi	1.00	2.70
Çok fazla derecede olumsuz etkilendi	1.00	2.70
Çok fazla derecede olumlu etkilendi	0.00	0.00
Tamamen olumsuz etkilendi	1.00	2.70
Tamamen olumlu etkilendi	0.00	0.00
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.7'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ve Diyarbakır'ın savaştan nasıl etkilendiği görülmektedir. Buna göre savaştan sınır il ve ilçeleri olumsuz yönde etkilenmiş olup, Diyarbakır il merkezi çok az olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 5.8. Sınır Ticaretindeki Değişimin Diyarbakır Ekonomisine Etkisi

Etki Durumu	Sayı	Yüzde
Hiç ilgilendirmiyor	0.00	0.00
Çok az ilgilendiriyor	1.00	2.70
Çok fazla ilgilendiriyor	35.00	94.59
Tamamen ilgilendiriyor	1.00	2.70
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.8'de görüldüğü üzere; savaş nedeni ile sınır ticaretindeki değişiklikler Diyarbakır ekonomisini daha çok taşımacılık alanında ilgilendirmektedir. Diyarbakır'daki taşımacılık yapan şirketler ve özellikle kamyoncuların bağlı olduğu birlik, arkadaşlarının Irak'ta saldırıya uğraması, Peşmergelerin yolları keserek haraç istemelerinden dolayı can güvenliklerinin tehlikede olduğunu belirterek, Kuzey Irak'tan Güney Irak'a kadar güvenlik şeridi sağlanana kadar Irak'a sevkıyat için gitmeyeceklerini ifade etmiştir. Bu da kamyonculuk ile geçinen şirketlerin ve şahısların iflasına neden olmuş, kamyonların satılması durumuna gelinmiştir.

Tablo 5.9. Irak Savaşının Mazot Ticaretine Etkisi

Etki Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	35.00	94.59
Hayır	1.00	2.70
Fikrim yok	1.00	2.70
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.10. Sınır Ticareti İle Mazot Ticaretinin Savaşın Etkilenme Durumu

İlgi/Mazot Ticaretine Etki	Evet		Hayır		Fikrim yok		Toplam	
	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde
Hiç ilgilendirmiyor	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Çok az ilgilendiriyor	1.00	2.70	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	2.70
Çok fazla ilgilendiriyor	34.00	91.89	1.00	2.70	0.00	0.00	35.00	94.59
Tamamen ilgilendiriyor	1.00	2.70	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	2.70

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Diyarbakır'ın Irak ile en fazla yaptığı ticaret kamyonlar ile mazot getirilmesidir. Getirilen mazotun ucuz olması nedeniyle talebinin de yüksek olması bu iş kolundan geçinen nüfusu artırmıştır. Ancak gerek uygulanan ambargo ve gerekse güvenlik tehlikesi nedeni ile bu sektör de tablo 5.10'daki verilerin yorumlanmasına göre durma noktasına gelmiştir.

Tablo 5.11. Yabancı Ülke Askerlerinin Diyarbakır Ekonomisine Etki Durumu

Etki Durumu	Sayı	Yüzde
Hiç etkilemiyor	33.00	89.19
Olumsuz etkiledi	1.00	2.70
Olumlu etkiledi	3.00	8.11
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Savaş öncesinde ABD ve İngiliz askerlerinin Diyarbakır'a gelerek ev ve işyeri kiralaması sadece mülklerini kiraya verenleri etkilemiş herhangi bir olumlu dışsal etki yaratmamıştır. TBMM'nin tezkereyi kabul etmemesi ile birlikte kiralanan yerler tekrar boşaltılmış ve buradan elde edilen kazanç hem kısa vadeli hem de oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Buna göre; Tablo 5.11'de görüldüğü üzere; "yabancı ülke askerlerinin kente gelmesi Diyarbakır ekonomisini nasıl etkiledi?" sorusuna halkın ve işletmelerin % 90'ının cevabı "hiç etkilemedi" şeklinde olmuştur.

Tablo 5.12. Halkın Gözü İle ABD'nin Irak'a Savaş Açma Nedeni

Sebeup	Sayı	Yüzde
Saddam Hüseyin ve Baas rejimini yıkmak için	0.00	0.00
Irak halkının yaşam seviyesini arttırmak için	0.00	0.00
ABD'nin siyasi ve askeri güç oluşturmak istemesi	10.00	9.52
ABD'nin Irak petrolüne hakim olmak istemesi	94.00	89.52
Diğer	1.00	0.95
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.12'de ABD'nin Irak'a savaş kararı alma nedenleri yer almıştır. Buna göre; % 89.52 ile halk, ABD'nin Irak'a savaş kararı alma nedeni olarak Irak petrolüne hakim olmak istemesini göstermiştir. Halkın % 9.52'lik bir kısmı ise ABD'nin siyasi ve askeri bir güç oluşturmak istemesini savaş nedeni olarak görmektedir.

Tablo 5.13. Savaş Nedeniyle Diyarbakır'dan Dışarıya Göç Durumu

Durum	Sayı	Yüzde
Evet	0.00	0.00
Hayır	104.00	99.05
Fikrim yok	1.00	0.95
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.14. Savaş Nedeniyle Dışardan Diyarbakır'a Göç Durumu

Durum	Sayı	Yüzde
Evet	0.00	0.00
Hayır	104.00	99.05
Fikrim yok	1.00	0.95
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.13 ve 5.14 incelendiğinde Irak Savaşı nedeniyle Diyarbakır, herhangi bir şekilde göç olayı ile karşılaşmamıştır.

Tablo 5.15. Irak Savaşı Nedeniyle Güvenlik Açısından Endişe Durumu

Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	63.00	60.00
Hayır	32.00	30.48
Fikrim yok	10.00	9.52
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.15'e göre; Irak savaşı nedeniyle kentte yaşayanların % 60'ı güvenlik açısından endişe duymuştur.

Tablo 5.16. Gelirinizi Kullanma Biçiminin Toplam Gelirdeki Payı

Harcama Türü	Yüzde
Gıda %	52.00
Giyecek %	20.00
İhtiyaç amaçlı tasarruf %	4.00
Yatırım amaçlı tasarruf %	1.00
Kira %	20.00
Diğer %	3.00
Toplam	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Yapılan anket çalışmasına göre savaş halkın ve işletmelerin harcamalarını düşük bir düzeyde etkilemiştir. Tablo 5.16’da da görüldüğü üzere, bunun en büyük nedeni halkın gelirinin büyük bir kısmını gıda, giyecek, kira gibi zorunlu ihtiyaç maddelerine ayırması olmuştur. Buna göre, halk % 52 ile gelirinin en büyük kısmını gıdaya ayırırken, bunu % 20 lik kira ve giyecek izlemektedir.

Tablo 5.17. Türkiye'nin Savaşa Girmesinin Ülke Ekonomisine Etkisi

Öngörülen Fikir	Sayı	Yüzde
Kazancı fazla olurdu	11.00	10.48
Kayı fazla olurdu	89.00	84.76
Fikrim yok	5.00	4.76
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Diğer yandan Tablo 5.17’ye göre; Diyarbakırlıların % 85’i Türkiye’nin savaşa girmiş olması halinde ciddi bir ekonomik kayba uğramış olacağını düşünmektedir.

Tablo 5.18. Savaş Sonrası Irak'ın Yeniden Yapılandırılmasında Diyarbakır'ın Etkisi

Etki Durumu	Sayı	Yüzde
Hiç rolü yoktur	20.00	54.05
Kısmen rolü vardır	14.00	37.84
Oldukça rolü vardır	2.00	5.41
Tamamen rolü vardır	1.00	2.70
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.18 incelendiğinde, % 54.05 ile halkın büyük bir kısmı savaş sonrası Irak’ın yeniden yapılandırılmasında Diyarbakır’ın hiçbir etkisinin olmayacağını düşünmektedir.

Tablo 5.19. Irak'ı Yeniden Yapılandırmanın Diyarbakır'daki Sektörlere Etkisi

Sektör	Sayı	Yüzde
İnşaat	2.00	5.41
Gıda	1.00	2.70
Taşımacılık	31.00	83.78
Elektronik eşya	1.00	2.70
Diğer	2.00	5.41
Toplam	37.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Öte yandan halk oluşturulacak yeni Irak yönetimi ile ilişkilerin olumlu yönde devam edeceğini düşünmektedir. Ayrıca; Tablo 5.19'a göre; halkın % 83.78'i Irak'ın yeniden yapılandırılmasından en fazla kazançlı çıkacak sektörün taşımacılık olacağını düşünmektedir.

Tablo 5.20. ABD'nin, Irak ve Bölgede Barışı ve İstikrarı Sağlama Konusundaki Halkın Görüşü

Görüş	Sayı	Yüzde
Evet	4.00	3.81
Hayır	15.00	14.29
Fikrim yok	2.00	1.90
ABD nin niyetine bağlı	84.00	80.00
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Tablo 5.20'ye göre ise halkın % 80'i ABD, Irak'ta ve bölgede barışı sağlayabilecek mi? sorusuna; "ABD'nin niyetine bağlı" şeklinde yanıt vermiştir. Bu ise halkın ABD'ye yeterince güvenmediği şeklinde yorumlanabilir.

Söz konusu anket sonucuna göre, Diyarbakırlıların %75'i Irak ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin Devlet desteği ile gerçekleşeceği kanısındadır. Yapılan çalışmada % 70'lik bir kesim başta sınır ticareti olmak üzere tarımsal ürün ve inşaat malzemesi ihracatının desteklenmesi ve Irak bankacılık sistemine Türkiye'nin yardım etmesi gerektiği yolunda görüş bildirmiştir.

Kentin ekonomik durumunu geri kalmış olarak tanımlayan Diyarbakır'ın % 75'i, kalkınma için GAP kapsamında tarımsal üretimin artırılmasını ve varolan yer altı kaynaklarının en iyi şekilde kullanılmasının şart olduğunu belirtmektedirler.

Tablo 5.21. Halkın Diyarbakır'da Yaşam Memnuniyeti

Memnun Olmak	Sayı	Yüzde
Evet	100.00	95.24
Hayır	5.00	4.76
Fikrim yok	0.00	0,00
Toplam	105.00	100.00

Kaynak: Anket Çalışması 2005

Bununla birlikte; Tablo 5.21’de de görülmektedir ki halkın “Diyarbakır’da yaşamaktan memnun musunuz?” sorusuna % 95’i “evet” cevabını vermiştir.

SONUÇ ALTINCI BÖLÜM

Bu çalışmada, ABD'nin Irak'a müdahalesinin nedenleri, ortaya çıkardığı sonuçlar ile Irak Diyarbakır ilişkisi ve bu savaşın bu ilişkiye etkisi incelenmiştir. Ayrıca , 1991 yılındaki Birinci Körfez Savaşı'na değinilerek, söz konusu savaşında Türk siyaseti ve ekonomisi üzerindeki etkisinden söz edilmiştir.

Buldukları coğrafi konum nedeni ile bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması ve günümüzde de üretim kaynaklarının zenginliğinden dolayı Irak ve Diyarbakır'ın stratejik önemleri devam etmektedir.

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Diyarbakır bulunduğu bölge için merkez konumundadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan kent, Ortadoğu ve Kafkaslar arasındaki en önemli geçiş merkezidir. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde ikamet etmektedir. Bununla birlikte; yapılan istatistiki çalışmalara göre, nüfus kente doğru kaymaktadır. Diyarbakır'ın dikkat çeken bir diğer yönü ise nüfus büyüklüğünün sürekli artışıdır.

Nüfusun iş kollarına göre dağılımında, tarım sektörü ilk sıralarda yer almakla birlikte, Türkiye genelinde olduğu gibi Diyarbakır'da da son yıllarda tarımın istihdam içerisindeki payı azalırken, sanayi artış göstermiştir.

Diyarbakır toprakları tarıma elverişli bir yapıdadır. Kent topraklarının yarıdan fazlasında tarım yapılabilir. Toprağın yapısının kaliteli ve arazi eğiminin düşük olması nedeni ile işlenme kabiliyeti artmaktadır. GAP çerçevesinde uygulanan çalışmaların tam olarak faaliyete geçmesi ile birlikte tarımdaki verimliliğin artacağı düşünülmektedir.

Arazi mülkiyeti açısından ise küçük ölçekli işletmeler çoğunluktadır. Diyarbakır; sanayisini tamamlayamamış bir kenttir. Mevcut sanayi işletmeleri fazla teknoloji gerektirmeyen, düşük istihdamlı işletmelerdir. Yapılan araştırmadan elde

edilen verilere göre sanayi profilinde ilk sırayı tekstil ve çırçır almaktadır. Gıda, maden, taş-toprak, kimya, plastik, metal-makine, ağaç ve orman ürünleri diğer sanayi kollarını oluşturmaktadır. Diyarbakır sanayinin en önemli özelliği geleneksel metotlarla doğal kaynaklara ve tarıma dayalı ilk ürün üretimi yapmasıdır.

Öte yandan; Irak başta petrol olmak üzere yer altı zenginliği ve tarımsal ürün çeşitliliği fazla olan bir coğrafya üzerinde yer almaktadır. Irak petroleri, İran petrolerinden sonra dünyanın en kaliteli petrolüdür. Petrol, Irak için temel ekonomik kaynaktır. Petrolden sonra önemli bir diğer kaynak ise tarım ve hayvancılıktır. Ülke topraklarının yarıya yakın kısmının tarıma elverişli olmasına karşın, sadece %8'i düzenli olarak kullanılmaktadır. En önemli tarımsal ürünü hurmadır. Ancak birçok temel gıda optimum kullanmadığından ithal edilmektedir. Büyükbaş hayvancılığın yaygın olduğu Irak'ta, I. Körfez Savaşı öncesi önemli bir geçim kaynağı olan balıkçılık, suların kirlenmesi nedeniyle önemini kaybetmiştir.

Irak sanayisi büyük şehirlerde toplanmış bir yapıdadır. Sanayi öncelikle petrol ve petro-kimya üretimine dayalıdır. Bunun yanında tekstil, gıda gibi hafif sanayi kolları gelişmiştir.

Ülke içi ticaret eski yöntemlerle yapılmaktadır. Coğrafi yapı nedeniyle her bölge içe dönük üretim yapmaktadır. Dış ticaret ise biraz daha modern bir yapıdadır. Ham petrol, çimento ihraç edip temel gıda ithal edilmektedir.

Irak genç bir nüfus yapısına sahiptir. Nüfus çok sayıda etnik gruptan oluşmaktadır. Ayrıca % 97'si Müslüman olan Irak'ta mezhep ayrılıkları bölünmelere yol açmaktadır.

Irak ile İran arasında ve Irak ile Kuveyt arasında yaşanan savaşların nedeni Irak'ın daha fazla petrole sahip olmak istemesidir. Öte yandan; 16 Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin'in Irak Devlet Başkanı olması ile Irak'ın ve Körfezin kaderi değişmiştir. 1980-1988 yılları arasında yaşanan Irak-İran savaşından iki yıl sonra 2 Ağustos 1990'da Irak ordusunun Kuveyt'i işgali ile birlikte Irak'ta yıllar sürecek

ekonomik ve siyasi ambargo ile fakirlik yılları başlamıştır. BMGK'nin aldığı ambargo kararı, Irak'ın dış dünya ile olan ilişkisini kesmiştir. Ambargo kararına ek olarak BM'in Irak'ın güç kullanımına izin vermesiyle 28 Şubat 1991'e kadar sürecek aktif savaş başlamıştır. Bu savaşta Irak, ABD ve İngiltere önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından yoğun bombardımana tutulmuştur. Bu saldırılarda Irak'ın yerleşim bölgeleri, resmi daireleri, stratejik bölgeleri ve petrol kuyuları zarar görmüştür. Aynı şekilde Irak'ta Kuveyt'teki stratejik bölgelere ve petrol kuyularına zarar vererek, Kuveyt'ten çekilmiştir.

Savaş, Irak'ın ekonomisi başta olmak üzere, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi birçok alanında ağır yaralara yol açmıştır. Savaşın dünyaya en büyük zararı ise petrol fiyatlarının yükselmesi olmuştur. Irak'ın ateşkesi kabul etmesinin ardından koalisyon güçleri, güneyde Şii nüfusunu ve kuzeyde Kürt nüfusunu korumak için Irak'ı uçuşa yasak bölge ilan etmiştir.

15 Ekim 1995'te Saddam Hüseyin uygulanan uluslararası ambargo nedeni ile fakirlik sınırına düşen halkın tam desteğini alarak Irak'ı yönetmeye devam etmiştir. Irak yönetimi ile BM arasında sürekli olarak yaşanan denetçi krizleri, ABD ve İngiltere'nin Irak'ı, özellikle Bağdat'ı bombalaması ile son bulmuştur. Irak sürekli olarak BM silah denetçilerinin ajan olduğunu iddia ederek denetçileri sınır dışı etmiştir. Daha sonra ise Irak her seferinde geri adım atmış ve denetçilerin ülkeye gelmesine izin vermiştir.

Öte yandan; 15 Ekim 2002'de halkın tamamının katıldığı oylamada % 100 oy alarak yeniden başkan seçilen Saddam, ABD'nin silahsızlanma ve ülkeyi terk etmesi ultimatomeni reddederek 20 Mart 2003'te İkinci Körfez Savaşının başlamasına neden olmuştur. Bu savaşta Irak, koalisyon güçlerine ciddi bir direniş göstermeksizin teslim olmuştur. Ancak, Amerikan birliklerinin 9 Nisan 2003'te Bağdat'a girmesi ile Irak'ta sokak çatışmaları ve yağmacılık başlamıştır.

Ayrıca; Irak'ın farklı etnik yapısı ve mezhep farkı ülkedeki karmaşayı iyice arttırmıştır. Ülkenin kuzeyindeki Kürt grupları bağımsızlık taleplerini arttırıp,

ülkenin en önemli petrol kaynakları olan Musul ve Kerkük'e talip olmuşlardır. Zaten kuzeyde oluşturulan uçuşa yasak bölge nedeni ile güvenlik en alt seviyeye inmiş, bölge çete ve terör örgütlerinin barınağı haline gelmiştir. Büyük çoğunluğu ülkenin güneyinde yaşayan Şiiiler, dini kurallara göre yönetilen İslam Devleti kurulmasını talep ederek gösteriler yapmıştır. Ayrıca, hemen hemen her gün Saddam rejimi yanlıları ile ABD ve koalisyon güçlerinin askerleri arasında sokak çatışmaları yaşanmıştır. Irak savaşı öncesinde başta Fransa, Almanya, Rusya ve Çin savaşmak için gerekli ortamın olmadığını ve ortamın barışçıl yollarla çözümünün mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalar ise hem BMGK'de hem de AB içinde bölünmeye yol açmıştır. Özellikle AB içinde İngiltere'nin savaşa katılacağını açıklaması, buna karşın; Fransa ve Almanya'nın savaşa karşı çıkması birlik bilincinin oluşmasını engellemiştir.

BMGK, Irak'a müdahale için karar almadan önce BM silah denetçilerinin raporunu beklemeyi uygun görmüş, ancak AB, BMGK üzerine baskı kurarak BM kararı ile Irak'a girmeyi amaçlamıştır. Buna paralel olarak; Fransa'nın savaş karşıtı tavrı burada da devam etmiş ve olası bir savaş kararını veto edeceğini açıklamıştır. BMGK üyeleri de AB içinde olduğu gibi bölünmüş bir duruma düşmüştür.

Böylece; Irak dosyası BM için oldukça eski bir dosya olmasına karşın ortak bir karar alınamamıştır. Bunda silah denetçilerinin hazırlamış olduğu raporların kesin hükümler içermemesinin etkisi büyüktür. Denetçi raporları herkesin kendisine göre yorum yapabileceği bir yapıda hazırlanmıştır. Raporların yanında Irak'ta kitle imha silahlarının da bulunmaması bölünmüşlüğün bir diğer nedeni olmuştur.

ABD ile Irak'ın 1991 Körfez Savaşı sonrasında devam eden ilişkisinde, ABD hem Irak'a ambargo uygulamasını sağlamış ve hem de farklı zamanlarda Irak'ı bombalamıştır. İlişkinin diğer boyutunda ise ABD petrol ithalatının küçümsenmeyecek bir kısmını Irak'tan karşılayarak ticarete devam etmiştir.

Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak ile ABD'nin sürekli olarak birbirine karşı alarm durumunda olmasını ABD tarafı, Saddam Hüseyin'e ve Saddam'ın elindeki

kitle imha silahlarına bağlamaktadır. ABD yönetimine göre, Irak'taki kitle imha silahları başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere, dünya barışını olumsuz etkilemektedir.

ABD'nin Saddam rejimini kaldırmasının diğer nedeni ise Irak'ta diktatör rejimin sona erip Irak halkının özgür yaşamasını sağlamaktır.

Diğer yandan; ABD ve Irak arasındaki gerginliğin ve 2003'teki savaşın nedenini ise Iraklılar ve savaş karşıtları petrole dayandırmaktadırlar. ABD, dünyada en fazla petrol tüketen ülke konumundadır. Irak'ın petrolünün de kaliteli olması Irak'ı hedef durumuna getirmektedir. Bu görüşe göre ABD, Irak'tan sonra Suriye ve İran'a da demokrasi getirmek vaadi ile işgale yönelecektir.

ABD tüm kamuoyu baskısına karşın, Irak'ı işgal etmesinin ardından Irak halkını özgürleştirme adı altında çalışmalara başlamıştır. Siyasi alanda gerici bir yönetim oluşturan ABD, BM'nin onaylayacağı bir tarihte de seçimlere gidileceğini açıklamıştır. Güvenlik konusunda eksik kalan ABD, ekonomi alanında önceliği Irak'ın imarı için kaynak bulmaya vermiştir. Eğitim alanında da reformlara başlamış, okulları eğitime açmış, ders kitapları ve diğer malzemeleri hazırlamıştır. Sağlık alanında yaptığı çalışmalar ise ihtiyacın çok altında kalmıştır.

Ayrıca; Irak ile coğrafi ticari ve kültürel yakınlığı bulunan Türkiye de savaş öncesi dönemde temkinli davranmaya çalışmıştır. 1991 Körfez Savaşı sonrasında Türkiye ekonomik ve sosyal açıdan oldukça ağır zararlara uğramıştır. Bu dönemde uygulanan BM ambargosu nedeniyle Irak'la ticaret sıfır noktasına gelmiştir. Bu durumun devam etmesinin Türkiye'ye maliyeti milyarlarca dolar olmuştur. Savaş sırasında ve sonrasında Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye olan göç yine Türk ekonomisine zarar vermiştir.

Diğer yandan; Türkiye, 2003 Körfez Savaşı öncesinde müttefik ABD ile görüşmelerde bulunmuştur. ABD'nin Türkiye'den yabancı askerlerin Türkiye'deki toprakları kullanması için tezkere talebi üzerine yapılan görüşmelerde Türkiye para için pazarlık yapan ülke konumuna düşmüştür. Türk halkının büyük çoğunluğunun

istemediği savaş TBMM tarafından da yapılan oylamada reddedilmiştir. Bu ret kararı ABD ve diğer koalisyon güçlerinin beklemediği bir karar olmuş ve ret kararı ile Türk-Amerikan ilişkileri zarar görmüştür. Ancak, diğer taraftan pazarlık nedeniyle zedelenen Türkiye'nin onuru kurtarılmıştır.

Bununla birlikte; savaşa girmeyen Türkiye Irak'taki oluşumlardan soyut kalmamak için ABD ile görüşmeleri sürdürmüştür. Özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, göç hareketleri ve savaş sonrasında Irak'ın yeniden imarı görüşmelerin temel hatlarını oluşturmuştur. 21 Mayıs 2003'te ABD Başkanı Bush'un savaşın bittiğini açıklamasının ardından, Türk firmaları Irak'tan iş alabilmek için çalışmalara başlamış ve ABD yetkililerinin açıklamaları doğrultusunda taşeron olarak görev almıştır.

Türk-ABD ilişkilerinde en sıcak görüşmeler Temmuz 2003'te 11 Türk askerinin gözaltına alınmasında yaşanmıştır. Süleymaniye kentinde görev yapan subay ve astsubaylarımızın suikast girişiminde bulunacağı ihbarı üzerine ABD askerlerince göz altına alınmasının ardından oluşturulan ortak komisyon Irak'ın kuzeyinde iş birliği yapma kararı almıştır.

Türkiye ile Irak arasında yapılan ziyaret ve görüşmelerde Türkiye, Irak'a karşı BM ile iş birliğine çağırın ve savaşı engellemeye çalışan rol izlemiştir. Bu amaçla İstanbul'da bölge ülkelerinin temsilcilerinin katıldığı toplantı yapılmıştır. Buradan çıkan karar Irak'ı uyaran ve barışa davet eden bir karar olmuştur. Oldukça eskiye dayanan ilişkide ticaretin yanında güvenlik alanında da iş birliğine gidilmiştir. Irak'ın kuzeyindeki uçuşa yasak bölgede oluşan bölücü terör faaliyetleriyle beraber müdahale edilmiştir. 1991 Körfez Savaşı sonrasında Irak'lı yetkililer Türkiye ile ekonomik faaliyetlere devam etmek istediklerini belirtip, bu yönde faaliyetlerde bulunarak devamlılığını sağlamaya çalışmıştır.

BMGK'nin uygulamış olduğu ambargo nedeni ile istenmesine rağmen Irak ile ikili ilişkiler geliştirilememiştir. 1996 yılından sonra ambargonun hafiflemesi ile beraber önce küçük çaplı sınır ticaretleri başlamış daha sonra ise resmi temaslar

çerçevesinde ticari anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalar gıda ve inşaat sektörleri başta olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu anlaşmaların bir kısmı hayata geçirilirken, bir kısmı ise Birleşmiş Milletlerin yasaklamaları nedeni ile uygulanamamıştır.

Irak'a yönelik başlatılan ikinci operasyon nedeni ile küçük bir canlanma yaşayan ikili ilişkiler tekrar durmuştur. Bu operasyonlar Irak'a ihracat yapan Türk firmalarının alacaklarını tahsil edememesine ve aynı zamanda yurtdışı müteahhitlik hizmeti yürüten inşaat firmaların yatırımlarının yarım kalmasına neden olmuştur.

Savaşın ortaya çıkardığı olumsuz etkiler globalleşme nedeni ile sadece savaşın olduğu toprakları değil, neredeyse tüm dünyayı etkilemiştir. Burada; Irak'ta yaşanan savaş Türkiye'yi de etkilediği gibi, ülke içerisindeki Irak'la ticaret yapan bölge ve sektörleri de fazlasıyla olumsuz etkilemiştir. Bu bölgeler içinde yer alan Diyarbakır'da savaş öncesinde 230 Sanayi işletmesi faaliyet gösterirken, bunlardan bir bölümü savaş ve Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz sebebiyle faaliyetini durdurmuş; ancak varlığını henüz sona erdirmemiş işletmelerdir. Çalışmada Diyarbakır'da şu anda faaliyet gösteren 37 firma ele alınmıştır.

Diyarbakır'da faaliyet gösteren işletmelerin üç alanda yoğunlaştığı görülmektedir. İşletmeler genelde tekstil, gıda ve mermer alanında yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma Diyarbakır'ın coğrafi ve ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Diyarbakır'da tarımsal sulamaya dayalı pamuk üretimi ve gıda yoğunluğu ile mermer yataklarının zenginliği işletmelerin yoğunluğunu açıklamaktadır.

İşletmeler, genellikle hammaddeyi Diyarbakır ve çevresinden, ikinci sırada ise, ülke içi kaynaklardan karşılamaktadır. İşletmelerin önceliği yakın kaynaklara verdikleri görülmektedir. Bunun nedeni olarak da hammaddeyi bulma ve hammadde kaynağına ulaşımın kolay olması ve taşıma maliyetlerinin düşüklüğü gösterilebilir.

Genel olarak bakıldığında; işletmelerin hammadde temininde karşılaştıkları sorunların en önemlisi, hammaddenin zamanında bulunamaması gelmektedir. Bunu

hammadenin yeterli miktarda ve istenilen nitelikte olmaması sorunları izlemektedir. Bu üç sorunun temelinde işletme sayısının fazla olması ve tekstil, mermer ve gıda gibi sektörlerine ilişkin hammaddelerin üretiminin belirli zaman aralıklarıyla sınırlı olmasıdır.

Büyüme hedefi olan işletmelerin büyüme konusundaki ilk tercihleri ise yeni pazarlara girmek, işletme finansmanı için kredi almak konusunda yoğunlaşmaktadır. İşletmelerin tam kapasiteyle çalışamadıkları da göz önüne alındığında, üretim kapasiteleri yeterli olmakla birlikte, ürettikleri malları satacak pazarlar bulma konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Diğer yandan; küçük ve orta boy işletmelerin sayısının fazla olması birleşerek büyüme konusundaki istekleri açıklayabilir. İşletmelerin büyüme konusundaki ikinci tercihleri de yeni pazarlara girmektir. Bu durumda yeni pazar bulmanın işletmeler için önemli bir sorun olduğu kesin olarak ortaya çıkmaktadır.

İşletmelerin büyümesini engelleyen nedenler finansman yetersizliği (ortak ve kredi bulamama), bilgi yetersizliği, insan gücü yetersizliği (nitelikli eleman, profesyonel yönetici bulamama), talep yetersizliği ve istikrarsız çevre (ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlık) olarak sıralanmıştır.

İşletmelerin büyüme sorunlarının ilk nedeni olarak istikrarsız çevre gösterilmektedir. İstikrarsız çevre hem finansman yetersizliklerinin hem de talep yetersizliklerinin kaynağı olarak görülebilir. Diğer yandan; daha az oranda da olsa, profesyonel yönetici eksikliğini de büyümenin engelleri olarak gösteren işletmeler bulunmaktadır. İşletmelerin büyümesini engelleyen ikinci nedenler de finansman yetersizliği olarak tanımlanmıştır.

Büyüme engelleyen nedenler içinde üçüncü sırada belirtilenler arasında talep yetersizliği ve kredi alamama yer almaktadır. Bu sıralamayı bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, işletmelerin büyümesini engelleyen en önemli nedenler istikrarsız çevre, talep yetersizliği ve kaynak yetersizliği olarak sıralanabilir.

İşletmeler çoğunlukla kötümser beklentilere sahiptirler. Bu durumda, büyümenin önündeki en önemli engeli siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz ve savaş olarak gören işletmelerin, gelecek için iyimser beklentiler içinde olmalarını beklemek şu anki durum için yanlış olur.

2000 yılı başından bugüne kadar geçen sürede işletmeler üretimin azaldığını ve değişmediğini belirtmişlerdir. Hükümetin çalışmalarından doğan iyimser hava ve güvenin oluşmuş olması işletmelerin biraz daha canlanmasına neden olmaktadır. İkinci Irak Savaşı bitmiş gibi görünse de her geçen gün çatışmaların artması ve belirsizlik, Irak ile olan ilişkilerin rayına oturmamasına neden olmaktadır. Bu durumda hala işletmeler Irak ile yapacakları işler konusunda belirsiz bir bekleyiş içerisinde bulunmaktadırlar.

Diyarbakır'daki işletmeler iç satışların azaldığını ve değişmediğini belirtmişlerdir. Bu durumda işletmeler iç satışlar konusunda sorunlar yaşamışlardır.

2000 yılı başından bugüne kadar geçen sürede, ihracat konusundaki beklentiler olumsuz görünmektedir. Özellikle Habur Sınır Kapısı'nda yaşanan olumsuzluklar komşu ülkelere yönelik ihracatı olumsuz etkilemektedir.

Diyarbakır'da işletme yoğunluğunun en fazla olduğu üç sektör bulunmaktadır. Bunlar tekstil, gıda ve madencilik (özellikle mermer) işletmeciliğidir. Bu üç sektördeki işletme yoğunluğunun nedeni, Diyarbakır'da ekonomik olarak tarımsal üretimin ve hayvancılığın yaygın olması, jeolojik olarak da mermer ve bazalt kaynaklarına sahip olunmasıdır.

Diyarbakır'daki işletmelerin yeni pazarlar bulamamasının en önemli nedenlerinden birisi de kaliteli ürünler üretememeleridir. Özellikle ulusal ve uluslararası pazarlara yönelebilmek için o pazarlarda rekabet edebilecek bir kalite düzeyinde üretim yapmak gerekir. Oysa; Diyarbakır'da faaliyet gösteren işletmelerin çoğu bir kalite standardına sahip değildir.

İşletmelerin hammadde kaynakları ağırlıklı olarak yerel ve daha az olarak ulusal kaynaklardan oluşmaktadır. Bu durumda öncelikle yerel kaynakları kullandıkları söylenebilir. Ancak; hammadde sağlamada karşılaşılan en büyük sorun olarak, işletme sermayesi temininde karşılaşılan güçlükler gösterilmektedir.

Diyarbakır'da faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin hedef pazarı ağırlıklı olarak, yerel ve ulusal pazarlardır. Ürünlerini uluslararası pazarlara satan işletmelerin hedef pazarlarını Avrupa ülkeleri ve komşu ülkeler oluşturmaktadır.

İşletmelerin ihracata yönelme konusunda, dış pazarla ilgili bilgi yetersizlikleri önemli bir neden olmakla birlikte, ihracat yapan işletmelerin karşılaştıkları sorunlardan en önemlileri kapasitelerinin az olması nedeniyle dış pazarın taleplerini karşılamada yetersiz kalmalarıdır. Irak'ta iç çatışmaların bitmesi ve durulması ile birlikte firmaların iş yapmak için Irak'tan talebin geleceğine ve talebe göre üretimlerini arttıracıklarına inanmaktadırlar. Bu konuda pazarın iyi bir şekilde tanınması ve ona göre hareket edilmesi gerekmektedir.

İşletmelerin karşısındaki önemli bir finansal sorun kaynağı da enflasyondur. Enflasyon hem girdi maliyetlerini yükselten, hem de tüketicilerin satın alma gücünü azaltan bir etkidir. Bu nedenle hem maliyetleri yükseltmekte, hem de pazarı daraltmaktadır. İşletmelerin enflasyondan korunmak için yeni yatırımlar yapma ve mal stoklama yollarını tercih ettikleri görülmektedir. Üretimi artıracak yeni yatırımlar yapma ve mal stoklama, enflasyondan korunmanın bir yolu olarak görülse de, aslında enflasyondan korunamadıklarını da ifade etmektedirler.

İşletmelerin üst düzey yönetimini çoğunlukla işletme sahipleri oluşturmaktadır. İşletmeler, henüz üst düzey yönetimin profesyonelleşmesi sürecine girememişlerdir. Üst düzey yönetimin eğitim düzeyi ilköğretim ve lise düzeyinde yoğunlaşmaktadır. Üst düzey yöneticilerin bir çoğunun herhangi bir meslek alanında yükseköğretim görmemiş olması nedeniyle, işletmelerini iyi yönetememektedirler.

Ayrıca tüm sektörlerde kalifiye eleman sıkıntısı yaşanmaktadır. Eleman sıkıntısının özellikle üretim ve pazarlama alanlarında olması dikkat çekicidir. Çünkü üretim alanında gerekli teknolojiyi bulma ve satın alma kolaylıklarına karşın, teknolojiyi kullanacak işgücünün bulunması ve yetiştirilmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. İşletmelerin çoğu iş görenlerine hizmet içi eğitim verdiklerini belirtmekle birlikte, verilen eğitimin yeni işe alınan iş görenin ustabaşı gözetiminde yetiştirilmesi olduğu görülmektedir. Bu da eğitime herhangi bir yatırımın yapılamadığını göstermektedir.

Sonuç olarak; Diyarbakır'da sanayi işletmelerinin sorunları Türkiye genelinde yaşanan sorunlardan çok farklı değildir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin ortak sorunlarına sahiptirler. Bu sorunların çözümü için getirilecek öneriler de daha öncekilerden farklı olmayacaktır.

EKLER
ANKET FORMU

Bu anket formunda sorulan sorulara verdiğiniz cevaplar, Irak Savaşı'nın Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisi konulu yüksek lisans tezinde kullanılacaktır.

Veriler toplu olarak değerlendirileceğinden, hiçbir işletmenin ismi açıklanmayacaktır.

Bu anket 2004-2005 yıllarını kapsamaktadır.

Göstereceğiniz ilgi ve katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, çalışmalarınızda kolaylıklar dileriz.

DİYARBAKIR HALKININ IRAK'A VE IRAK SAVAŞINA BAKIŞINA İLİŞKİN
ANKET FORMU

- 1) ADI – SOYADI (İŞLETME ÜNVANI):
- 2) MESLEĞİ (ÇALIŞMA ALANI):
- 3) KAÇ YILDIR DİYARBAKIR'DA İKAMET EDİYORSUNUZ?
- 4) İŐLETMENİNİZDE YÖNETİCİLİĞİ KİM YAPIYOR?
 - a) İŞLETME SAHİBİ
 - b) PROFESYONEL YÖNETİCİ
 - c) DİĞER.....
- 5) YÖNETİCİNİZİN EĞİTİM DURUMU?
 - a) İLKOKUL
 - b) ORTAOKUL
 - c) LİSE
 - d) MESLEK LİSESİ
 - e) ÜNİVERSİTE
 - f) YÜKSEK LİSANS
- 6) İŐLETMENİZDE KAÇ PERSONEL ÇALIŞMAKTADIR?
.....
- 7) PERSONELİN İŞE ALIMINDA HANGİ KAYNAKTAN İSTİFADE EDİYORSUNUZ?

- a) İŞÇİ BULMA KURUMU
b) GAZETE İLANI
c) TANIDIK ARACILIĞI İLE
d) REFERANSLARLA
- 8) İŞLETMENİZ SATIŞLARI NEREYE YAPIYOR?
a) SADECE YURT İÇİNE
b) SADECE YURT DIŞINA
c) YURT İÇİNE VE YURT DIŞINA
d) SADECE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ
- 9) İHRACATTAN ELDE EDİLEN GELİRİN İŞLETMENİZ GELİRİ İÇİNDEKİ PAYI NEDİR?
a) AVRUPA ÜLKELERİ
b) ASYA ÜLKELERİ
c) ORTADOĞU ÜLKELERİ
d) AFRİKA ÜLKELERİ
e) DİĞER.....
- 10) İŞLETMENİZİN GELİRİNİN NE KADARINI İHRACAT OLUŞTURMAKTADIR?
%.....
- 11) İŞLETMENİZİN IRAK İLE DOĞRUDAN YADA DOLAYLI OLARAK BAĞLANTISI VAR MI?
a) EVET
b) HAYIR
- 12) İHRACAT GELİRİNİZİN NE KADARINI IRAK OLUŞTURMAKTADIR?
%.....
- 13) IRAK SAVAŞI; IRAK'TAN ELDE ETTİĞİNİZ GELİRİN NE KADARLIK KISMINI NE YÖNDE ETKİLEDİ?
a) OLUMSUZ, %.....
b) OLUMLU, %.....
c) HİÇ ETKİLEMEDİ
- 14) SAVAŞ NEDENİYLE BÖLGEDE YAPILMASI DÜŞÜNÜLEN YATIRIMLARDA DEĞİŞME OLDU MU?

- a) EVET, OLUMSUZ DEĞİŞİKLİK OLDU
 - b) EVET, OLUMLU DEĞİŞİKLİK OLDU
 - c) HAYIR, DEĞİŞİKLİK OLMADI
- 15) SİZCE DİYARBAKIR VE BÖLGE SAVAŞTAN NE KADAR ETKİLENDİ?
- a) ETKİLENMEDİ
 - b) ÇOK AZ OLUMSUZ ETKİLENDİ
 - c) ÇOK AZ OLUMLU ETKİLENDİ
 - d) ÇOK FAZLA DERECEDE OLUMSUZ ETKİLENDİ
 - e) ÇOK FAZLA DERECEDE OLUMLU ETKİLENDİ
 - f) TAMAMEN OLUMSUZ ETKİLENDİ
 - g) TAMAMEN OLUMLU ETKİLENDİ
- 16) SİZCE SAVAŞ NEDENİYLE SINIR TİCARETİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER DİYARBAKIR EKONOMİSİNİ NE KADAR İLGİLENDİRİYOR?
- a) HİÇ İLGİLENDİRMİYOR
 - b) ÇOK AZ İLGİLENDİRİYOR
 - c) ÇOK FAZLA İLGİLENDİRİYOR
 - d) TAMAMEN İLGİLENDİRİYOR
- 17) SİZCE IRAK'LA OLAN MAZOT TİCARETİ DİYARBAKIR EKONOMİSİNİ ETKİLİYOR MU?
- a) HİÇ ETKİLEMİYOR
 - b) AZ ETKİLİYOR
 - c) ORTA DERECEDE ETKİLİYOR
 - d) ÇOK FAZLA ETKİLİYOR
- 18) SİZCE MAZOT TİCARETİNİN IRAK SAVAŞIYLA BAĞLANTISI VAR MI?
- a) EVET
 - b) HAYIR
 - c) FİKRİM YOK
- 19) SİZCE SAVAŞ ÖNCESİNDE ABD ASKERLERİNİN VE DİĞER YABANCI ÜLKE ASKERLERİNİN DİYARBAKIR'A GELMESİ EKONOMİK AÇIDAN SİZİ NE YÖNDE ETKİLEDİ?
- a) HİÇ ETKİLEMEDİ

- b) OLUMSUZ ETKİLEDİ
c) OLUMLU ETKİLEDİ
- 20) SİZCE ABD NEDEN IRAK'A SAVAŞ KARARI ALDI?
a) SADDAM HÜSEYİN VE BAAS REJİMİNİ YIKMAK İÇİN
b) IRAK HALKININ YAŞAM SEVİYESİNİ ARTIRMAK İÇİN
c) ABD'NİN BÖLGEDE SİYASAL VE ASKERİ GÜÇ OLUŞTURMAK İSTEMESİ
d) ABD'NİN IRAK PETROLÜNE HAKİM OLMAK İSTEMESİ
e) DİĞER
- 21) SİZCE TÜRKİYE SAVAŞA GİRSEYDİ EKONOMİK KAZANCI MI YOKSA KAYBI MI FAZLA OLURDU?
a) KAZANCI FAZLA OLURDU,
b) KAYBI FAZLA OLURDU,
c) FİKRİM YOK
- 22) SAVAŞ NEDENİYLE DİYARBAKIR'DAN DIŞA GÖÇ OLDU MU?
a) EVET
b) HAYIR
c) FİKRİM YOK
- 23) SİZCE SAVAŞ NEDENİYLE DIŞARIDAN DİYARBAKIR'A GÖÇ OLDU MU?
a) EVET
b) HAYIR
c) FİKRİM YOK
- 24) IRAK SAVAŞI NEDENİYLE GÜVENLİK AÇISINDAN ENDİŞE DUYDUNUZ MU?
a) EVET
b) HAYIR
c) FİKRİM YOK
- 25) IRAK SAVAŞI BİREYSEL VE AİLESEL HARCAMALARINIZI NE DERECEDE ETKİLEDİ?
a) HİÇ ETKİLEMEDİ
b) AZ ETKİLEDİ

- c) ÇOK ETKİLEDİ
d) TAMAMEN DEĞİŞTİRDİ
- 26) GELİRİNİZİ KULLANMA BİÇİMİNİ % OLARAK SIRALARMISINIZ?
a) GIDA %.....
b) GİYECEK %.....
c) İHTİYAT AMAÇLI TASARRUF %.....
d) YATIRIM AMAÇLI TASARRUF %.....
e) KİRA %.....
f) DİĞER %.....
- 27) SİZCE SAVAŞ SONRASI IRAK'IN YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA DİYARBAKIR'IN NE DERECEDE ROLÜ VARDIR?
a) HİÇ ROLÜ YOKTUR
b) KISMEN ROLÜ VARDIR
c) OLDUKÇA ROLÜ VARDIR
d) TAMAMEN ROLÜ VARDIR
- 28) SİZCE IRAK'I YENİDEN YAPILANDIRMA İÇİNDE DİYARBAKIR'DA AŞAĞIDAKİ SEKTÖRLERDEN HANGİSİ / HANGİLERİ ETKİLENECEKTİR?
a) İNŞAAT
b) GIDA
c) TAŞIMACILIK
d) ELEKTRONİK EŞYA
e) DİĞER.....
- 29) IRAK'TAKİ MEVCUT YÖNETİMDEN BEKLENTİLERİNİZ NE YÖNDE?
a) OLUMLU
b) OLUMSUZ
c) FİKRİM YOK
- 30) SAVAŞ OLMASAYDI DİYARBAKIR – IRAK İLİŞKİSİ NASIL OLURDU?
a) DEĞİŞMEZDİ
b) ÇOK AZ OLUMSUZ DEĞİŞİKLİK OLURDU
c) ÇOK AZ OLUMLU DEĞİŞİKLİK OLURDU
d) ÇOK FAZLA OLUMSUZ DEĞİŞİKLİK OLURDU
e) ÇOK FAZLA OLUMLU DEĞİŞİKLİK OLURDU

f) TAMAMEN OLUMSUZ DEĞİŞİKLİK OLURDU

g) TAMAMEN OLUMLU DEĞİŞİKLİK OLURDU

31) SİZCE ABD, IRAK VE BÖLGEDE BARIŞI VE İSTİKRARI SAĞLAYABİLİR Mİ?

a) EVET

b) HAYIR

c) FİKRİM YOK

d) DİĞER

(.....)

32) TÜRKİYE'NİN SAVAŞ ÖNCESİNDEKİ BELİRSİZ TUTUMU SİZİ NASIL ETKİLEDİ?

a) OLUMSUZ

b) OLUMLU

c) FİKRİM YOK

33) SİZCE DİYARBAKIR'IN EKONOMİK DURUMU NASIL?

a) ÇOK KÖTÜ

b) GERİ KALMIŞ

c) İYİ

d) ÇOK İYİ

34) HER ŞEYE RAĞMEN DİYARBAKIR'DA YAŞAMAKTAN MEMNUN MUSUNUZ?

a) EVET

b) HAYIR

c) FİKRİM YOK

35) SİZCE DİYARBAKIR EKONOMİSİNİN DAHA İYİ OLABİLMESİ İÇİN NE YAPILMASI GEREKİR?

.....
.....
.....
.....

36) SİZCE IRAK DİYARBAKIR İLİŞKİSİNİN DAHA İYİ OLABİLMESİ İÇİN NE YAPILMASI GEREKİR?

.....
.....
.....
.....

ANKET BİTTİ.
TEŞEKKÜR EDERİZ.

KAYNAKLAR

BALIK, Celal. Başkanlığında 2004 İl Yıllığı Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı Komisyonu, Diyarbakır Çalışma Hayatı ve Ekonomik Yapı, Mart 2004.

BAŞBAĞ, Sema - Sessiz, Abdullah - Ekinci, Remzi. Diyarbakır İlinde Pamuk Sanayinin Durumu ve Gelişimi, Dicle Üniversitesi, 2002.

DEĞERTEKİN, Halil. “Yarınlarda Diyarbakır”, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Haber, Yıl.1, Sayı.2 Ağustos 1999.

DEM Gazetesi, (Şubat 2003) “Diyarbakır” [30 Nisan 2005].

Diyarbakır Organize Sanayi Müdürlüğü, 09 Aralık 2003 tarih ve 2003/741 Sayılı Yazısı.

Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, Sayılarla Diyarbakır, 2004.

Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Diyarbakır 2000 Kültür Kılavuzu, Diyarbakır, 2000.

Dünya Gazetesi, Cumhuriyetin 80. yılında İl İl Türkiye cilt 1.

ENGİNSOY Ümit (13 Mayıs 2003) www.ntvmsnbc.com.tr [05 Ağustos 2004].

ERHAN, Çağrı. Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayın Organı. Sayı:14 15 Mart-15 Nisan 2003.

FRIEDMAN, George Stratfor (11 Nisan 2003) Weekly <http://www.ntvmsnbc.com.tr> [29 Ocak 2005].

Genelkurmay Başkanlığı Kara Harp Akademisi Komutanlığı, “Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi Ders Notu, Ekim 2002.

GÜNEŞ, Hurşit (06 Mayıs 2003)“Savaşın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” Konferansı, Erişim:<http://www.Netgazete.com> [16 Mart 2005].

Güneydoğu Ekspres, Organik Tarım, (22 Ocak 2004), “Diyarbakır” [24 Nisan 2005].

Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, “Sayılarla Diyarbakır” Diyarbakır, 2003.

Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği, “Sayılarla Diyarbakır” Diyarbakır, 2004.

GÜNSİAD, Ortadoğu'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, “Irak'a Yönelik Uluslararası Görüşler ve Öncelikler Oturumu”, 20-21 Haziran 2002.

GÜNSİAD, Ortadoğu'da İstikrar ve Barışın Sağlanması İle Savaşın Dolayı Oluşacak Kayıplar, Basın Açıklaması.

Harp Akademileri Semineri. "İrak'ın İncelenmesi" 05 Mart 2003.

HAYRİ, Mustafa - Tekçe Mahmut. (15 Eylül-15 Ekim 2003). "İrak Savaşı ve Türkiye Ortadoğu Ticareti." Erişim: <http://www.turkishtime.htm>. [19 Nisan 2005].

HİSARCIKLIOĞLU Rıfat (13 Mayıs 2003) 13 Mayıs 2003 Washington'daki Açıklaması. Erişim: <http://www.ntvmsnbc.com.tr>. [19 Nisan 2005].

Hürriyet Gazetesi (25 Aralık 2003) "İrak Ekonomisinin İncelenmesi" Erişim: <http://www.hurriyet.com> [19 Mart 2005].

KARACA, Kayhan (19 Ocak 2003). "Avrupa, Irak ve Realpolitik". Erişim: <http://www.ntvmsnbc.com.tr> [19 Nisan 2005].

KARBOĞA, Bedrettin, "İrak'ın Yeniden Yapılanmasında ve Sınır Ticaretinde Güneydoğunun Yeri", Basın Açıklaması, 18 Nisan 2003.

KAYA, Mehmet. "Körfez Savaşı Kayıpları IMF İncelemesinde", Akşam Gazetesi, 08 Kasım 2001.

KOHEN, Sami. (26 Ocak 2003) "İrak ve İstikrarsızlık" Erişim: <http://www.milliyet.com.tr>. [02 Mart 2005].

LAROCHE, Lyndon. Türkiye ve Dünyada Yarın. 9 Mayıs 2003 tarihli yazısı.

PAKSOY, Mustafa – PAKSOY, Sadettin. Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği, (Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri), Şanlıurfa, Özdal Matbaacılık, 2000.

SEYİDOĞLU, Halil. "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamaları". İstanbul:Güzem Can Yayınları. 2003.

Time Dergisi ve ABC News Anketi Sonuçları. "İrak'ta İstikrar", 2003.

Türkiye Gazetesi Yeni Rehber Ansiklopedisi, "İrak", İstanbul, 2004.

Diyarbakır Vilayet Bülteni, "84 trilyon Tarım Girdisi", 20 Ekim 2004.

YAMAN Hakan (24 Mart 2003) (17 Şubat 2003). "Bu Savaşın Alternatifi Barış Değil" "İrak Pastasından Pazarlık Dersleri" <http://www.ntvmsnbc.com.tr>. -[05 Şubat 2005].

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, [06 Şubat 2004].

YILDIRIMTÜRK, M. Ali (03 Mart 2003) “Irak’ın Durumu” Erişim: <http://www.zamangazetesi.com.tr>. [24 Mart 2005].

http://www.2.kkk.tsk/5000/istatistik_kismi/turkmen.doc. “Irak’taki Türkmenler”[05 Şubat 2005].

<http://www.7kor.kkk.tsk/diyarbakir/ekonomi.htm>. “Diyarbakır’ın Ekonomik Yapısı” [12 Ocak 2005].

<http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009-03.htm> INAF Araştırma, (Nisan 2001) “Irak’taki Durum” [12 Nisan 2005].

<http://www.angelfire.com/dc/araştırma/tw009.3.htm> “Irak ve Türkiye” 16 Nisan 2001.

<http://www.bbc.com>. BBC Turkish Service (24 Aralık 2003), “ABD ve Irak’ın Durumu”, [26 Nisan 2005].

<http://www.cusiad.com> 23 Aralık 2003, “Irak ve Koalisyon Güçlerin Ekonomisi” [25 Nisan 2005].

<http://www.Dunyaonline.com.tr> Haber. (08 Şubat 2003) “Irak’ın Durumu” [23 Mart 2005].

<http://www.gnkur.tsk>, “Irak’ın İncelenmesi” [30 Mart 2005].

<http://www.gnkur.tsk/tbb/tarim.html>, “Türkiye ve Irak” [30 Nisan 2005].

<http://www.hurriyetim.com> (16 Ekim 2002) “Irak” [16 Şubat 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> (28 Şubat 2003) “Irak Ekonomisi” [27 Mart 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> (02 Şubat 2003) “Irak’ın Durumu” [27 Mart 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> (01 Şubat 2003) “2003’te Ekonominin Kabusu Savaş ve Petrol Olacak” [05 Nisan 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> AA WASHINGTON (30 Nisan 2003) “Irak” [05 Şubat 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> AA. Ankara (06 Mayıs 2003), “Irak Ekonomisi” [24 Nisan 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> CNBC-E/Londra (13 Mayıs 2003) “Diyarbakır” [18 Mayıs 2005].

<http://www.ntvmsnbc.com.tr> wsj haberi (1 Mayıs 2003), “Diyarbakır ve Ticaret Hacmi” [23 Nisan 2005].

<http://www.rojname.com>. İhlas Haber ajansı, (13 Mart 2003) “Diyarbakır” [19 Şubat 2005].

http://www.2.kkk.tsk/5000/statistik_kismi/turman.doc, (23 Ekim 2004), “Diyarbakır ve Türkiye” [24 Nisan 2005].

<http://www.DIA.mil.bices-loce>. (13 Nisan 2004) “ABD Operasyonlarının Maliyeti” [03 Nisan 2005].

ÖZET

Tarihsel bir geçmişe sahip olan Türkiye ve Irak ilişkisi 1990 yılından itibaren büyük oranda olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel bağlara sahip olan ilişki, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini izleyen yılların bazı dönemlerinde durma noktasına kadar gelmiştir. ABD'nin üstlenmiş olduğu "dünya polisi" rolü gereğince Irak'a müdahale etmesi başta Türkiye gibi yakın komşuları olmak üzere tüm dünyayı olumsuz etkilemiştir.

Bu çerçevede, birinci ve ikinci Körfez Savaşlarını hazırlayan etkenleri, sonuçları, dünya kamuoyunun yaklaşımları ile Türkiye ve özellikle Diyarbakır'a etkileri incelenmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü giriş bölümüdür. İkinci bölümünde, Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik yapısı açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, Irak'ın sosyo-ekonomik yapısı incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümde Körfez Savaşı'nın etkileri ve Irak Savaşı'nı (2003) hazırlayan etkenler incelenmiştir. Beşinci bölümde, Irak ve Türkiye'nin ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca Irak Savaşı'nın (2003) Diyarbakır iline sosyo-ekonomik etkisini ölçmek amacıyla yapılan anket çalışması bu bölümde değerlendirilmiştir.

Altıncı ve sonuç bölümünde ise yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılarak çeşitli önerilere yer verilmiştir.

SUMMARY

Turkish-Iraqi relations sharing historical ties have been adversely affected from 1990. The relations between both nations having economic, commercial, social and cultural ties, has come to the point of interruption during the certain periods of the years following Iraq's occupation of Kuwait.

The fact that, as a result of the role of a "World Police" the US undertakes, it has intervened in Iraq heavily affected the whole world, especially neighboring countries like Turkey.

In this context, the factors causing First and Second Gulf Wars, their results, approaches of the world opinion in this respect and their implications on Turkey, especially Diyarbakır have been examined.

The study plan consists of eight parts. The first part of the study is "introduce".

In the second part, socio-economic structure of the city Diyarbakır is explained.

In the third part, Iraq's socio-economic structure has been examined.

The third part of the study covers the political and military dimensions of the First Gulf War beginning with Iraq's occupation of Kuwait.

In the fourth part, effects of Gulf War and the reason of Iraqi War have been examined.

In the fifth part, Turkish-Iraqi economic relations have been analyzed. Furthermore, the results of the inquiry conducted to assess the socio-economic effects of the Iraqi war on the city Diyarbakır (2003).

The sixth and conclusion part covers a general assessment of the studies, and various proposals in this respect.